

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ**

Кафедра економіки підприємств та соціальних технологій

РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА
навчальний посібник
для студентів усіх напрямів підготовки
денної та заочної форми навчання

Київ-2019

Навчальний посібник з дисципліни «Регіональна економіка» для студентів усіх напрямів підготовки денної та заочної форми навчання // Гусєва О.Ю, Воскобоева О.В., Ромащенко О.С. – Київ, ДУТ, 2018. – 55 с.

Укладачі: Гусєва Ольга Юр'ївна – д.е.н., професор, зав.кафедри
Воскобоева Олена Володимирівна – к.е.н., доцент кафедри
Ромащенко Ольга Сергіївна – к.е.н., доцент кафедри

ПЕРЕДМОВА

Навчальний курс «Регіональна економіка» є дисципліною циклу загальноекономічної підготовки бакалаврів для вивчення студентами 1 курсу.

Вивченню курсу «Регіональна економіка» передують наявність систематичних та ґрунтовних знань з суміжних курсів (економічна теорія, політична економія, макро- та мікроекономіка та ін.), цілеспрямованої роботи над вивченням спеціальної літератури, активної роботи на лекціях та практичних заняттях, самостійної роботи та виконання індивідуальних завдань.

Головна мета курсу – формування знань про основні закономірності формування економіки регіонів, взаємодії суспільства і природи, механізми реалізації регіональної політики. Оволодіння цим курсом повинне виробити у студентів навички практичного використання методів регіональної діагностики..

В результаті вивчення дисципліни «Регіональна економіка» студенти повинні **знати**:

- теоретичні основи регіональної економіки і раціонального природокористування;
- методи проведення регіональних і екологічних досліджень;
- сучасні особливості, проблеми, перспективи розвитку і територіальної організації міжгалузевих господарських комплексів і економічних районів України;
- проблеми інтеграції господарства України у світову економіку, фактори сталого розвитку країни, міжнародні аспекти природоохоронної діяльності.

В результаті вивчення дисципліни «Регіональна економіка» студенти повинні **вміти**:

- аналізувати рівні розвитку регіонів, розраховувати показники спеціалізації, комплексності і ефективності територіальної організації господарства;
- оцінювати ефективність розміщення виробництва.

Завдання для самостійної роботи побудовані на матеріалах статистичних збірників. Це підвищує якість і віддачу від самостійної роботи. Обов'язковою умовою є написання короткої пояснювальної записки до кожної аналітичної таблиці, у якій повинна міститися логічна оцінка отриманих результатів. Пояснювальні записки під час консультацій ретельно перевіряються й аналізуються, відзначаються їх позитивні і негативні моменти, указується, як поліпшити їх якість. Завдання, видавані студентам, строго індивідуальні. Найбільш вдалі і змістовні пояснювальні записки заслуховуються на семінарських заняттях, а також на підсумкових студентських конференціях.

Для полегшення виконання завдання студентам наведені питання на які треба відповісти та приведені деякі форми аналітичних таблиць. Як додаток приведені вимоги до оформлення підсумків самостійної роботи студентів та список рекомендованої до вивчення літератури.

ТЕМА 1.

ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ.

Ключові слова: ПРОДУКТИВНІ СИЛИ, РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА.

В цій темі вивчаються теоретичні застави дисципліни, головні загальноекономічні поняття і визначення.

Предметом науки про регіональну економіку є виявлення законів, закономірностей та визначення принципів і факторів просторового (територіального) розміщення, територіальної організації комплексів продуктивних сил, а також визначення шляхів і засобів організації соціально-економічної діяльності суб'єктів господарювання на території регіону.

Об'єктом вивчення даної науки виступають всі елементи просторової організації продуктивних сил – природно- і трудовресурсний потенціал, міжгалузеві і галузеві комплекси, територіальні форми організації продуктивних сил та система господарювання, соціальна інфраструктура тощо. Таким чином, загалом об'єктом вивчення регіональної економіки є продуктивні сили в конкретно-регіональному середовищі функціонування.

Продуктивні сили – це система суб'єктивних (люди) і речових (засоби виробництва) елементів, що виражають активне ставлення людей до природи. У процесі праці люди освоюють природні ресурси, відтворюються умови існування, тобто відбувається соціальний розвиток.

Продуктивні сили – це сукупність трудових ресурсів і засобів виробництва. Засоби виробництва поділяються на предмети праці і засоби праці. У свою чергу, предмети праці включають природні ресурси – вугілля, руду і сировинні матеріали (сировину), як-то бавовник, зерно, пластмаси, тобто матеріали, що потребують обробці. До поняття засобів виробництва зараховуються машини і устаткування, будівлі і споруди, засоби транспорту і зв'язку, а також земля. Головною складовою частиною продуктивних сил є праця.

Регіональна економіка, як наука, близька до соціально-економічної географії і розміщенню продуктивних сил – вони мають один і той же об'єкт дослідження. Проте, вони не тотожні. Соціально-економічна географія вивчає переважно стан продуктивних сил на якийсь конкретний момент, відповідає на питання «де ?» й чому саме «тут ?». Для РПС важливішим економічним результатом розміщення і територіальної організації продуктивних сил є ефективність розміщення виробництва. Для регіональної економіки важливішим є розвиток продуктивних сил в конкретних регіонах країни.

Методичною заставою курсу виступають соціально-економічні закони в області розміщення продуктивних сил і регіонального розвитку.

Серед багатьох наукових прямувань, що аналізують регіональний розвиток є “географічний детермінізм”. Коріння його сягає ще давніх греків (Гіппократ, Страбону); згодом видатними представниками цього вчення стали Монтерське, Рекло, Гантингтон, Ратцель. Сутність розвитку людства (включно з розміщенням продуктивних сил) оголошується природне середовище й географічне розташування тієї чи іншої країни або регіону. Соціальні процеси, на думку детерміністів, відіграють другорядну роль.

У 19ст. розробляються теорії розміщення виробництва, засновниками яких були І.Тюнер, А. Вебер, у 20-го ст. – А.Гетер, А. Льош, В. Кристалер. Ці теорії спирались на визначену роль прибутку за умов ринкового господарства. Так, А.Вебер доводить, що капіталістична промисловість розміщується за принципами найменших витрат. На його думку, розміщення промисловості визначається трьома орієнтирами – транспортною, робочою й агломераційною. Далі ця теорія була розвинута А.Кльошем, який доводив, що єдиним імпульсом при розміщенні підприємств є максимальний прибуток. Головну увагу він приділяв ринкам збуту продукції, як вирішальному фактору розміщення виробництва.

Досить популярною у 20-30 роках 20-го століття була на Заході “хорологічна” концепція вченого А.Гетера. Він довів, що головне завдання науки про розміщення продуктивних сил полягає у вивченні територіальної диференціації земної поверхні, в описі земних просторів, а не в їх пізнанні. Сьогодні цілком очевидно, що описовість це лише початковий етап дослідження явищ і процесів про розміщення продуктивних сил. Необхідно головну увагу зосередити на непізнанні просторової диференціації у господарстві на основі вивчення причинних взаємозв’язків між об’єктами і явищами, з одного боку, і територією, до якої вони приурочені – з іншого.

Сьогодні, коли інтеграційні процеси в економіці всіх країн світу посилюються, а науково-технічний прогрес докорінно впливає на характер виробництва у планетарному масштабі, вчені приходять до висновку про те, що економічні закони і закономірності набувають всезагального характеру. На розміщення продуктивних сил впливає весь комплекс закономірностей і факторів. Вирішальна роль належить процесу територіального поділу праці, що проявляється на мікро-, мезо- та макрорівнях від низових адміністративних територіальних районів до середніх та великих територіальних цілісностей. Вся реальна різноманітність виробничої і невиробничої діяльності населення окремих місцевостей значною мірою формується як результат процесу територіального поділу праці. Він є незворотним об’єктивним процесом розвитку і розміщення продуктивних сил, при якому відбувається відокремлення різних видів трудової діяльності, спеціалізація окремих регіонів, обмін між ними продуктами своєї діяльності.

В цій темі також розглядаються методи дослідження розміщення продуктивних сил (діалектичний, системного аналізу, балансовий, економіко-математичний, картографічний, статистичні методи та ін.).

Головним завданням науки є обґрунтування оптимального розміщення продуктивних сил. Поняття “оптимальності” передбачає одержання якомога більшого ефекту від правильного розміщення підприємства, від найкращої територіальної організації регіону, країни.

Головні проблеми, пов’язані з територіальною організацією господарства; з розвитком регіонів країни:

1. Донедавна Україна входила до складу іншої держави і її спеціалізація зумовлювалася проблемами територіального поділу праці тієї, вже неіснуючої країни. Тому одні галузі у нас розвинуті надмірно, перевищуючи власні потреби України, а інші – розвинуті слабо, невідповідно до її економічного потенціалу. Тому однією з головних проблем РЕ є трансформація галузевої структури економіки, відновлення її рівноваги.

2. Недостатній розвиток наукомістких галузей, що дисонує з наявністю потужності науково-технічної бази, інтелектуальних можливостей, великого контингенту висококваліфікованих робітників та інженерів.

3. Регіональне розміщення виробництва у нас нераціональне: надмірна концентрація матеріаломістких галузей у Донбасі і Придніпров’ї поєднується з невикористанням ресурсів у Західному регіоні.

4. Екологічні проблеми країни та її регіонів.

5. Проблеми створення сучасних форм територіальної організації продуктивних сил в регіонах країни.

6. Потреба структурної перебудови економіки України пов’язана з проблемою конверсії.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Охарактеризуйте об’єкт, предмет та завдання регіональної економіки як науки.

2. Якими методами можна скористатися при проведенні досліджень регіональної економіки?

3. Актуальні проблеми і завдання курсу "Регіональна економіка".

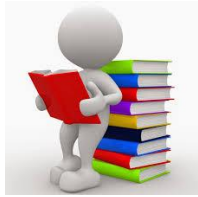
4. Сутність економічного закону і закономірностей, їх об’єктивний характер.

5. Охарактеризуйте етапи, за якими здійснюється процес пізнання у сфері регіональної економіки?

6. Поясніть, що досліджує кожна з наступних наук про економіку і яке місце в цій системі відводиться науці «Регіональна економіка»:

- макроекономіка;
- мікроекономіка;
- економічна статистика;
- глобальна економіка.

7. Охарактеризуйте проблеми функціонування регіональної системи України.
8. Основні принципи, що впливають на характер територіального розміщення галузей і підприємств.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (0,3 Б):

Розгляньте та визначте особливості таких напрямів і теорій розміщення продуктивних сил і розвитку регіонів як:

- теорія «концентричних колець» І.Тюнена;
- теорія «Штандортів» А. Вебера;
- теорія промислових кластерів.

ТЕМА 2.

ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПРИНЦИПИ І ФАКТОРИ РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ТА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ.

Ключові слова: ЗАКОН, ЗАКОНОМІРНІСТЬ, ПРИНЦИПИ, ФАКТОРИ

В темі розглядаються закономірності розміщення виробництва та формування економіки регіонів, їх об'єктивний характер.

Розміщення продуктивних сил – це результат дії об'єктивних законів і закономірностей. Закон – це необхідне, істотне, стійке, повторюване відношення між явищами у природі і суспільстві. Закономірність – це об'єктивно дійсний, повторюваний, істотний зв'язок явищ природи з громадським життям. Між законами і закономірностями існує найтісніший взаємозв'язок. Саме тому зустрічаємо в літературі ототожнення цих двох понять.

Закономірності розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів являються відношеннями між виробничою діяльністю людей і територією, на якій ця діяльність проходить. Пізнання і практичне використання закономірностей дозволяє вибрати найефективніші варіанти розміщення виробництва, цілеспрямовано організувати територію, відповідно до вимог регіональної політики.

Далі слід розглянути систему головних закономірностей розміщення продуктивних сил і формування регіонів, що виявлені в процесі вивчення господарських комплексів:

- Закономірність ефективного розміщення продуктивних сил;
- Закономірність територіального поділу праці;
- Закономірність економічної цілісності регіону;
- Закономірність регіональної інтеграції господарства;
- Закономірність територіальної комплексності продуктивних сил;
- Закономірність територіальної концепції продуктивних сил;
- Закономірність територіальної диференціації продуктивних сил;
- Закономірність зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

На основі пізнання закономірностей розробляються принципи розміщення продуктивних сил – правила діяльності та управління економікою, економічна політика держави в реалізації законів розміщення. Це означає, що принципами слід керуватися при розміщенні виробництва.

Найважливіші принципи:

- Принцип раціонального розміщення виробництва;
- Принцип комплексного розміщення виробництва;
- Принцип оптимальності розміщення виробництва;
- Принцип збалансованості і пропорційності;
- Принцип розміщення підприємств згідно з раціональними формами суспільної організації виробництва;
- Принцип внутрішньодержавного та міжнародного територіального поділу праці;
- Принцип обмеженого централізму;
- Принцип збереження екологічної рівноваги.

Дотримання принципів розміщення продуктивних сил і формування регіонів є основою регіональної політики держави. Регіональна політика – це сфера управління економічним, соціальним і політичним розвитком країни у просторовому, регіональному аспекті.

Вивчення і пізнання закономірностей територіальної організації продуктивних сил в регіонах можливо за умовами аналізу множини факторів, що впливають на розвиток і розміщення різних галузей народного господарства. Оцінка факторів розміщення складає головний зміст науки про територіальну організацію виробництва, бо лише при уважному вивченні всіх факторів можна робити висновки про ефективність розміщення.

Факторами розміщення продуктивних сил називають всю сукупність аргументів (причин), що зумовлюють вибір місця для окремих підприємств, їх груп і галузей. При зміні складу факторів повинні змінитися і місця розміщення об'єктів.

Розрізняють такі групи факторів:

- Природні – кількісні запаси і якісний склад природних ресурсів, умови їх експлуатації і використання: кліматичні, гідрогеологічні, орографічні умови та ін..;
- Екологічні – природоохоронні і конструктивні заходи з метою бережливого використання природних ресурсів і забезпечення сприятливих умов для життя і діяльності населення;

- Технічні – досягнутий і можливий рівень техніки і технології;
- Соціально-демографічні – забезпеченість виробництва трудовими ресурсами, стан виробничої і соціальної інфраструктури;
- Економічні – вартість капіталовкладень, строки будівництва, ефективність виробництва, призначення і якість продукції, виробничі зв'язки, економіко-географічне і транспортне положення та ін.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Розкрийте суть наступних економічних законів:
 - закон соціально-економічної збалансованості;
 - закон товарообміну;
 - закон товаровиробництва.
2. Охарактеризуйте значення понять «економічний ефект» та «економічна ефективність» та вкажіть на взаємозв'язок між ними.
3. В чому полягає суть закономірності соціальної спрямованості розвитку продуктивних сил?
4. В чому полягає суть закономірності раціонального розміщення виробництва?
5. В чому полягає суть закономірності пропорційного розміщення продуктивних сил?
6. В чому полягає суть закономірності комплексного розвитку і розміщення продуктивних сил?
7. В чому полягає суть закономірності глобалізації та регіоналізації розміщення і розвитку продуктивних сил?
8. Охарактеризуйте наступні принципи раціонального розміщення продуктивних сил:
 - принцип раціонального розміщення виробництва;
 - принцип комплексного розміщення виробництва;
 - принцип збалансованості і пропорційності розміщення виробництва;
 - принцип обмеженого централізму;
 принцип вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку регіонів та областей?
9. Вкажіть галузі, на розміщення яких найбільш суттєво впливає сировинний фактор розміщення продуктивних сил.
10. Вкажіть галузі, на розміщення яких найбільш суттєво впливає паливно-енергетичний фактор розміщення продуктивних сил.
11. Вкажіть галузі, на розміщення яких найбільш суттєво впливає фактор робочої сили розміщення продуктивних сил.
12. Вкажіть галузі, на розміщення яких найбільш суттєво впливає транспортний фактор розміщення продуктивних сил.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (1,5 Б.):

Завдання 1

Розраховувати індекс територіальної концентрації промислового виробництва в адміністративних областях України, використовуючи статистичну інформацію.

Завдання 2

Виділити окремі групи областей України з високим, середнім і низьким рівнем концентрації легкої та важкої промисловості.

Завдання 3

Визначити вплив концентрації промисловості на розвиток продуктивних сил та екологічну ситуацію в регіонах. Які заходи слід застосовувати в межах висококонцентрованого середовища з метою зменшення забруднення території.

ТЕМА 3.

ЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСТВА

Ключові слова: ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ГОСПОДАРСТВА, ЕЛЕМЕНТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ГОСПОДАРСТВА, ЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ, ЕКОНОМІЧНИЙ РАЙОН, РАЦІОНАЛЬНА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ, ПРОМИСЛОВИЙ ВУЗОЛ, ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИЙ КОМПЛЕКС (ТВК), ТЕХНОПОЛІС, ПОРТОВО-ПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС

В цій темі слід розглянути питання економічного районування і територіальної організації господарства.

Територіальна структура господарства – одна із складових загальної структури суспільного виробництва країни, регіону, яка визначається сукупністю територіальних відносин між виробничими об'єктами.

Найважливішими з них є: відносини взаєморозташування і доступності, територіальна спільність виробничих підприємств, територіальна концентрація, місце розташування. Територіальна структура господарства відображає розміщення продуктивних сил певними територіальними сукупностями у вигляді виробничих пунктів, ареалів, промислових центрів, агропромислових зон і районів, різних типів виробничо-територіальних систем.

Елементами територіальної структури є: ареальні – виробничий центр, вузол, агломерація; дискретні – район, зона; регіональні – мікрорайони, мезорайони, район, зона.

Основою формування територіальної структури є територіальний поділ праці, що зумовлює виробничу спеціалізацію окремих територій і розвиток міжрайонної кооперації.

Територіальний поділ праці – це об’єктивний процес розвитку продуктивних сил, при якому відбувається відокремлення різних видів трудової діяльності, спеціалізація окремих виробничих одиниць, обмін між ними продуктами своєї діяльності. Ця просторова форма поділу праці означає закріплення певних видів виробництва за територіями (районами, країнами).

Таким чином, територіальна структура – це поділ території країни на економічні райони (регіони) різного рангу. Економічне районування виступає головним видом економіко-географічного поділу території України. Цей поділ є науково-обґрунтованим і історично доведеним. Поняття “економічне районування” орієнтує нас на те, що в основу поділу покладено визначений критерій і що метою районування виступає створення адекватних умов для управління господарством. Економічне районування служить і головною основою адміністративного поділу.

Економічне районування – це територіальна цілісна частина господарства країни, яка має такі ознаки:

- Спеціалізація як головна господарська функція (спеціалізація району на певних виробництвах і послугах певною мірою відповідає його географічному розташуванню, природним, економічним і соціальним умовам та спирається на раціональний поділ праці з іншими районами);
- Комплексність – у широкому розумінні – як взаємопов’язаність найважливіших складників економічної територіальної структури району;
- Керованість, наявність певних галузей і територіальних структур, які є матеріальною основою взаємопов’язаних складових частин, що дозволяє трактувати район як цілісну систему та організаційний осередок територіального управління господарством.

Об’єктивною ознакою економічного району є територіально-виробничі комплекси.

Оскільки система економічних районів – це прояв територіального поділу праці, районування виступає як важлива умова регіонального управління народним господарством. Раціональна територіальна організація продуктивних сил в економічних районах сприяє більш повному використанню природних, трудових і матеріальних ресурсів, підвищенню ефективності виробництва в усіх територіальних ланках країни.

Завдання економічного районування на сучасному етапі зводиться до наукового обґрунтування господарських комплексів різного масштабу на територіях країни.

Необхідно також вивчити і форми розміщення продуктивних сил – це стійкі територіально-економічні утворення, що характеризуються своєю різноманітністю, конфігурацією, складністю і взаєморозміщенням структурних

елементів. Ці властивості тісно пов'язані з функціональними характеристиками даного утворення і залежать від нього.

Первісними елементами територіальної організації є окремі форми, хутори, промислові пункти, що характеризують точне розміщення продуктивних сил на території. У промислових пунктах (здебільшого у містечках) найчастіше розташовуються філії великих підприємств.

Центр – це точка, зв'язки якої з довколишньою територією функціональні.

Промисловий центр – це група промислових підприємств, взаємозв'язаних спільними допоміжними, а у низці випадків – спільністю технологічного процесу, що обслуговується спільною системою розселення і мають спільну інфраструктуру.

Вузол – це територіальне сполучення об'єктів, що відіграють певну роль у розвитку даної території.

Промисловий вузол – це локальне виробничо-територіальне сполучення, де підприємства поєднуються тісними виробництвами і виробничо-технологічними зв'язками, спільністю транспортно-технологічного розміщення, загальними системами інфраструктури і поселень для найефективнішого використання природних, матеріальних і трудових ресурсів.

Виробничий комплекс – це поєднання підприємств, об'єднаних використанням єдиної господарської функції та взаємопов'язаних тісними виробничими стосунками таким чином, що вилучення якихось компонентів або порушення зв'язків знижує ефективність комплексу, обмежує або робить неможливим використання господарських функцій.

Територіально-виробничий комплекс (ТВК) – це взаємозумовлене поєднання підприємств на певній території, за якою ефект досягається завдяки вдалому добору підприємств згідно з природними та економічними умовами.

Район – це територія, що відрізняється від інших за сукупністю складових частин, які характеризуються єдністю, взаємозв'язком та цілісністю, яка є об'єктивною умовою, закономірністю раціонального розвитку території.

Технополіс це науково-технічний центр, що забезпечує створення та впровадження нових розробок.

Портово-промисловий комплекс – це об'єднання на одній території морських портів, промислових підприємств, приморських поселень, соціально-виробничої інфраструктури, розміщення яких у прибережній зоні зумовлено експлуатацією природних ресурсів прилеглого терену і акваторії, забезпеченням зовнішньоекономічної та інших різновидів діяльності.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. За якими параметрами можна охарактеризувати територіальну структуру економіки?
2. Охарактеризуйте постійні та змінні чинники районоутворення.
3. Яким чином проводиться розмежування економічних регіонів.
4. Які показники можуть використовуватися для кількісного визначення рівні спеціалізації економічних районів?

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (0,5 Б):

Дати характеристику основних історичних етапів економічного районування України

ТЕМА 4.

РЕГІОН В СИСТЕМІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ.

Ключові слова: ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ, КОНЦЕПЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, МАКРО (ІНТЕГРАЛЬНІ) ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ, МЕЗО (ІНТЕГРАЛЬНІ) ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ, МІКРО (ІНТЕГРАЛЬНІ) ЕКОНОМІЧНІ РАЙОНИ, РІВНІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

В цій темі розглянуті сучасні особливості поділу праці і формування основних економічних районів країни. Територіальний поділ праці – це об'єктивний процес розвитку продуктивних сил, при якому відбувається відокремлення різних видів трудової діяльності, спеціалізація окремих виробничих одиниць, обмін між ними продуктами своєї діяльності. Ця просторова форма поділу праці означає закріплення певних видів виробництва за територіями (районами, країнами).

Згідно з законодавством в Україні діє така сітка економічних районів:

1. *Столичний* (Київська, Чернігівська, Житомирська обл.),

2. *Північно-Східний* (Харківська, Полтавська, Сумська обл.),
3. *Донецький* (Донецька, Луганська обл.),
4. *Придніпровський* (Запорізька, Січеславська обл.),
5. *Центральний* (Кропівницька, Черкаська обл.),
6. *Подільський* (Вінницька, Хмельницька, Тернопільська обл.),
7. *Карпатський* (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька обл.),
8. *Північно-Західний* (Волинська, Рівненська обл.),
9. *Причорноморський* (Одеська, Миколаївська, Херсонська обл., Автономна Республіка Крим).

Ця сітка економічних районів в цілому відповідає основним науковим критеріям економічного районування.

Макро (інтегральні) економічні райони – це найбільші територіальні формування, які об'єднують декілька адміністративних областей, або адміністративні області з автономною республікою.

Мезо (інтегральні) економічні райони є підрайонами крупних (макро) районів і окреслюються межами адміністративної області або автономної республіки.

Мікро (інтегральні) економічні райони пов'язані з низовим адміністративно-господарським районуванням. Їх територія відповідає території адміністративних районів, окреслених в межах області. Територія малого району може охоплювати велике місто (наприклад, Київ, Донецьк, Харків, Одесу).

На формування економічних районів основний вплив має територіальний поділ праці. Він проявляється, перш за все, у формуванні галузей спеціалізації окремих територій. Ці галузі, в свою чергу, обумовлюють склад галузей, що їх обслуговують і доповнюють. Це приводить до виникнення територіально-виробничих комплексів (ТВК).

Територіальний поділ праці формується лише за умови розвитку взаємозв'язків місцевостей з різною спеціалізацією господарства на основі розвиненого обміну. Рушійними силами цього процесу є рівень розвитку науково-технічного процесу, спеціалізація діяльності людей в певних економічних регіонах, економічний ефект виробництва. Однак головним рушієм розвитку територіального поділу праці в сучасних умовах є економічний ефект.

Територіальний поділ праці всередині країни і між країнами передбачає наявність промислових відмінностей у господарстві, розірваність між окремими стадіями виробництва, між виробництвом і споживанням.

Територіальний поділ праці проявляється в різних масштабах. Тому і спеціалізація господарства окремих регіонів також повинна розглядатися, виходячи з масштабів поділу праці.

Рівні територіального поділу праці:

- світовий поділ праці (охоплює всі держави світу);
- міжнародний поділ праці (в межах певного об'єднання держави);

- міжрегіональний внутрідержавний поділ праці (між економічними районами країни);
- внутрішньо регіональний поділ праці – між спеціалізованими господарськими частинами регіону (підрайонами, адміністративними одиницями);
- внутрішньо обласний поділ праці – між спеціалізованими господарськими частинами адміністративних областей;
- локальний поділ праці – всередині окремих господарських частин області, між містами і приморськими зонами.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Дайте визначення поняттю територіальний поділ праці та охарактеризуйте різновиди територіального поділу праці.
2. Як співвідносяться між собою поняття «територія» та «регіон»?
3. За якими показниками та параметрами можна сформувати макроекономічну характеристику регіону?
4. За якими критеріями здійснюється диференціація регіонів за рівнем розвитку продуктивних сил?
5. В чому вбачаються прояви диспропорцій в територіальній регіональній структурі?

ТЕМА 5.

СУТНІСТЬ, МЕТА І ЗАВДАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

Ключові слова: НАПРЯМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, ЗАВДАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, ПРИНЦИПИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, ЗАКОНОДАВЧА НОРМАТИВНА БАЗА, РЕАЛІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ, БЮДЖЕТНО-ФІНАНСОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ, ПРОГНОЗУВАННЯ І ПРОГРАМУВАННЯ, РОЗВИТОК РІЗНИХ ФОРМ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

В цій темі потрібно розглянути поняття, цілі та завдання Державної регіональної економічної політики, а також специфіку проведення регіональної економічної політики в Україні.

Державна регіональна економічна політика це сукупність організаційних правових і економічних заходів, здійснюваних державою у сфері регіонального розвитку відповідно до нинішніх і стратегічних цілей.

Ці заходи спрямовуються на:

- стимулювання ефективного розвитку і розміщення продуктивних сил окремих регіонів;
- раціональне використання природного, виробничого і трудового потенціалу;
- створення нормальних умов для життєдіяльності населення;
- забезпечення екологічної безпеки.

В цілому регіональна економічна політика характеризується сукупністю цілей, які стоять перед суспільством і визначають її стратегію й тактику. При визначенні пріоритетних напрямів регіональної економічної політики беруться до уваги демографічні, екологічні, виробничі потреби, вирішення яких сприяє екологічному піднесенню регіонів.

Основні напрями регіональної економічної політики визначає вищий орган законодавчої влади – Верховна Рада України, яка в процесі розробки бюджету на наступні роки передбачає пріоритети розвитку галузей, затверджує регіональні програми розвитку та розміщення продуктивних сил депресивних (відсталих) регіонів.

Основною метою державної економічної політики є:

- збільшення національного багатства країни шляхом ефективного використання природно-ресурсного, трудового і науково-технічного потенціалів кожного регіону і тісної співпраці між ними;
- послідовне здійснення заходів, спрямованих на вирівнювання рівнів соціально-територіального поділу праці, раціоналізації системи розселення, соціальних та інших особливостей;
- підтримка внутрішньої регіональної збалансованості економічного розвитку, екологічного стану, соціально демографічних та соціально політичних процесів.

Головним завдання державної регіональної економічної політики є:

В економічній сфері:

- поліпшення функціонування галузей виробництва в ринкових умовах;
- створення сприятливих умов розвитку підприємництва і ринкової інфраструктури при проведенні ринкових перетворень;
- облаштування державних кордонів і насадження зв'язків між прикордонними регіонами;
- удосконалення економічного районування та узаконення на найвищому рівні мережі економічних регіонів.

В соціальній сфері:

- забезпечення повної зайнятості населення;
- підвищення рівня добробуту та стабілізація рівня життя населення;

- гарантування продовольчої забезпеченості; запобігання погіршеною демографічною ситуацією і депопуляції населення; здійснення заходів щодо продовження життя населення і підвищення його природного приросту.

В екологічній сфері:

- запобігання забрудненню довкілля;
- ефективне використання природних ресурсів;
- екологічно обґрунтоване розміщення продуктивних сил.

Сучасна державна регіональна економічна політика ґрунтується на таких основних **принципах**:

- забезпечення єдності завдань соціально-економічного розвитку країни та окремих регіонів;
- правове забезпечення економічної самостійності регіонів на основі розмежування повноважень між центральними та місцевими органами влади та органами місцевого самоврядування, підвищення їх відповідальності щодо вирішення завдань життєзабезпечення і комплексного розвитку території;
- дотримання вимог екологічної безпеки при реформуванні господарських комплексів і розміщенні нових підприємств;
- досягнення економічного та соціального ефекту за рахунок раціонального використання ресурсів, системи управління і розвитку міжрегіональних зв'язків.

Реалізація вказаних принципів сприятиме реформуванню системи управління державним сектором економіки, зміцненню економічної основи місцевого самоврядування і розміщенню прав місцевих органів влади у бюджетній сфері.

Механізм реалізації державної регіональної економічної політики – це система конкретних економічних важелів, за допомогою яких здійснюється державний вплив на організацію суспільства, забезпечується соціально-економічний розвиток та вдосконалюється структура господарського комплексу регіону.

Основними складовими цього механізму виступають:

а) **Відповідна законодавчо-нормативна база.** Вона визначає взаємовідносини держави і регіонів. Через законодавчу базу держава проводить політику, спрямовану на підвищення економічної самостійності території. Вона координує діяльність місцевої влади на основі визначення співвідношення державного і місцевих бюджетів.

Державні органи управління можуть впливати на регіональний розвиток через надання регіонам різних заохочувальних премій за спорудження об'єктів, які дозволять покращити економіку регіону, працевлаштувати вивільнених працівників, або поліпшити екологічну ситуацію.

б) **Бюджетно-фінансове регулювання регіонального розвитку.** Доступне державне втручання в господарські процеси, які вимірюються показником питомої ваги державних видатків у внутрішньому валовому продукті. Їх висока питома вага свідчить про сильний вплив держави на економіку. У перспективі передбачається розширювати і надалі права місцевих

органів виконавчої влади у бюджетній політиці на основі підвищення ролі місцевих податків і зборів та встановлення науково обґрунтованих нормативів відрахувань до місцевих бюджетів.

в) **Прогнозування і програмування.** За допомогою розробки довгострокових і середньострокових програм розвитку регіонів (районів, областей) досягається планованість розвитку продуктивних сил, узгоджуються інтереси окремих галузей. На сьогодні розробляються окремі проекти соціально-економічного розвитку Карпатського регіону. Полісся, Поділля та ін.

г) **Розвиток різних форм територіальної організації продуктивних сил** (створення спеціальних економічних зон, міжрегіональне та прикордонне співробітництво). Створення спеціальних економічних зон дасть змогу збільшити надходження іноземних інвестицій, створити сучасну виробничу, транспортну і ринкову інфраструктуру, підвищення ефективності використання природних ресурсів. Пільговий режим оподаткування та митного режиму сприятиме зростанню економічної активності об'єктів господарювання.

Особливе місце в регіональній економічній політиці відводиться різним формам прикордонного співробітництва. Створюються зони спрощеного перетину кордону, взаємовигідної торгівлі, добросусідства.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Дайте визначення регіональної економічної політики та охарактеризуйте структуру економічної політики, вкажіть її суб'єктів.
2. Вкажіть на основні риси підходів до проведення економічної політики.
3. Які особливості політики самоуправління і ефективності підприємства в системі регіональної економічної політики.
4. Як співвідносяться між собою регіональна економічна та соціальна політика?
5. В чому полягає суть механізму реалізації державної регіональної економічної політики?
6. Яка відмінність між методами прямого та непрямого економічного регулювання державної регіональної політики?
7. Охарактеризуйте бюджетно-фінансові важелі реалізації регіональної економічної політики
8. Вкажіть на передумови та можливі наслідки створення спеціальних економічних зон

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (1 Б.):

Завдання 1.

В регіоні, де проживає 25 тис. чол. (з них дітей у шкільному віці 7,5 тисяч у дошкільному віці – 1 тисяча), є 6 шкіл на 800 учнів кожна та 10 дитсадків на 200 дітей кожен, у медичних закладах працюють 50 лікарів і 60 медсестер і фельдшерів, і в наявності 30 лікарняних ліжок в амбулаторно-клінічних закладах. Чи забезпечено належним чином регіон закладами освіти, кваліфікованим і середнім медперсоналом, якщо науково обґрунтований норматив забезпеченості населення послугами медичного персоналу включає: 15 лікарів, 20 медичних сестер і фельдшерів і 9 лікарняних ліжок на 10000 жителів?

Завдання 2.

Виберіть, на Ваш розсуд, підприємство і опишіть причини початку його функціонування, доцільності продовження діяльності (врахуйте екологічний фактор доцільності) Якщо об'єкт, про який йде мова, споруджений давно, то вкажіть, який із факторів РПС не було взято до уваги для забезпечення успішної роботи об'єкту сьогодні.

ТЕМА 6.

ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ, ЙОГО СТРУКТУРА І ТРАНСФОРМАЦІЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Ключові слова: ГАЛУЗЕВА СТРУКТУРА, ВИРОБНИЧА І НЕВИРОБНИЧА СФЕРИ, ЧОТИРИ СЕКТОРИ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ, ДВІ ГРУПИ НЕВИРОБНИЧОЇ СФЕРИ, СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ, ТРАНСФОРМАЦІЯ ГОСПОДАРСЬКОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ, ПЕК, МЕТАЛУРГІЙНИЙ КОМПЛЕКС, МАШИНОБУДІВЕЛЬНИЙ КОМПЛЕКС, ХІМІЧНИЙ КОМПЛЕКС, ЛІСОВИРОБНИЧИЙ КОМПЛЕКС, БУДІВЕЛЬНИЙ КОМПЛЕКС, АГРОПРОМИСЛОВИЙ КОМПЛЕКС, СОЦІАЛЬНИЙ КОМПЛЕКС, ТРАНСПОРТНИЙ КОМПЛЕКС

В цій темі слід розглянути різні види структури. Структура будь-якого явища або системи передбачає їх складові частини та зв'язки між ними.

Галузева структура – сукупність стійких зв'язків усіх галузей економіки. На галузеву структуру господарства впливають різні економічні,

соціальні, політичні і природні фактори, а також рівень розвитку продуктивних сил, особливо техніки, технології, темпи росту виробництва, рівень забезпечення країни сировинними і паливно-енергетичними ресурсами. Значну роль відіграють міжнародний поділ праці і процеси світової економічної міграції.

Головними комплексами структури господарства виступають дві сфери – виробнича і невиробнича. Перша передбачає самозабезпечення, а також забезпечення невиробничої сфери і населення різноманітними товарами, а інша – в більшості випадків послугами матеріального і нематеріального характеру.

Виробнича структура господарства України надзвичайно складна. Вона містить промисловість, сільське господарство, лісове господарство, будівництво, транспорт і зв'язок, торгівлю, громадське харчування, матеріально-технічне постачання, заготівлю і збут.

Саме у виробничій сфері відображаються засоби виробництва, на які припадає 60% вартості всієї продукції. На предмети споживання – лише 40%. Таким чином, економічна структура виробництва України потребує трансформації і реструктуризації.

Чотири перших сектори (промисловість, сільське господарство, лісове господарство і будівництво) безпосередньо виробляють продукцію, а останні, так чи інакше, доводять ці продукти до проміжного (виробничого) або кінцевого (невиробничого) споживача. У виробничій сфері в більшості випадків (90%) виробляється національний дохід держави. В цій частині необхідно розглянути схему виробничої сфери за трьома показниками – зайнятість; валовий суспільний продукт; національний дохід.

Промисловість України – найважливіша галузь виробництва. Промисловість створює основну частину національного доходу і валового суспільного продукту. Від розвитку промисловості значною мірою залежить рівень задоволення безпосередніх потреб населення. Внаслідок поглиблення територіального поділу праці, процесів спеціалізації і кооперування відбувається її галузева диференціація і формування галузевої структури.

Структура промисловості може бути представлена в генереалізованому вигляді: за міжгалузевими комплексами – паливно-енергетичний, хімічний, металургійний, машинобудівельний, лісопромисловий, будівельний, соціальний, агропромисловий комплекси. Провідне місце займають у нашій країні міжгалузеві комплекси, які спеціалізуються на виробництві сировини, палива, енергії (паливно-енергетичний і металургійний).

Другою найважливішою галуззю господарства України є сільське господарство. Сільське господарство України формує 16-22% національного доходу країни.

В структурі сільського господарства виділяють дві основні галузі – рослинництво і тваринництво.

В свою чергу, рослинництво за видами продукції поділяється на ряд галузей: зернове господарство, виробництво технічних культур,

картоплярство, овочівництво і баштанництво, плодівництво, польове кормо виробництво.

Основними галузями тваринництва є скотарство, свинарство, вівчарство з козівництвом, птахівництво та ін.

Невиробнича сфера в своєму складі має важливі групи галузей. Перша з них – соціально-культурні послуги населенню (освіта, культура і мистецтво. Наука і наукове обслуговування, охорона здоров'я, соціальне забезпечення і фізкультура), задовольняючи в більшості випадків духовні і фізичні потреби населення.

Друга група галузей невиробничої сфери містить види діяльності, які задовольняють інші нематеріальні потреби в послугах, сюди входять: житлово-комунальне господарство, пасажирський транспорт, невиробничі види побутового обслуговування, зв'язок, управління, кредитування в державне страхування.

Основні трансформаційні процеси в Україні у перспективі повинні бути:

- технічне переоснащення підприємств вугільної, металургійної та хімічної промисловості, машинобудування та енергетики;
- проведення заходів по забезпеченню повної зайнятості населення;
- нарощування потужностей легкої та харчової промисловості;
- поліпшення екологічної ситуації;
- реструктуризація АПК, інтенсивний розвиток рослинництва і тваринництва. Особлива увага приділятиметься розвитку овочівництва, садівництва, виноградарства, молочно-м'ясного скотарства, свинарства та вівчарства;
- формування ефективних рекреаційно-туристичних та лікувально-оздоровчих комплексів, які б сприяли перетворенню України у всесвітньо відому зону відпочинку і оздоровлення людей.

Сучасна концепція розміщення продуктивних сил та розвитку економічних регіонів орієнтується на досягненні їх сталого розвитку і передбачає подолання існуючих диспропорцій у територіальній структурі національної економіки, особливостей природно-ресурсного та науково-технічного потенціалів, активізацію господарської діяльності у регіонах на ринкових засадах, забезпечення умов для прискореного розвитку галузей. Положення про розміщення продуктивних сил реалізується на основі прогнозів і державних програм розвитку.

До особливостей розміщення і розвитку продуктивних сил відносяться:

- органічне поєднання державних, регіональних і місцевих інтересів під час розміщення нових об'єктів;
- формування та інтенсивний розвиток об'єктів ринкової інфраструктури з метою створення регіональних ринків виробництва і збуту конкурентоспроможності продукції та послуг;
- пріоритетний розвиток наукомістких виробництв з швидкою окупністю витрат;

- орієнтація на структуру економіки з високою питомою вагою галузей, що працюють на задоволення споживчого сектора економіки;
- розвиток недержавного сектора економіки, зокрема підприємницьких структур.

Паливно-енергетичний комплекс

ПЕК – складна міжгалузева система видобутку і виробництва палива та енергії їхнього транспортування, розподілу і використання. До його складу входять паливна промисловість (нафтова, газова, вугільна, сланцева, торфова) та електроенергетика, тісно пов'язані з усіма галузями господарства.

На сучасному етапі економічного розвитку найважливіша проблема – паливно-енергетична. Успішне її розв'язання визначає можливості, темпи і напрямки економічного і соціального розвитку. Значення палива для економіки будь-якої країни величезне: без нього неможливий виробничий процес, робота промисловості, сільського господарства і транспорту.

Далі слід розглянути розвиток паливно-енергетичного комплексу України, темпи його розвитку, фактори розміщення, значення і роль комплексу в структурі промисловості республіки. Вивчити структуру паливного балансу України і головні шляхи його вдосконалення.

Потім розглянути головні структурні підрозділи паливно-енергетичного комплексу.

Вугільна промисловість за обсягом видобутку палива в натуральному вираженні посідає перше місце серед інших галузей. Тут необхідно знати якісну і кількісну характеристику вугільних районів України.

Найбільшим басейном в Україні є Донбас – у центральній і північній частинах Донецької та південної частині Луганської областей. Тут є усі марки вугілля: коксівне (половина запасів), антрацит, газове, довгополум'яне. Донецьке вугілля має високу теплотвірну здатність і незначну зольність. Проте собівартість його порівняно висока через велику глибину залягання шарів та їхню малу потужність. Це знижує конкурентоздатність.

Нове шахтне будівництво налагоджено у Січеславській рблості.

Крім того, вугілля видобувається у Львівсько-Волинському та Січеславському вугільному басейнах, проте поклади тут невеликі.

Нафтова промисловість – основа світового паливно-енергетичного балансу, найефективніше і найзручніше паливо. Продукти нафтопереробки широко використовуються в усіх галузях промисловості, сільського господарства, на транспорті, у побуті. Головна частина продукції використовується для вироблення енергії, на тому вона відноситься до групи галузей енергетики. Частина нафти і нафтопродуктів йде на нафтохімічну переробку.

Україна не багата на нафту. Відокремлюються три райони: Прикарпатський, Дніпропетровсько-Донецький та Причорноморський.

Далі слід розглянути економіко-географічну характеристику цих районів.

Розглянути розміщення головних нафтопроводів і нафтопереробних заводів України.

Показати значну залежність республіки від імпорту нафти.

Газова промисловість. Промисловість природного газу включає розвідування, видобуток, транспортування, зберігання і переробку природного і суспільного нафтового газу, що видобувається разом з нафтою. Ця галузь енергетики розвивається чи не найшвидше, через що її роль в енергопостачанні постійно зростає.

Природний газ застосовується в багатьох господарствах але переважна його частина використовується в енергетиці, бо таке паливо найменше забруднює атмосферу.

В Україні запаси природного газу невеликі.

В 2017 році в Україні було видобуто 20,5 млрд куб. м газу (в 2016 році – 20,1 млрд куб. м). Збільшення видобутку газу у порівнянні з 2016 роком склало 0,45 млрд куб. м, або 2%. За останні два роки компанії вдалося досягти збільшення видобутку газу за рахунок проведення оптимізації процесу розробки родовищ, збільшення обсягів експлуатаційного буріння, значного збільшення кількості свердловино-операцій з інтенсифікації видобування вуглеводнів, зокрема гідрозрозривів пластів, операцій з використанням койлтюбінгової техніки та ін.

До найбільших родовищ належать Щебелинське, Єфремівське, Співаковське (Харківська обл.), у Прикарпатському районі – Дашавське, Рудківське (Львівська обл.), Калузьке, Битківське (Івано-Франківська обл.).

Головними резервами нарощування газодобуту в Україні є відкриття нових родовищ та запровадження нових технологій.

Далі слід розглянути головні магістральні газопроводи, що проходять через територію України в постачають газ з Росії і Туркменії в Угорщину, Польщу, Болгарію, Чехію, Австралію, Італію і в інші держави.

Одним з специфічних видів палива є *торф*. За його запасами виділяється Україна. На торфі працюють ТЕС в Поліссі, він використовується як сировина у хімічній промисловості та як добрива у сільському господарстві.

Державним балансом запасів корисних копалин України враховано більше 1500 родовищ торфу із сумарними запасами близько 1,3 млрд. тонн в перерахунку на сухий торф.

Найбільша кількість запасів торфів сконцентрована у Волинській, Рівненській та Чернігівській областях – понад 100-200 млн.тон у кожній, а також у Львівській, Житомирській, Київській, Сумській, Полтавській по 50-100 млн. тон у кожній.

Електроенергетика – капіталомістка складова частина паливно-енергетичного комплексу будь-якої країни, його галузь, їй належить провідна роль у розвитку науково-технічного прогресу.

За виробництвом електроенергії в Україні перше місце займає теплоенергетика. У розташуванні теплоенергостанцій, що працюють на різних видах палива, є своя специфіка. У районах, які мають великі розробки вугілля, потужні конденсаційні електростанції, що його використовують, прив'язані

саме до цих розробок. Наприклад, на базі донецького вугілля працює Запорізька, Слов'янська, Вуглегірська та інші ДРЕС (потужність понад 3 млн.кВт.).

Місце для спорудження ТЕС вибирають шляхом зіставлення економічних показників транспортування палива та електроенергії. Якщо дешевше перевозити паливо, то ТЕС доцільно розташувати поблизу споживачів електроенергії, а якщо кращі економічні показники має електричний транспорт, то їх вигідніше будувати біля джерел палива. На 1 січня 2018 року ТЕС виробляли 36,9% загальної електроенергії в Україні.

Гідроелектростанції є одним з найефективніших джерел електроенергії. Перевага ГЕС полягає у тому, що вони виробляють електроенергію, яка у 5-6 разів дешевша, ніж ТЕС. Будівництво ГЕС на рівнинних ріках України завдає значних матеріальних збитків. Тому гідроенергетика поки що посідає незначне місце в енергетиці України – 7,5% виробництва електроенергії.

Основні ГЕС розташовані на Дніпрі. Це – Дніпрогес, Кременчуцька, Каховська, Каменська, Канівська, Київська.

Атомна енергетика стала окремою галуззю енергетики після Другої світової війни. В Україні функціонує 4 АЕС (Рівненська, Південноукраїнська, Запорізька та Хмельницька), які виробляють 53% електроенергетики країни.

Атомні електростанції використовують транспортабельне паливо – уран, їх розташовують незалежно від паливно-енергетичного фактора та орієнтуються на споживачів у районах з напруженим паливно-енергетичним балансом.

Одним з перспективних шляхів вирішення проблеми виходу з енергетичної кризи є залучення до паливно-енергетичного балансу України нетрадиційних поновлюваних джерел енергії (енергії сонця, вітру, біоенергії та ін.).

Оцінка потенційних можливостей використання цих видів енергії на території України свідчить, що їх запаси досить значні. Широке впровадження і використання енергії нетрадиційних джерел може дати до 1800 млрдкВт-год. електроенергії на рік. Використання нетрадиційних джерел енергії дає змогу покращити екологічну обстановку в регіонах, змінити і законами дефіцитне паливо, вирішити певні соціально-економічні проблеми сільської місцевості, які не мають ще централізованого енергопостачання.

У перспективі також головним має бути структурна перебудова господарського комплексу України і переорієнтація його на переважний розвиток тих галузей, які найменше забруднюють природне середовище, мало енерго-, матеріало-, фондо- і працемісткі. Це середнє, точне сільськогосподарське машинобудування, автомобільна, електротехнічна, електронна, комп'ютерна, приладобудівна, легка і харчова промисловість. Переорієнтація господарського комплексу на розвиток цих галузей промисловості дасть змогу більш як на 1/3 скоротити споживання енергоресурсів, звести до мінімуму забруднення природного середовища, збільшити випуск конкурентоспроможної продукції, валютні надходження і підвищення добробуту населення нашої країни.

Металургійний комплекс

Металургійний комплекс – це сукупність підприємств, які послідовно здійснюють видобування, збагачення, металургійну переробку руд чорних, кольорових і рідкісних металів на нерудної сировини для металургії, виробництво чавуну, сталі, кольорових і дорогоцінних металів, сплавів, прокатне виробництво, переробку вторинної сировини. До металургійного комплексу належать також коксохімія, виробництво вогнетривів, будівельних конструкцій з металу, електродів, металургійного устаткування, порошкова металургія тощо.

Функціональним ядром комплексу є чорна і кольорова металургія. Чорна металургія є фундаментом індустріального розвитку багатьох країн світу.

Україна належить до країн Європи і світу з найбільш розвинутою чорною металургією, вона поступається за показниками виробництва основної продукції, цієї галузі в Європі тільки Німеччині.

Продукція чорної металургії має велике у зовнішньої торгівлі України, є її головною експортноспроможною галуззю.

Чорна металургія України сформувалась і функціонує в районах залягання палива і залізних руд (Донецький та Придніпровський економічні райони). Підприємства, що входять до складу металургійного комплексу, характеризуються високою концентрацією виробництва, великими масштабами використання сировини, палива і допоміжних матеріалів, широким розвитком комбінування. Райони розвитку чорної металургії виконують роль металургійних баз країни.

Сучасні підприємства чорної металургії з характером внутрішніх технологічних зв'язків можна назвати металургійно-енергохімічними комбінатами з повним циклом (чавун – сталь – прокат). Крім комбінатів з повним циклом, працюють також підприємства „переробної металургії”, сировиною для яких є металобрухт. На великих машинобудівних підприємствах діють спеціалізовані цехи для виробництва сталі і прокату – „мала металургія”.

Чорна металургія з повним циклом є важливою районоутворюючою галуззю. Вона притягує до себе ряд супутніх галузей: теплову електроенергетику, яка може використовувати відходи доменних газів, кокс, подрібнені коксові залишки; метало містке машинобудування. В металургійних комплексах розміщують також окремі підприємства легкої та харчової промисловості, завдяки їм можна найбільш раціонально використовувати трудові ресурси жіночої статі.

При розміщенні металургійних комбінатів з повним циклом визначальна роль належить двом факторам – сировинному та паливному. На сировину і паливо припадає 85-90% усіх затрат під час виплавляння чавуну.

Чорна металургія України відзначається високою виробничою і територіальною концентрацією підприємств.

Металургійні заводи України зосереджені у трьох галузевих районах чорної металургії – Донецькому, Придніпровському та Приазовському.

Донецький металургійний район сформувався на території Донецької і Луганської областей. Район добре забезпечений паливом, флюсами. Залізні та марганцеві руди надходять сюди з Придніпров'я. Лімітуючим фактором розвитку металургійного виробництва є недостатня забезпеченість підприємств водою. Через війну металурги України втратили потужності Алчевського, Єнакієвського, Макеєвського та Донецького металургійних заводів, які були досить потужними в Україні.

Придніпровський металургійний район простягається вздовж Дніпра від Каменського до Нікополя, поблизу родовищ залізної і марганцевої рід. Паливо для металургійних заводів іде з Донбасу. Головні фактори розміщення металургії цього району – це вода і електроенергія. Тут сформувався надзвичайно насичений комплекс з великими металургійними і трубними заводами. Центри розміщення підприємств з повним циклом – Дніпро, Каменське, Запоріжжя. В районі виділяються три великі промислові вузли з профільюючими галузями металургії: Січеславський, до якого входять металургійні заводи Дніпра, Каменського; Запорізький – завод „Запоріжсталь”, електроплавильний, „Дніпроспецсталь”, феросплавний завод, „Дніпросталь”; Криворізький – кар'єри, шахти, гірничо-збагачувальні комбінати, аглофабрики, металургійний завод, коксохімзавод в Кривому Розі, Південно трубний і феросплавний завод у Нікополі.

Приазовський металургійний район – займає особливе місце, до його складу входять два великі комбінати. Ці підприємства використовують переважно збагачені руди Камиш-Бурунського родовища (Керченський півострів), криворізьку руду, коксівне вугілля Донбасу та флюси, що видобуваються в Донецькій області. Вони мають повний цикл. Металургія Призов» я комплексується з хімією і галузями важкого машинобудування. У Маріупольському промисловому вузлі споруджено агломераційну фабрику для переробки залізних руд.

Кольорова металургія представлена не всіма, а лише деякими її галузями. Це зумовлено, насамперед, відсутністю великих покладів руд кольорових металів.

На сучасному етапі розвитку НТП неможливо обійтися без кольорових металів, які є незамінними в машинобудуванні і особливо широко використовуються в таких його галузях, як електронна, електротехнічна, радіотелевізійна, приладобудівна та ін.

Характерною рисою кольорової металургії є комплексне використання рудної сировини з метою вилучення основного металу та ряду інших комплексів, а також комбінування з іншими галузями.

Незважаючи на порівняно обмежену сировинну базу для розвитку кольорової металургії на території України, в межах держави є значні родовища алюмінієвої сировини, ртутних, титанових, нікелевих, ванадієвих, молібденових руд, магнієвої сировини, руд рідкісних металів та золота.

На розміщення підприємств кольорових металів мають вплив два основних фактори – сировинний та енергетичний. До джерел сировини тяжіють підприємства, що переробляють руди з незначним вмістом основного металу (виплавка міді, нікелю, рідкісних металів, ртуті). До джерел енергії – енергомісткі виробництва (алюмінієве, титано-магнієве, цинкове).

В Україні сформувалось два райони кольорової металургії – Донецький і Придніпровський. У Донбасі ще в 1887 році був побудований Микитівський ртутний завод, який використовував місцеві поклади кіноварі. До 2014 року це великий комбінат з рудниками та збагачувальною фабрикою. З 2014 року, у зв'язку з озброєним конфліктом на сході України, робота комбінату була фактично припинена.

У Костянтинівні працює цинковий завод „Укрцинк”. Сировиною для нього служить довізні цинкові концентрати з інших країн. Основний фактор, що зумовив розміщення цього підприємства у Донбасі – висока енергомісткість виробництва. Ще одне підприємство по обробці кольорових металів (латуні, латунного та мідного прокату) розміщене у Бахмуті. Цей завод довозить із-за меж України переважно частину міді і свинцю.

У Придніпровському районі кольорова металургія представлена Дніпровським алюмінієвим заводом і магнієвим комбінатом, які були прив'язані до енергетичного комплексу „Дніпрогес”. Алюмінієвий завод забезпечується сировиною з Миколаївського глиноземного заводу, що працює на імпортованих бокситах з Гвінеї і Угорщини. У зв'язку з відкриттям Високопільського (Січеславська обл.) і Смілянського (Черкаська обл.) родовищ бокситів, ніфеліно-сієнітів у Придніпров'ї і Побужжі, алунітів у Карпатах, в Україні збільшився обсяг переробки місцевої сировини. У післявоєнні роки Дніпровський магнієвий завод освоїв виробництво титану і його перетворено у титано-магнієвий комбінат. Магнієву сировину для переробки комбінату одержує з Калуша (Прикарпаття), Сиваша (Крима); титану – з Іранського (Житомирська область) та Самотканського (Січеславська обл.) родовищ та з Кримського заводу діоксиду титану. На Січеславщині збудовано Верхньодніпровський гірничо-металургійний комбінат, а на Кроківщині – Світловодський завод чистих металів. В Кроківницькій області споруджено Побузький нікелевий завод, який працює на місцевих нікелевих рудах, донецькому паливі та електроенергії теплових, гідравлічних і атомних станцій.

Досить новим районом розвитку кольорової металургії є Прикарпаття. Тут працює ТОВ «Карпатнафтохім», засновниками якого стали ЗАТ «ЛУКОР» і компанія «LUKOIL Chemical B. V.» (Амстердам) (2004 р.). Але підприємство існує з далекого 1867 року. У зв'язку із відсутністю попиту на основну продукцію на світовому ринку восени 2008 «Карпатнафтохім» зупинив свої основні виробництва. Однак реконструкція підприємства та будівництво нових виробництв тривали, зокрема 2008–10 російська нафтова компанія «ЛУКОЙЛ» інвестувала у «Карпатнафтохім» близько 400 млн дол. США. У квітні 2010 року «Карпатнафтохім» розпочав виводити із консервації виробництво етилену, поліетилену, вінілхлориду, а також пусконаладжувальні роботи на новому виробництві хлору і каустичної соди мембранним методом. Влітку 2010 року

підприємство повністю поновило свою роботу. «Карпатнафтохім» приділяє значну увагу задоволенню соціальних потреб працівників та їхніх сімей, на що 2001–08 спрямовано понад 25 млн грн. Надає благодійну допомогу закладам культури, освіти, релігії, правоохоронним органам міста. Так, наприклад, в 2009 році профінансовано будівництво православної церкви; придбано медичне обладнання для міської поліклініки, а також обладнання для систем підсилення акустичного звуку та крісла для актової зали політехнічного коледжу, комп'ютерну техніку для гімназії тощо.

Основним власником «Карпатнафтохіму» до 2017 року була російська нафтова компанія Лукойл. З 2012 по 2017 рік завод не працював через проблеми зі збутом. У лютому завод був проданий ТОВ «Виробнича група» Техінсервіс», а вже у червні 2017 року завод відновив роботу.

В 2018 році підприємство капітально відремонтувало та оновило обладнання вперше з 2011 року. Станом на грудень вже відновлено роботу цехів розділення повітря, хлору і каустичної соди, виробництва ПХВСС і КС. Також готуються до пуску цехи з виробництва хлорвінілу і поліхлорвінілової смоли суспензійної цього виробництва. Найближчим часом будуть відремонтовані цехи виробництва етилену і поліетилену.

Калузьке виробниче об'єднання „Хлорвініл”, а також збудовано магнієвий завод. Важливого значення набуває дальший розвиток ПАТ «Покровський гірничо-збагачувальний комбінат». Станом на 2018 рік сировинна база підприємства представлена 5-ма діючими кар'єрами: Чкаловським № 2, Північним, Шевченківським, Покровським та Олександрівським. Промислові запаси в технічних межах діючих кар'єрів, станом на 1 січня 1998 року, складала 259,2 млн т, з них 157 млн т, або 60% — карбонатні руди.

Сумарна проектна потужність кар'єрів становить 9300 млн т. на рік. У межах комбінату діють 3 фабрики: Чкаловська та Олександрівська збагачувальні фабрики, а також Богданівська аглофабрика; 2 транспортних цехи - автотранспортний і залізничний, а також допоміжні підрозділи.

За сучасної економічної ситуації металургійний комплекс залишається одним з найважливіших чинників подальшого розвитку народного господарства.

У перспективі стратегічним напрямом розвитку металургійного комплексу України буде система реструктуризації галузі з орієнтацією на кон'юнктуру внутрішнього та зовнішнього ринків. Передбачається продовжити будівництво об'єктів металургійного комплексу, спроможних збільшити експортний потенціал галузі.

Отже, основними стратегічними напрямками покращення ефективності діяльності металургійного комплексу, як основи найпотужнішого галузевого ринку України, має стати зміна співвідношення «експорт-споживання» металургійної продукції в бік збільшення національного споживання, впровадження процесів консолідації на вказаному ринку та аналіз доцільності

утворення вертикально інтегрованих ринкових структур, оновлення технічної та технологічної бази, залучення новітніх технологій обробки сировини.

Машинобудівельний комплекс

Машинобудування – одна з провідних галузей промисловості. Створюючи найактивнішу частину основних виробничих фондів – знаряддя праці, машинобудування істотно впливає на темпи і напрямки науково-технічного прогресу в інших галузях господарства, зростання продуктивності праці, інші показники, що визначають ефективність виробництва.

Машинобудування є матеріальною основою технічного переозброєння економіки. Науково-технічний прогрес прискорює накопичення капіталу, в свою чергу підвищенню попиту на засоби виробництва, передусім на машини і устаткування.

Загальну картину розвитку промисловості та машинобудування зокрема дає змогу сформувати індекс промислової продукції, який є середньозваженою величиною, що розраховується за даними про розподіл валової доданої вартості різних видів діяльності та окремих індексів кожного товару в галузі. індекс промислової продукції знижується з кожним роком у 2011–2015 рр. як для підприємств машинобудування, так і для промисловості загалом. При цьому привертає увагу той факт, що у 2016 році спостерігається значне збільшення цього показника, а саме до рівня 102,8% та 102,0% у промисловості та у машинобудуванні відповідно. Така ситуація у 2016 році свідчить про збільшення обсягу виробництва (у грошовому вираженні) у цьому році щодо обсягу промислового виробництва в попередньому періоді, що є позитивною тенденцією. Але з 2017 року індекси знов знижуються.

Структурні зрушення у машинобудуванні відбуваються в двох напрямках. По-перше, змінюється основа для зростання традиційних галузей машинобудування внаслідок розвитку науки. По-друге, розвиваються нові наукові галузі машинобудування (автоматика, радіоелектроніка, устаткування для атомної промисловості, робототехніка тощо), які впливають на інноваційний розвиток економіки країни в цілому.

Отже, тривалими пріоритетами в структурній політиці машинобудування мають стати:

- Прискорення розвитку наукомістких машинобудівних виробництв;
- Соціальна переорієнтація комплексу, передбачуване прискорення нарощування випуску продукції для споживання сектора;
- Екологізація виробництва, що передбачає випуск ресурсозберігаючих технологій машинобудівного виробництва, розширення прогресивних конструкційних матеріалів.

В розвинутих країнах світу машинобудування, як правило, визначає їх експортний потенціал і забезпечує від 32 до 40% всього експорту.

Машинобудівельний комплекс України характеризується складовою галузевою структурою. Залежно від цільового призначення випущеної

продукції всі галузі машинобудування поділяють на такі основні групи: енергетичне, транспортне, сільськогосподарське, будівельно-дорожнє, виробництво технологічного устаткування для різних галузей промисловості, електротехнічне та ін. Кожна група об'єднує декілька галузей, подібних за використання сировини і технологію виробництва.

Принципи і фактори розвитку та розміщення машинобудування мають велике значення для наукового обґрунтування підприємств галузі.

Визначну роль при розміщенні конкретних підприємств відіграють сировинний, споживчий і трудовресурсний фактори. У загальних витратах на виробництво машин сировинних і основні матеріали становлять до 50%, а іноді і більше. Сировинний фактор визначальний вплив чинить на розміщення найбільш метало містких галузей, зокрема виробництва вантажних вагонів і цистерн, тепловозів, тракторів, продукції важкого машинобудування.

Вагомий вплив на розміщення підприємств, що виробляють великогабаритні, об'ємні, часто з великою вагою машини, справляє споживчий фактор. Це виробництво сільськогосподарських машин, устаткування для легкої, харчової промисловості, а також металургійного комплексу, нафтодобувної, газодобувної та вугільної промисловості та ін.

Більшість галузей машинобудування вирізняється високою трудомісткістю, високим рівнем кваліфікації робітників та інженерно-технічних працівників. Складність виробництва машин вимагає не лише великих трудових витрат, а і розміщення машинобудівних заводів поблизу або безпосередньо у центрах зосередження науково-дослідних і конструкторських баз. Таким чином розміщення галузі точного наукомісткого машинобудування, зокрема верстатобудування і приладобудування, електронного, електротехнічного та деяких інших підгалузей.

Всі галузі машинобудування об'єднуються в 4 групи з функціональної направленості.

Група важкого машинобудування має повний виробничий цикл, який охоплює заготовку, механічну обробку і складання готовий виробів. Переважна їх більшість розміщується у металургійних баз або поблизу них, а в деяких випадках орієнтується і на район споживача. Центрами розміщення підприємств цієї галузі є Харків, Дніпро, Кривий Ріг, Маріуполь, Київ, Львів, Дрогобич.

Група загального машинобудування представлена підприємствами, що займаються складанням металевих конструкцій та виготовленням великих за розміром заготовок. До неї відносяться такі важливі галузі: транспортне машинобудування (без автобудування), виробництво технологічного устаткування для промисловості (крім легкої і харчової) і будівництва, сільськогосподарське машинобудування (без тракторобудування).

Група середнього машинобудування охоплює галузі з високим рівнем розвитку спеціалізації і кооперування виробництва. На розміщення підприємств цієї групи вирішальний вплив має фактор наявності кваліфікованих трудових ресурсів. До найважливіших можна віднести групу науково- та трудомісткого машинобудування. Ця група орієнтується на райони

високої технічної культури, кваліфікованої робочої сили і достатньої забезпеченості трудовими ресурсами. В таких районах формуються нові форми територіальної організації машинобудування – технопарки і технополіси.

Серед основних проблем сучасного розвитку машинобудування в Україні слід відзначити:

- застарілість основних засобів на підприємствах, що негативно впливає на конкурентоспроможність, якість та собівартість машинобудівної продукції;
- недостатній рівень платоспроможності товаровиробників, що негативно впливає на фінансово-економічний стан підприємств машинобудування;
- обмежений внутрішній попит на вітчизняну продукцію;
- низький рівень інноваційної активності вітчизняних підприємств;
- значну залежність вітчизняних підприємств від поставок вузлів, деталей та комплектуючих виробів з інших країн;
- неефективну політику держави щодо діяльності монополістів і посередників, що приводить до підвищення вартості матеріалів, енергоресурсів.

Отже, з метою підвищення ефективності функціонування підприємств машинобудівного комплексу України доцільно впроваджувати такі заходи: здійснювати підтримку створення інноваційно-виробничих кластерів та інтелектуально-інноваційних центрів з метою відновлення масштабів машинобудування.

Хімічний комплекс

Хімічний комплекс – один з провідних у структурі сучасної економіки. Від його розвитку, як і від розвитку машинобудування, значною мірою залежить науково-технічний прогрес. Комплекс хімічних виробництв виготовляє продукцію для всіх основних галузей промисловості, сільського господарства, транспорту, оборони і т.д. Галузі хімічної промисловості є основою хімізації народного господарства – процесу широкого застосування хімічних технологій, синтетичних матеріалів у різних його галузях.

Структура хімічного комплексу досить складна. Як правило, виділяють основну (неорганічну) хімію, хімію органічного синтезу, гірнохімічну промисловість, фармацевтичну промисловість, мікробіологічну промисловість, побутову хімію.

Використання хімічної продукції в промисловості дає змогу виготовляти значну кількість використаних виробів, необхідних таким прогресивним галузям виробництва як атомна, енергетика, радіоелектроніка тощо. Продукція хімічної промисловості часто заміщує природну сировину, яка дорого коштує, сприяє зниженню вартості кінцевої продукції, підвищенню якості виробів.

Рівень розвитку хімічної промисловості тієї чи іншої країни є важливим показником її індустріального розвитку і економічної незалежності. Що стосується України, то хімічна промисловість є однією із провідних галузей її господарського комплексу, галуззю її спеціалізації у міжнародному поділу

праці. Сучасна хімічна промисловість України – це понад 200 підприємств і об'єднань даної галузі, в яких зайнято понад 450 тис.чол.

Україна має великі потенційні можливості для розвитку хімічної промисловості. Особливість галузі є те, що в структурі постачання сировини, матеріалів і напівфабрикатів близько 60-70% їх обсягу становили поставки за зв'язками по кооперації з підприємствами республік колишнього Радянського Союзу. У цих же регіонах реалізувалася значна частка виробленої продукції галузі.

Розміщення хімічної промисловості має свої особливості, у зв'язку з тим, що на нього впливає велика кількість факторів: сировинний, споживчий, паливно-енергетичний.

Частка сировини становить від 50 до 80% всієї вартості готової продукції цієї галузі. Найбільш відомі види хімічної сировини: апатити, фосфорити, калійні солі, мірабіліт, кухонні солі, сірка, барити, вапняки, чіпси та ін. Крім хімічної мінеральної сировини, хімія використовує для переробки величезну кількість органічного палива – нафти, газу, вугілля, а також деревини, та іншої сировини рослинного походження. У процесі хімічної переробки різних видів сировинних ресурсів хімія використовує у великій кількості прісну воду і повітря.

Сировинний фактор має вирішальне значення для виробництва капролактаму, ацетилену, аміаку. Великі витрати сировини необхідні для виробництва соди, синтетичного каучуку, азотних і калійних туків, спастичних мас.

Крім гірничо-хімічної та органічної сировини, хімія споживає велику кількість води. Забезпечення хімічних виробництв водою – актуальне завдання сучасної територіальної організації промисловості. За водомісткістю хімія значно випереджає такі галузі, як чорна і кольорова металургія, целюлозно-паперова і текстильна промисловість. Тому водний фактор стає певною мірою на перешкоді розвитку хімії в районах з напруженим водним балансом.

Крім того, хімічні виробництва потребують, як правило, багато паливної та електричної енергії. Це стосується, перш за все, виробництва полімерних матеріалів та їх переробки. Так, наприклад, при виробництві 1т синтетичного волокна в середньому необхідно 15тис. кВт-год електроенергії і 7-8т пару.

Для розміщення таких виробництв особливо важливе значення має наближення їх до теплоелектростанцій.

При великих розмірах хімічних підприємств та високому ступені автоматизації і механізації виробництво у цілому хімічна промисловість належить до галузей з невисокою трудомісткістю виробництва. Її підприємства можна розмістити в слабо заселених районах. Винятком є виробництва хімічних волокон і фармацевтична промисловість.

Споживчий фактор впливає головним чином на виробництво основної хімії (виробництва мінеральних добрив, крім калійних, сірчаної кислоти тощо), а також на верхні поверхи деяких виробництв, що переробляють

напівфабрикати хімії органічного синтезу (виробництво хімічних волокон, гумовотехнічні вироби тощо).

При розміщенні хімічних підприємств істотне значення має врахування технологічного фактора. Необхідно вдосконалювати технологію виробництв, впроваджувати безвідходні технології, уникати надмірної територіальної концентрації виробництва.

В результаті розвитку і розміщення хімічної промисловості в Україні сформувались три основні райони: Донецький, Придніпровський, Прикарпатський. Донецький район добре забезпечений паливом і різноманітною хімічною сировиною. Тут розвинені майже всі хімічні виробництва, що пов'язані з металургією, машинобудуванням, скляною, текстильною галузями. На базі використання відходів чорної і кольорової металургії та природної хімічної сировини сформувалися найбільші вузли хімічної промисловості. Але через втрату промислових територій на Сході України внаслідок воєнних дій, більша частина підприємств припинила свою роботу.

У Прикарпатському районі головними центрами хімії є Дрогобицько-Роздільський та Калузько-Долинський промислові вузли. Вони спеціалізуються на виробництві природної сірки, калійних добрив, металургійного магію, сажі газової, виробництві органічних напівпродуктів з нафти.

Хімічна промисловість Придніпровського району представлена коксохімією, виробництвом азотних добрив, автомобільних шин, лаків і фарб, широкою гамою товарів побутової хімії. Виробництво хімічної продукції зосереджено у Дніпровсько-Каменському, Запорізькому та Криворізькому промислових вузлах.

Отже, слід зазначити, що хімічна промисловість України перебуває в стані хронічної кризи, спричиненої як довгостроковими системними дисбалансами, так і ситуативними чинниками. Аналіз динаміки показників виробничо-комерційної та зовнішньоторговельної діяльності виявив певні структурні зрушення, які засвідчили скорочення частки базового хімічного виробництва. Стійкість цього тренду дозволяє стверджувати, що потенціал традиційної моделі конкурентоспроможності вітчизняного хімічного виробництва поступово вичерпується. Застосування стратегії реіндустріалізації здатне продовжити життєвий цикл наявних виробництв базової хімії, але довгострокові перспективи розвитку української хімічної індустрії мають бути пов'язані з організацією малотоннажних інноваційних виробництв у межах неоіндустріальної моделі.

Лісовиробничий комплекс

Лісовиробничий комплекс (ЛПК) України – це міжгалузевий комплекс, що об'єднує лісові галузі, які пов'язані з вирощуванням і переробкою лісової сировини. Цей комплекс складний за структурою міжгалузевими зв'язками.

Так, поставки готової продукції та лісоматеріалів ЛПК пов'язаний з більш як 100 галузями.

Лісовиробничий комплекс України має добре розвинену галузеву та територіальну структури. До галузевого складу комплексу входять такі групи:

- лісогосподарська: лісове господарство, лісозаготівельна промисловість;
- деревопереробна; лісопильна промисловість, фанерна, меблева, виробництво деревостружкових і деревоволокнистих пліт, виробництво будівельних матеріалів з деревної сировини;
- целюлозно-паперова: целюлозна промисловість, виробництво картону;
- лісохімічна: гідролізна промисловість, дубильно-екстрактова, піротехнічне виробництво, каніфольне виробництво, хвойно-ефірне виробництво та інші.

Україна не має достатніх запасів лісових ресурсів, які служать сировинною базою для розвитку ЛПК. Загальна площа лісового фонду України становить близько 10млн.га, в тому числі вкрита лісом – 8,6млн.га. Ліси України поділяються на дві групи. До першої, яка займає 50% загальної площі лісів, належать водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні та оздоровчі. Друга частина – ліси, що мають захист та обмежене експлуатаційне значення.

Стратегічними напрямками розвитку ЛПК України є: забезпечення екологічно орієнтованого та комплексного використання лісових ресурсів; забезпечення в повній мірі сировиною вітчизняних товаровиробників; перехід до комплексної переробки деревини; проведення модернізації підприємств; впровадження інноваційних, ресурсо- та енергозберігаючих технологій; збільшення інвестицій; підвищення конкурентоспроможності продукції ЛПК; подолання корупції в лісовому господарстві.

Будівельний комплекс.

Будівельний комплекс включає виробництво будівельних матеріалів, капітальне будівництво та галузі, які їх обслуговують. Рівень розвитку будівельного комплексу впливає на формування пропорцій і темпів розвитку галузей господарства країни, розміщення і регіональний розвиток продуктивних сил. Сьогодні на виробництво будівельних матеріалів припадає більше половини затрат, пов'язаних з будівельно-монтажними роботами в Україні. Про значення промисловості будівельних матеріалів свідчить той факт, що затрати на будівельно-монтажні роботи становлять 1/2 загального обсягу капітальних вкладень у господарство.

До складу промисловості будівельних матеріалів входять чотири основні групи галузей:

- 1) Видобуток і обробка мінерально-будівельної сировини (пісок, гравій, щебінь, бутовий камінь та інш.);
- 2) Виробництво в'язучих матеріалів (цемент, вапно, гіпс);
- 3) Виробництво стінових матеріалів, виробів і конструкцій (бетонні, залізобетонні, та інші конструкції і блоки);
- 4) Скляна та фарфорово-фаянсова промисловість.

Всі ці виробництва розвиваються на території України. Найбільшого розмаху виробництво збірного залізобетону, деяких стінових виробів, віконного скла і цементу.

Розміщення підприємств будівельних матеріалів має такі особливості:

- тяжіння до джерел сировини у зв'язку з низькою транспортабельністю сировини та її значними витратами при виготовленні продукції (цементні, гіпсові, вапнякові, нерудні, прокривельні та інші підприємства);
- тяжіння до регіонів споживання (заводи збірного залізобетону, комбінати крупнопанельного домобудування, м'якої покривлі, санітарно-технічних виробів та інш.);

Підприємства, що пов'язані з сировинними базами, мають повний цикл виробництва (наприклад, виробництво цементу, скла, цегли).

Галузі будівельного комплексу розвиваються у всіх районах, однак переважна більшість підприємств тяжіє до районів індустріального будівництва. У цьому зв'язку на перший план виступає виробництво цементу, збірного залізобетону і заповнювачів для бетону. В різних районах освоєні родовища мінерально-будівельної сировини - джерел природних будівельних матеріалів. Використовуються відходи окремих галузей важкої індустрії (шлаки в металургійному виробництві, відходи золи в електроенергетиці). Це привело до виникнення комплексів підприємств на основі комбінування виробництва будівельних матеріалів з чорною і кольоровою металургією, електроенергетикою та галузями, що виробляють мінеральну сировину.

Серед факторів, що негативно впливають на розвиток будівельного комплексу країни, слід відмітити такі, як:

- Відсутність інформаційного забезпечення будівельного ринку. Інформація є розрізною, суперечливою, недостовірною, що створює перешкоди для реалізації проектів будівництва чи реконструкції, впровадження та використання новітніх технологій та матеріалів, інвестування. Перелічене негативно впливає на якість будівельних робіт та послуг. Також слід відмітити пряму залежність конкурентоспроможності виготовленої продукції від наявності якісного інформаційного потоку.

- Низький рівень кваліфікації фахівців. Цей фактор тісно пов'язано як із загальним рівнем будівельної освіти, який останнім часом значно нижчий та має негативну тенденцію, так і з недостатнім зв'язком науки та практики, недосконалістю інформаційного забезпечення щодо новітніх розробок та досліджень з боку науки.

- Скорочення обсягів фінансування та кредитування. У зв'язку з підвищенням ризиків внаслідок високої мінливості оточуючих умов, економічної та політичної нестабільності, трансформаційних процесів в економіці України значно скоротився обсяг фінансування та кредитування. Іноземні інвестори скоротили фінансовий потік, очікуючи більш стабільних умов та скорочення ризиків, що пов'язані з інфляцією, недоліками законодавчих документів. Вітчизняний приватний капітал майже не інвестується, основні стратегії його використання спрямовані на збереження та накопичення.

- Велика частка витрат в виробництві будівельної продукції та послуг припадає на матеріальні витрати та оплату тепло! та енергопостачання. Висока вартість матеріалів, що використовуються в виробництві, подорожчання тепло- та енергоносіїв призводять до зростання собівартості продукції, послуг, товарів будівельного ринку. Обмежені фінансові можливості населення щодо отримання будівельної продукції та зростання вартості продукції викликають скорочення попиту та обсягу реалізації продукції.

Для вирішення виявлених проблем слід вважати створення спеціальних інформаційних центрів з вільним доступом, підвищення освіти кадрів, підтримка якості будівельної продукції, робіт та послуг на належному рівні за допомогою використання новітніх інноваційних технологій та матеріалів, застосування принципів зеленого будівництва та енергозбереження. Також слід звернути увагу на підтримку будівельного комплексу з боку держави за допомогою створення сприятливого інвестиційного клімату, стабілізації економічної та соціальної складових.

Агропромисловий комплекс

АПК за своїм складом та структурою значно відрізняється від інших міжгалузевих комплексів, передусім тому, що він як головний засіб виробництва використовує землю, на якій вирощується сільськогосподарська продукція та сировина для виробничого та невиробничого споживання. Власне, сільськогосподарське виробництво, що базується на використанні сільськогосподарських угідь, є основою розвитку переробних галузей промисловості.

Формування АПК є відображенням об'єктивного процесу поєднання сільського господарства та промисловості, розвитку різних форм агропромислової інтеграції. Агропромислова інтеграція розвивається на баз спеціалізації сільського господарства за регіонами та окремими господарствами. Розвиток інтеграції сільського господарства та переробної промисловості виражається у переході від традиційних фермерських і селянських господарств до агропромислових утворень: агрофірм, об'єднань. Сьогодні АПК має такі сфери:

1. Промисловість, що виробляє засоби виробництва для сільського господарства.
2. Власне сільське господарство;
3. Галузі по переробці сільськогосподарської сировини;
4. Виробнича та соціальна інфраструктура АПК.

Сфери АПК рідко організаційно оформлюються. Частіше за все спостерігаються сполучення сільського господарства з харчовою промисловістю та тими галузями легкої промисловості, які споживають сільськогосподарську продукцію у вигляді сировини.

Нині найбільш стійкий сегмент економіки з погляду стабільності надходжень у бюджет – агропромисловий комплекс. За підсумками 2017 року, частка експорту агропродовольчої продукції в загальному експорті

нашої країни перевищила 41%. За даними Державної служби статистики України, експорт сільгосппродукції у році, що минув, становив близько 18 млрд USD. Це на 16,3% більше, ніж у 2016-му, коли вітчизняні аграрії експортували продукції на 15,4 млрд USD. Наявність «живих» грошей у сільгоспвиробників (рентабельність рослинництва становить 30–60%) дає їм можливість інвестувати значні кошти у власний розвиток, у тому числі будівництво нових і реконструкцію старих будівель.

Сільське господарство - одна з головних галузей матеріального виробництва, що має важливе значення для постачання продовольства для населення та сировини для промисловості.

Науково-технічна революція у сільському господарстві полягає у комплексній механізації усіх галузей, у хімізації, в застосуванні досягнень аграрної та біологічної науки.

Основу сільськогосподарського виробництва творять земельні ресурси. Землі, придатні для ведення сільського господарства, одержали назву сільськогосподарських угідь. У структурі сільськогосподарських угідь України провідне місце належить ріллі, проте резерви її збільшення дуже не значні.

Україна має всі умови для розвитку сільського господарства, але вони диференційовані за природними зонами.

Далі слід розглянути агрокліматичні умови за природними (сільськогосподарськими) зонами - лісною (20% території України), лісостепною - (30%), степною (45%), гірською (5%).

Сільське господарство України складається з двох великих взаємопов'язаних комплексів рослинництва і тваринництва.

Необхідно розглянути структуру посівної площі України, розміщення засівів головних культур (зернових, технічних).

Вивчити структуру тваринництва. Провідне місце в його структурі займає скотарство. Ця галузь м'ясо-молочного, молочно-м'ясного та м'ясного напрямку.

Інші галузі тваринництва слід розглянути в аспекті свинарства, вівчарства, птахівництва тощо.

Харчова промисловість. За кількістю зайнятих та за обсягом валової продукції харчова промисловість належить до найважливіших галузей господарства. Її розміщення тісно пов'язане з сільським господарством і меншою мірою з промислом риби. Їй властива вельми складна структура понад двадцять підгалузей, що виробляють як готову продукцію, так і напівфабрикати. Основними галузями її розміщення вважаються сировинний та споживчий. На сировину орієнтується цукрова, плодоовочеконсервна, рибна, олійницька, а на споживача - хлібопекарна, кондитерська, молочна, м'ясна та інші.

Далі слід розглянути розвиток і розміщення головних підгалузей харчової промисловості - цукрової, м'ясної, цільномолочної, олієжирової, плодоовочеконсервної, виноробної, рибної та ін.

У 2017 році загальний обсяг капітальних інвестицій, освоєних агропродовольчим сектором економіки, становив у фактичних цінах 75,7 млрд грн. Це в 1,2 раза перевищує показник аналогічного періоду 2016-го.

Прискорені темпи розвитку агропромислового комплексу та більш стійке фінансове становище підприємств цієї галузі забезпечувалися багато в чому їх високою орієнтацією на зовнішні ринки, а значить, отриманням істотної частки виручки у валюті, а також податковими преференціями та прямою фінансовою підтримкою.

Також не слід забувати, що рівень рентабельності аграрних підприємств є найвищим серед інших сфер економіки. Адже такі підприємства обмежені в можливостях зростання за рахунок розширення банку землі, для підтримки прибутковості їм доводиться дбати про збільшення рентабельності виробництв за рахунок більш глибокої переробки продукції або отримання дешевої енергії з відходів, що знову-таки спричинить нове будівництво та інвестиції.

Одним із найбільш затребуваних об'єктів українського АПК є зерносховища. За останні 10 років в Україні було побудовано елеватори для зберігання понад 11 млн т зерна. Водночас зростає попит на зерносховища не тільки силосного типу, а й напільного, при будівництві яких на зміну безкаркасним ангарам приходять більш міцні та довговічні каркасні споруди, виконані за технологією ЛСТК. Не менш динамічно розвивається сектор переробки сільгосппродукції – маслоекстракційні заводи, забійні цехи тощо.

Другим за перспективністю напрямом в АПК є будівництво птахофабрик. Найменшим же попитом з боку аграріїв, на думку експертів, користуються будівлі для утримання рогатої худоби та свиней. Саме цей сегмент АПК на сьогодні вважається найменш привабливим для розвитку бізнесу через низьку рентабельність. Адже для досягнення високих показників виробництва у тваринництві необхідне будівництво ефективних фермерських комплексів, що, у свою чергу, передбачає залучення значних коштів на початку будівництва. У той час, як на чистий прибуток потрібно чекати не менш ніж рік-два. Відповідно, або потрібно мати достатньо вільних грошей, або доступні кредити.

Підсумовуючи, варто зазначити, що більшість експертів схильні до думки, що у найближчі роки одним із найбільш перспективних напрямів аграрного будівництва стане зведення овоче- та фруктосховищ. Такий висновок має кілька підґрунть. По-перше, на сьогодні спостерігається деякий дефіцит потужностей зі зберігання овочів та фруктів. По-друге, міністерство аграрної політики постійно анонсує плани щодо залучення інвестицій для будівництва великої кількості складів для зберігання плодоовочевої продукції.

Говорячи про зведення споруд для АПК, не можна забувати ще про один не менш цікавий для будівельників напрям – реконструкцію. Нині в достатній кількості перебувають у користуванні сільськогосподарські будівлі, які було побудовано ще в радянський період. Тому більшість із них потребують реконструкції або повної заміни. Так, за загальними підрахунками, на сьогоднішній ступінь зношеності об'єктів нерухомості агропромислового призначення становить близько 75%. І саме такий сегмент може зацікавити постачальників огорожувальних конструкцій. Такі будівлі

здебільшого не утеплені, а дахи покриті шифером. Відповідно, запропонувавши комплексні рішення із застосуванням сучасних технологій, можна знайти ще один канал збуту. А судячи з чисельності старих свинарників, корівників, різних сховищ на теренах нашої країни – замовлень буде достатньо. Крім того, з огляду на потребу агропромислових підприємств у техніці для обслуговування, зараз актуальним є будівництво баз для зберігання та обслуговування технічного обладнання.

Соціальний комплекс

Соціальний комплекс - особливий сектор економіки країни, являє собою сукупність галузей виробництва та видів діяльності, що забезпечують безпосередньо головну продуктивну силу – людину, а в регіональному вимірі – всього населення даної території. Соціальний комплекс складається з двох достатньо відмінних між собою секторів господарства – соціальної інфраструктури та виробництва товарів споживання.

Основними цільовими функціями соціального комплексу є:

- забезпечення життєдіяльності людей, створення умов існування та відтворення робочої сили;
- забезпечення цілісності регіональної соціально-економічної системи;
- забезпечення основних демократичних свобод людини (право на життя, житло, освіту, охорону здоров'я, свободу слова, соціальне забезпечення на випадок втрати працездатності);
- забезпечення певного рівня соціально-економічного розвитку регіону;
- забезпечення продуктивності зайнятості;
- забезпечення тривалого періоду працездатності;
- формування освіченого і висококваліфікованого кадрового потенціалу розвитку економіки;
- створення умов щодо оптимізації міграційних потоків населення;
- створення умов збалансованого розвитку сільської та міської мереж розселення.

Галузевий склад соціального комплексу:

- соціальна інфраструктура;
- виробництво товарів споживання.

Соціальна інфраструктура складається з матеріально-побутових послуг населенню – торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування, житлово-комунального господарства та соціально-культурних послуг – охорона здоров'я, освіта, наука, культура, туризм, фізична культура і спорт, рекреаційний комплекс, інформаційні послуги.

Матеріально-побутові послуги

Забезпечують матеріальні умови життя населення і мають галузеві під комплекси: житлово-комунальний, побутовий, торгівлі, громадського харчування та ін, які сприяють збільшенню вільного часу населення та його раціональному використанню, підвищенню культури побуту, зменшенню масштабів і трудомісткості домашнього господарства.

Житлово-комунальний комплекс задовольняє потреби людей у житлі. За даними дослідників, рівень забезпеченості житлом в Україні утричі нижчий, ніж того вимагають стандарти ООН. На одного українця припадає 23,8 кв. м житла, - в Європі ці показники майже удвічі вищі. Тільки на квартирній черзі перебувають приблизно 650 тис. українців і рік у рік їх кількість зростає. На жаль, державні програми фактично не фінансуються. В окремих обласних центрах наявні місцеві програми сприяння придбанню / будівництву житла. До прикладу, у м. Суми у межах програми сприяння житловому молодіжному будівництву у 2017 р. з міського бюджету було виділено кошти на 5 пільгових довгострокових кредитів сім'ям на будівництво житла. Проте у жодному із 7 проаналізованих міст не передбачено програм із забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб

Краща забезпеченість населення житлом у міських поселеннях Січеславської, Київської і Черкаської областей, а в сільській місцевості – у Вінницькій, Київській, Черкаській, Хмельницькій, Кропивницькій, Чернігівській, Житомирській, Полтавській, Сумській і Січеславській областях.

За рівнем благоустрою жилі приміщення в міських поселеннях та сільській місцевості істотно відрізняються. Сільські житла гірше забезпечені газом, центральним опаленням, водопроводом, каналізацією, гарячим водопостачанням. Найкращий рівень благоустрою житлового фонду мають нові міста і санітарно-курортні центри.

Галузь побутового обслуговування займає одне з провідних місць в обслуговування населення, що обумовлено його функціональною роллю у відтворювальному процесі. Розвиток і удосконалення побутового обслуговування населення забезпечує покращення умов життя, підвищення матеріального благоустрою всіх верств населення різних регіонів і глибокий розвиток на всебічне удосконалення особливості. На цю галузь припадає чверть загального обсягу платний послуг. Галузь об'єднує більш ніж 20 окремих підгалузей. Підприємства побутового обслуговування надають населенню понад 900 видів послуг.

У загальному обсязі побутових послуг найбільша частка припадає на транспортні послуги, ремонт і технічне обслуговування транспортних засобів, ремонт і будівництво житла, ремонт та індивідуальне пошиття одягу і ін.

Надання побутових послуг має чітко виражений локальний характер. Найвищий показник щодо наданих послуг на одного жителя припадає на Січеславську, Донецьку, Запорізьку, Харківську, Київську та південні області України. Внутрішньо обласні відмінності зумовлені, перш за все, особливостями розселення, тобто територіальною концентрацією населення.

Комплекс торгівлі і громадського харчування задовольняє, перш за все, особисті потреби населення. Роздрібний товарообіг визначається обсягом споживчих товарів населенню через роздрібну торгову мережу громадського харчування усіма діючими підприємствами незалежно від форм власності, а також промисловими, транспортними та іншими неторговими підприємствами безпосередньо населенню через касу підприємств.

Товарообіг роздрібної торгівлі відображає один з аспектів рівня життя населення – купівельну спроможність. Найвищі показники роздрібного товарообігу на одну людину характерні для м.Київ, Одеської, Січеславської, Запорізької, Харківської, і Львівської областей. На цей показник значний вплив мають неоднакові доходи населення в різних областях та містах, нерівномірний розподіл торгової мережі, неоднакове споживання продовольчих товарів тощо. У селах, наприклад, потрібно також розглянути особливості розвитку в сучасний період громадського харчування, пасажирського транспорту і зв'язку.

Соціально культурні послуги - освіту, охорону здоров'я, культуру та інші галузі потрібно розглянути в ракурсі змін, які зараз проходять в країні в зв'язку з ринковими умовами.

Виробництво товарів народного споживання представлене різними галузями легкої промисловості, а також цілою групою підгалузей машинобудування (радіоелектронна, виробництво телевізорів, легкових автомобілів, пральних і швейних машин, холодильників, фотоапаратів, відеомагнітофонів, мотоциклів, мопедів і ін.), товарів побутової хімії. Сюди відносяться виробництво меблів, музичних інструментів з дерева, засобів захисту рослин і плодівих дерев тощо.

Велику групу товарів споживання становлять вироби, що належать до продовольчого комплексу – складової частини АПК. Умови і фактори розміщення продовольчого комплексу розглянуті у розділі „Агропромисловий комплекс”. Тому зупинимось на виробництві непродовольчих товарів.

В структурі виробництва непродовольчих товарів народного споживання одне з важливих місць належить легкій промисловості. В умовах соціальної переорієнтації економіки галузям легкої промисловості належить провідна роль у підвищенні життєвого рівня населення.

У державі налічується понад 2,3 тисяч підприємств легкої промисловості, де працюють близько 85 тисяч працівників. Легка промисловість охоплює текстильну, трикотажну, швейну, шкіряну, взуттєву, хутрову та інші галузі, підприємства яких у розміщенні орієнтуються переважно на споживача, наявність трудових ресурсів та сировини.

Провідною галуззю легкої, промисловості є текстильна промисловість, яка представлена бавовняними, вовняними та лляними виробництвами.

На текстильну промисловість припадає майже третина чисельності промислово-виробничого персоналу і більше половини вартості основних виробничих фондів. Провідне місце у текстильному виробництві належить бавовняній промисловості, яка випускає більш 60% всіх тканин, що виробляється в Україні. Найбільш потужні підприємства знаходяться у Херсоні і Тернополі (бавовняні комбінати), Нікополі (прядильний комбінат), а також у

Нововолинську, Полтаві, Києві, Чернівцях, Івано-Франківську, Коломиї, Коростищеві, Радомишлі та Харкові. Основна сировина – бавовна з домішкою синтетичних волокон.

Друге місце в структурі легкої промисловості займає швейна промисловість. Розміщується ця галузь у районах споживання, здебільшого у великих містах. До найбільших підприємств належать фабрики у Києві, Дніпрі, Запоріжжі, Миколаєві та в інших містах.

Шкіряно-взуттєва промисловість представлена підприємствами, що виготовляють одяг, галантерейні вироби, взуття та іншу продукцію, використовуючи як природну так і синтетичну сировину. Взуттєві фабрики діють у Києві, Харкові, Львові, Одесі, Запоріжжі, Кривому Розі, Хмельницьку та інших містах.

Підприємства шкіряної промисловості розміщені у Києві і Василькові (Київська обл.), Харкові, Львові, Бердичеві, Миколаєві.

Хутрове виробництво представлено підприємствами, які переробляють натуральну сировину, виготовляють штучно хутро та випускають різноманітні вироби з них. Хутрові підприємства розміщуються у Харкові, Одесі, Львові, Жмеринці.

Легка промисловість України поступово нарощує свою потужність і її показники стабільно зростають ось уже кілька років поспіль. У країні активно розвиваються текстильна, швейна, трикотажна, шкіряно-взуттєва, шкіргалантерейна, хутряна та інші сфери. У 2016 році виробництво одягу склало близько 40% від усієї кількості реалізованої продукції, виробництво текстилю - 37%, виробництво шкіри та взуття - більше 20%. Регіональний рейтинг вироблення товарів легкої промисловості в 2016 році очолила Львівська область (14,4%), далі йдуть Житомирщина (8,7%), Харківщина (8,5%), Січеславщина (7%) і Київ (6,9%). Завдяки якісному пошиттю і демократичними цінами, одяг українського виробника завойовує все більшу популярність не тільки на вітчизняному, а й на міжнародному ринку. Українська продукція легкої промисловості експортується в 150 країн. В основному предметами експорту виступають текстиль і текстильні вироби - 68,2% (171,5 млн. Дол.), Головні убори і взуття, вироби з хутра та шкіри - 31,8% (80 млн. Дол.). Більше 83% всієї продукції поставляється в країни Євросоюзу. За даними Мінекономрозвитку, загальне зростання експорту в 2017-му становив 43%. Капітальні інвестиції в галузь зросли більш, ніж на 24%. Загальний обсяг виробництва в 2017 році зріс на 6,3%, обсяг реалізованих товарів склав 23 мільярди гривень. Однак, незважаючи на позитивні результати розвитку галузі, в даній сфері все ще залишається ряд проблем. Як відзначають в Українській асоціації підприємств легкпрома, зокрема, це не зовсім рівні умови конкуренції на внутрішньому ринку, нестабільність в податковому законодавстві, невдосконалений механізм контролю за безпекою продукції. Крім того, спостерігається низька продуктивність праці, дефіцит кадрів з необхідною кваліфікацією, обмежений вибір сировини і т.п. З метою подолання перешкод на шляху подальшого розвитку легкої промисловості, в країні вживаються заходи, спрямовані на прискорення зростання показників в даній

сфері. Прогнозується, що вже в поточному році легка промисловість України отримає нові можливості розвитку. Держава планує створити нові підприємства і забезпечити зростання середньої зарплати працівників галузі на 30%. Одним із кроків у цьому напрямку є прийняття пакету, що складається з 35 законопроектів, завдяки яким вдасться захистити бізнес і відкрити доступ до ресурсів. Крім того, в країні введена розстрочка на два роки по сплаті ПДВ при імпорті обладнання. Уряд України дуже зацікавлене в тому, щоб підприємства легкої промисловості були глибоко модернізовані, щоб там були впроваджені інновації, щоб розвивався кадровий потенціал. Тому є всі шанси, що легка промисловість України стане однією з передових сфер економіки країни.

Транспортний комплекс

Транспортний комплекс — це територіальне поєднання взаємопов'язаних видів транспорту, які взаємодіючи, найповніше задовольняють потреби суспільного господарства і населення в перевезеннях вантажів і пасажирів. До його складу входить сукупність шляхів сполучення, рухомого складу, засобів управління і зв'язку, різноманітне технічне обладнання, що забезпечує роботу всіх видів транспорту.

Транспорт — це з найбільш важливих галузей народного господарства України. Він забезпечує виробничі і невиробничі потреби матеріального виробництва, невиробничої сфери, а також населення в усіх видах перевезень. За функціональними особливостями транспорт поділяється на вантажний та пасажирський.

Вантажний транспорт — галузь виробничої інфраструктури. Не виробляючи безпосередньо матеріальної продукції, вантажний транспорт є четвертою галуззю матеріального виробництва після видобувної, переробної промисловості і сільського господарства. Жодна з названих трьох основних галузей матеріального виробництва не здатна функціонувати без транспортного забезпечення. Продукт тільки тоді готовий до споживача, коли від доставлений до споживача. Пасажирський транспорт є галуззю невиробничої сфери і належить до інфраструктури галузей.

Транспорт впливає на собівартість готової продукції: з одного боку, транспорт є неодмінною умовою функціонування самого виробництва, де він здійснює доставку сировини, паливно-енергетичних ресурсів, комплектуючих, устаткування і т.п., а з другого — доставляє готову продукцію до споживача. Зменшення транспортної складової у собівартості виробленої продукції сприяє підвищенню ефективності виробництва.

Транспорт є необхідною умовою спеціалізації і комплексного розвитку господарських комплексів регіонів, формування транспортно-вантажних комплексів, як локального, так і району утворюючого значення. Він сприяє суспільному територіальному поділу праці, формуванню зв'язків між населеними пунктами та всередині їх.

Безпосередньо з транспортом пов'язані зовнішня та внутрішня торгівля. Економічні відносини України з зарубіжними країнами значною мірою

визначають обсяг вантажообігу з ними. Вигідне транспортно-географічне положення України на межі Центральної та Східної Європи сприяє розвитку транзитних транспортних коридорів та її території.

Транспортний комплекс України представлений всіма сучасними видами транспорту і характеризується значним регіональними особливостями галузевої та функціональної структури.

По вантажообігу 1 місце займає залізничний транспорт, далі – морський, трубопровідний, автомобільний, річковий та повітряний.

Потім потрібно окремо розглянути кожен вид транспорту.

Не зважаючи на те, що питома вага залізничного транспорту у загальному вантажообігу магістрального транспорту (без трубопровідного) у 2016 році складала 75,1 %, допущено його зменшення за 10 років на 22 %. Залізничний транспорт працює на межі можливостей, оскільки його виробнича база фізично і морально застаріла. Тому для подальшого розвитку залізничного транспорту потрібно створювати виробничі потужності з випуску пасажирських вагонів, електровозів, електро- і дизель-поїздів, контейнерів міжнародних стандартів, колієремонтних машин і устаткування.

Автомобільний транспорт – це сукупність транспортних засобів, шляхів, технічних засобів (складів, вантажно-розвантажувальних пунктів, вантажних і пасажирських станцій, засобів зв'язку і сигналізації тощо).

Автомобільний транспорт – це найбільш маневрений й ефективний вид транспорту для перевезення масових вантажів дрібними партіями на близьку відстань. Цей вид транспорту розпочинає і закінчує транспортний процес на морському, річковому і залізничному транспорті. Автотранспорт забезпечує функціонування і територіальну організацію всіх галузей народного господарства, і насамперед, галузей АПК, які займають важливе місце в економіці України. Автомобільний транспорт за десять останніх років збільшив долю у загальному вантажообігу магістрального транспорту (без трубопровідного) на 43 %, це є своєрідним сигналом для залізничників щодо прийняття адекватних заходів на транспортному ринку.

Морський транспорт концентрується виключно на півдні України – на узбережжі Чорного і Азовського морів, у так званому Азово-Чорноморському басейні, який через Босфор і Дарданелли має вихід у Світовий океан. Цей вид транспорту є порівняно дешевим; він відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні зовнішньоекономічних зв'язків України, особливо з країнами далекого зарубіжжя. Загальна довжина морської берегової лінії становить близько більше 1000км. Багато є зручних бухт, які сприяли формуванню морських портів.

Річковий транспорт здійснює перевезення вантажів і пасажирів переважно внутрішніми водними шляхами. Експлуатаційна довжина річкових судноплавних шляхів загального користування за останні 10 років скоротилися у 1,5 рази і становить 3,2тис.км.

Річковий транспорт поряд з морським є одним з найдешевших, оскільки використовує природні транспортні магістралі – судноплавні річки.

При цьому, по морському та річковому транспорту за останні десять років прослідковується найбільше зменшення долі у загальному вантажообігу магістрального транспорту (без трубопровідного), відповідно 79 % та 71 %.

Трубопровідний транспорт призначений для транспортування рідких, газоподібних або твердих продуктів трубами на значні відстані. Трубопровідний транспорт поділяють на магістральний (загального використання) і технологічний. Магістральний об'єднує магістральні нафто-, нафтопродукто-, газопроводи і відводи від них, а також магістральні водоводи, призначені для транспортування води на великі відстані. До технологічного транспорту належать етилено-, вуглепроводи, пневмоконтейнерні лінії тощо.

Велике значення трубопровідного транспорту України полягає в транзиті газу та нафти в країни Західної Європи. Україна залишається найбільшим транзитером для Газпрому в європейському напрямку. При цьому транзитні потужності української ГТС в європейському напрямку були завантажені у 2017 році тільки на 63%.

У майбутньому згідно із проектом “Енергетичної стратегії 2030” обсяги споживання та власного видобутку природного газу в Україні будуть збільшуватись. Обсяги імпорту газу будуть залежати від обсягів його споживання (які в свою чергу залежать від темпів економічного розвитку країни та обсягів енергозбереження) і складуть за базовим і оптимістичним сценаріями цієї стратегії порядку 60-65 млрд.м3.

Напрямки пріоритетів розвитку транспорту регламентовані у Транспортній стратегії України на період до 2020 року, а саме:

1. Модернізація транспортної інфраструктури.
2. Оновлення рухомого складу.
3. Поліпшення інвестиційного клімату.
4. Забезпечення доступності та підвищення якості транспортних послуг.
5. Інтеграція вітчизняного транспорту до ЄС.

Тому важливим є встановлення причин та обґрунтування пріоритетних напрямків подолання системної кризи у транспортній галузі конкретно по кожному виду транспорту та забезпечення їх динамічного розвитку, в першу чергу вантажних перевезень, від ефективності яких залежить фінансова стійкість галузі.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Особливості формування та аналізу галузевої структури народного господарства України.
2. Характеристика основних складових народногосподарського комплексу України.
3. Які галузі економіки входять до сфери матеріального виробництва і

нематеріальних послуг?

4. Які зміни відбулися в науково-технічній сфері в Україні за останні роки?

5. Що собою являють міжгалузеві виробничі та територіально-виробничі комплекси? Наведіть приклади.

6. Сутність структурної переорієнтації економіки України.

7. Визначення забезпеченості регіону закладами ринкової та соціальної інфраструктури.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ (5 Б):

Підготувати презентацію про особливості господарського комплексу області проживання студента (На матеріалах статистичних збірників дати характеристику та виділити особливості господарського комплексу регіону)

ТЕМА 7.

ПРИРОДНИЙ ТА ТРУДОРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ключові слова: ПРИРОДНІ УМОВИ, ПРИРОДНІ РЕСУРСИ, ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ, ТРУДОВІ РЕСУРСИ

В цій темі необхідно розглянути дві основні умови, які мають пріоритетний вплив на розвиток і розміщення продуктивних сил в економічних регіонах країни.

Передумови розміщення продуктивних сил – це умови, без яких розміщення і розвиток розміщення виробництва неможливі. Наприклад, розвиток гірничодобувної промисловості можливий лише за наявності у регіоні корисних копалин; бавовнярство потребує достатньої річної суми додаткових температур; верстатобудування може здійснюватися у регіонах з розвинутою промисловістю та за наявності значного континенту висококваліфікованої робочої сили.

Природні умови і ресурси впливають на особливості і засади територіальної організації виробництва. Також вони справляють істотний вплив на галузеву структуру господарства країни та види виробництва, що залежать від природних умов.

Природні ресурси – це елементи і сили природи, які можуть використовуватись у виробництві діяльності людей. Вони поділяються на:

- Мінеральні (паливні, рудні і нерудні);

Земельні, серед яких виділяють типи ґрунтів, а також типи господарського використання земель;

- Водні, які підрозділяються на води Світового океану та води суходолу, які складаються з поверхневих вод (річки, озера, ставки, водосховища, болота, льодовики) в підземних вод (ґрунтові та артезіанські);

- Біологічні ресурси, що включають рослинний і тваринний світ;

- Рекреаційні, які включають природно кліматичні, бальнеологічні і заповідні;

- Кліматичні і космічні, до яких зараховується сонячна енергія, енергія вітру, внутрішнє тепло Землі, енергія хвиль, освітленість, тощо.

За ознакою вичерпності природних ресурсів їх поділяють на дві групи: невичерпні і вичерпні.

До невичерпних належать сонячна радіація, енергія вітру.

Вичерпні поділяються на вичерпні відновлювані, та вичерпні не відновлювані.

До вичерпний відновлюваних відносяться: ґрунтовий покрив, водні ресурси, лікувальні грязі.

До вичерпний не відновлюваних належать мінеральні ресурси.

Економічна оцінка, природних ресурсів необхідна для визначення їх ефективності використання. Для цього застосовуються різні методичні підходи.

Науковими підрозділами НАН України було зроблено оцінку природно-ресурсного потенціалу регіонів України.

Згідно з даними цієї оцінки в окремих областях переважають мінеральні ресурси (Донецька область – 72,8%, Луганська - 73,8%, Січеславська – 68,9%). У іншій групі областей переважають земельні ресурси (Вінницька – 79,1%, Одеська – 71,8%, Черкаська – 67,7%) і т.д. В групі областей у структурі природно-ресурсного потенціалу значне місце займають лісові ресурси (Волинська – 16,2%, Житомирська – 12,6%, Івано-Франківська – 17,6%, Рівненська – 16,1%, Чернівецька – 12,6%). В Автономній Республіці Крим і Закарпатській області на рекреаційні ресурси приходить відповідно 29,6 і 28,6%.

В цілому структура природно-ресурсного потенціалу складається:

- земельні ресурси 44,4%;
- мінеральні ресурси – 28,3%;
- водні ресурси – 13,1%;
- природно-рекреаційні ресурси – 9,5%;
- лісові ресурси – 4,2%;
- фауністичні ресурси – 0,5%;

Мінеральні ресурси – це сукупність запасів корисних копалин з певними хімічними властивостями, які використовуються в господарстві. Вони суттєво впливають на розвиток економіки.

Мінеральні ресурси поділяються на:

- рудні (руди чорних та кольорових металів);
- нерудні (хімічні види сировини – фосфорити, кам'яна і калійна солі та ін.; сировина для промисловості будівельних матеріалів – граніт, мармур, бурштин та ін.);
- паливні (вугілля, нафта, газ, горючі сланці, торф).

Серед держав світу Україна характеризується, як країна з потужною мінерально-сировинною базою – займаючи лише 0,4% території світу та 0,8% кількості його населення, наша держава має близько 5% загальносвітових мінеральних ресурсів.

За запасами природних ресурсів Україна займає одне із провідних місць в Європі, зокрема перше місце – за запасами марганцевої руди та сірки, в числі перших – за запасами кам'яного вугілля і кам'яної солі. В її надрах знайдено до 60% Європейських запасів облицювального каміння.

Надра України ще не повністю розвідані і геологорозвідувальні організації проводять обстеження території.

Далі потрібно розглянути розміщення основних видів природно-ресурсного потенціалу в Україні.

Вирішальна роль у створенні національного багатства країни належать головним продуктивним силам суспільства – людині з її знаннями, досвідом і прагненням до праці. Оскільки лише працею створюються нова вартість, то раціональне використання людського потенціалу, трудових ресурсів, одне з найважливіших завдань суспільства.

Трудові ресурси – це населення, що має необхідний фізичний розвиток, розумові здібності та знання для роботи в народному господарстві, тобто це сукупність здатних до праці людей.

До трудових ресурсів відносяться: населення працездатного віку – чоловіки у віці 16-59 років і жінки 16-59 років включно.

Переважну частину трудових ресурсів країн становить населення у працездатному віці. У складі робітників за межами працездатного віку понад 4/5 припадає на пенсіонерів. Ступень їхньої участі в суспільному виробництві пов'язаний з потребами суспільного господарства в робочій силі, досвіді конкретної особи, системою матеріального стимулювання, рівнем життя населення.

Зміни чисельності трудових ресурсів залежать від природного руху населення – народжуваності та смертності, за інших однакових умов швидкому зростанню населення відповідає швидке зростання трудових ресурсів і навпаки.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Роль демографічних передумов у розвитку народного господарства. Регіональні особливості демографічної ситуації в Україні.

2. Визначення коефіцієнтів, які характеризують процеси відтворення населення регіонів (країни): коефіцієнту народжуваності, коефіцієнту смертності, коефіцієнту загального приросту населення.

3. Демографічна політика України.

4. Трудоресурсна ситуація та ринок праці в Україні.

5. Визначення рівня безробіття, чисельності трудових ресурсів та рівня зайнятості регіону (країни).

ПРАКТИЧНЕ ЗАВДАННЯ (3 Б):

Використавши наведені у таблицях 7.1 та 7.2 дані, необхідно:

1. Розрахувати сумарний природно-ресурсний потенціал та його структуру в розрізі областей. Відомості подати у табл.7.1.

2. Розрахувати ресурсозабезпеченість (вартість сумарного потенціалу, яка припадає на 1 км² загальної території області) областей і виділити області з найбільшим і найменшим природно-ресурсним потенціалом і окремими видами ресурсів (табл.7.2);

3. Виділити області з приблизно подібною структурою природно-ресурсного потенціалу;

4. Дати загальну оцінку ресурсозабезпеченості областей.

На основі проведеного аналізу слід дати коротку письмову характеристику сучасного стану природно-ресурсного потенціалу України і областей, звернувши увагу на наявні відмінності між областями.

Таблиця 7.1 – Ресурсний потенціал запропонованих варіантів економічного районування України

Регіон, область	Потенціал ресурсів, млрд грн						сумарний
	мінеральних	земельних	водних	лісових	рекреаційних	фауністичних	
1	2	3	4	5	6	7	8
<i>Варіант 1</i>							
I. Донецький							
1. Донецька							
2. Луганська							
II. Придніпровський							
1. Січеславська							
2. Запорізька							
III. Північно-Східний							
1. Полтавська							
2. Сумська							
3. Харківська							
IV. Центрально-Подільський							
1. Київська							
2. Житомирська							
3. Чернігівська							
V. Причорноморський							
1. АР Крим							
2. Херсонська							
3. Миколаївська							
4. Одеська							
VI. Карпатський							
1. Львівська							
2. Ів.-Франківська							
3. Закарпатська							
4. Чернівецька							
VII. Подільський							
1. Тернопільська							
2. Хмельницька							
3. Вінницька							
VIII. Центрально-Український							
1. Черкаська							
2. Кропивницька							
IX. Західно-Поліський							
1. Волинська							
2. Рівненська							

Продовження табл. 7.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Варіант 2							
I. Центральний							
1. Київська							
2. Житомирська							
3. Чернігівська							
4. Вінницька							
5. Черкаська							
II. Західний							
1. Волинська							
2. Рівненська							
3. Львівська							
4. Тернопільська							
5. Хмельницька							
6. Ів.-Франківська							
7. Закарпатська							
8. Чернівецька							
III. Північно-Східний							
1. Полтавська							
2. Сумська							
3. Харківська							
IV. Східний							
1. Донецька							
2. Луганська							
V. Центральнo- Східний							
1. Січеславська							
2. Запорізька							
3. Кропівницька							
VI. Південний							
1. АР Крим							
2. Херсонська							
3. Миколаївська							
4. Одеська							

Продовження табл. 7.1

1	2	3	4	5	6	7	8
Варіант 3							
I. Центральньо-Український							
1. Київська							
2. Житомирська							
3. Чернігівська							
4. Черкаська							
5. Кропивницька							
II. Донбас та Нижнє Придніпров'я							
1. Донецька							
2. Луганська							
3. Січеславська							
4. Запорізька							
III. Слобідська Україна							
1. Полтавська							
2. Сумська							
3. Харківська							
IV. Причорноморський							
1. АР Крим							
2. Херсонська							
3. Миколаївська							
4. Одеська							
V. Західноукраїнський							
1. Волинська							
2. Рівненська							
3. Львівська							
4. Тернопільська							
5. Хмельницька							
6. Вінницька							
7. Ів.-Франківська							
8. Закарпатська							
9. Чернівецька							

1	2	3	4	5	6	7	8
Варіант 4							
I. Донецький							
1. Донецька							
2. Луганська							
II. Придніпровський							
1. Січеславська							
2. Запорізька							
3. Кропивницька							
III. Східний							
1. Полтавська							
2. Сумська							
3. Харківська							
IV. Центральний							
1. Київська							
2. Черкаська							
V. Поліський							
1. Волинська							
2. Рівненська							
3. Житомирська							
4. Чернігівська							
VI. Подільський							
1. Вінницька							
2. Тернопільська							
3. Хмельницька							
VII. Причорноморський							
1. АР Крим							
2. Миколаївська							
3. Одеська							
4. Херсонська							
VIII. Карпатський							
1. Львівська							
2. Закарпатська							
3. Ів.-Франківська							
4. Чернівецька							

**Таблиця 7.2 – Розрахунок ресурсозабезпеченості економічних районів
згідно з варіантами економічного районування України**

Регіон (економічний район)	Сумарний ресурсний потенціал, млрд грн	Площа, тис. км ²	Ресурсозабезпеченість, млн грн /км ²
1	2	3	4
Варіант 1			
I. Донецький			
II. Придніпровський			
III. Північно-Східний			
IV. Центральнo-Подільський			
V. Причорноморський			
VI. Карпатський			
VII. Подільський			
VIII. Центральнo-Український			
IX. Західно-Поліський			
Варіант 2			
I. Центральний			
II. Західний			
III. Північно-Східний			
IV. Східний			
V. Центральнo-Східний			
VI. Південний			
Варіант 3			
I. Центральнo-Український			
II. Донбас та Нижнє Придніпров'я			
III. Слобідська Україна			
IV. Причорноморський			
V. Західноукраїнський			
Варіант 4			
I. Донецький			
II. Придніпровський			
III. Східний			
IV. Центральний			
V. Поліський			
VI. Подільський			
VII. Причорноморський			
IX. Карпатський			

ТЕМА 8.

МІЖГАЛУЗЕВІ КОМПЛЕКСИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ

Ключові слова: МІЖГАЛУЗЕВИЙ КОМПЛЕКС, ГОПОДАРСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ, АСОЦІАЦІЯ, КОНЦОРЦИУМ, КОНЦЕРН, ПРОМИСЛОВО-ФІНАНСОВА ГРУПА, ХОЛДИНГ.

Міжгалузовий комплекс – система економічно взаємопов'язаних галузей виробництва або невиробничої сфер. Він формується внаслідок кооперації та інтеграції підприємств, організацій, установ та галузей. У широкому розумінні міжгалузові комплекси це взаємодія різних галузей, діяльність яких спрямована на вирішення певних економічних, соціальних, екологічних, науково-технічних проблем на державному чи регіональному рівнях. Таке міжгалузове кооперування полягає у суспільному використанні матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних або фінансових ресурсів кількома (як мінімум двома) галузями з орієнтацією на досягнення певної мети. В Україні міжгалузове кооперування особливо поширено в паливно-енергетичній галузі, машинобудуванні, агропромисловому виробництві та багатьох інших галузях. Міжгалузове кооперування є найважливішим фактором формування міжгалузевих комплексів.

Міжгалузові комплекси розрізняються за характером зв'язків між галузями:

- 1) підприємства пов'язані послідовною та паралельною переробкою певного типу сировини (агропромисловий, лісопромисловий);
- 2) зв'язки між підприємствами виникають на основі виробництва взаємозамінної продукції (паливно-енергетичний комплекс, транспортний комплекс);
- 3) сукупність галузей, діяльність підприємств яких спрямована на розв'язання певної проблеми (продовольчий комплекс).

Ядро міжгалузового комплексу представлене галузями, підприємства яких здійснюють його головні економічні та соціальні функції. Міжгалузові комплекси формуються на базі енерговиробничих циклів. Це типова, існуюча сукупність виробничих процесів, що виникають, як правило, довкола основного процесу для даного різновиду енергії та сировини.

Залежно від територіальних масштабів міжгалузові комплекси поділяють на міждержавні, господарські й територіальні. *Міждержавні міжгалузові комплекси* розвиваються на основі інтеграції кількох міжгалузевих комплексів декількох держав (паливно-енергетичний комплекс). *Господарські комплекси* складаються і функціонують в структурі економіки (господарства) країни.

До найважливіших МК (розглянуто у темі 6) належать:

- 1) паливно-енергетичний;
- 2) металургійний;
- 3) машинобудівний;
- 4) хімічний;
- 5) лісопромисловий;
- 6) будівельний;
- 7) соціальний;
- 8) агропромисловий;
- 9) транспортний.

Міжгалузеві територіальні комплекси формуються в межах інтегральних господарських (наприклад, АПК економічного району, штату, провінції, області, краю, адміністративного району тощо). Вони поділяються на регіональні та локальні. *Регіональні* формуються у відповідних регіонах (республіка, економічний район, область). *Локальні комплекси* - комплекси внутрішньо обласних, низових районів, економічних вузлів і центрів.

Розвиток міжгалузевих комплексів є характерним і прогресивним регіональним економічним явищем. Формування МК стає все характернішим процесом для сучасної територіальної організації виробництва. Пізнання закономірностей формування міжгалузевих регіональних комплексів (МРК) та моделювання їх пов'язано з вивченням умов комплексоутворення, розробкою методики дослідження структури і типізації комплексів, їхнім аналізом і визначенням найбільш раціональних напрямів розвитку.

Міжгалузевий регіональний комплекс можна визначити як сформоване територіальне поєднання взаємопов'язаних галузей і виробництв у економічних районах, вузлах, центрах, завдяки яким може забезпечуватися максимальний ефект при найменших витратах. Досягнення таких результатів з урахуванням закономірності комплексності потребує якомога раціональнішого підбору взаємозв'язаних галузей, підприємств і виробництв, забезпечення економічно ефективних пропорцій їхнього розвитку, оптимальних розмірів підприємств з урахуванням державних інтересів та відповідно до наявних на місцях природних і економіко-географічних умов. Вихідними чинниками комплексоформування і територіальної організації є наявність певних видів ресурсів (вугілля, нафти, газу, залізної руди, лісу, енергії, трудових ресурсів тощо).

Розвиток багатьох міжгалузевих комплексів базується на локальних природних ресурсах, що зумовлюють регіональний характер початкових стадій їхнього формування. Це комплекси, що розвиваються на базі переробки мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, сільськогосподарського виробництва та різних промислів. Вони відрізняються природними й економічними умовами формування, розташуванням щодо джерел сировини, паливно-енергетичних ресурсів і місць споживання готової продукції, виробничою спеціалізацією і структурою, рівнем розвитку, особливостями територіальної організації та іншими ознаками. Слід враховувати, що в багатьох регіонах міжгалузеві комплекси сформувалися в умовах екстенсивного розвитку. Це призвело до виникнення диспропорцій у

співвідношенні розширення і поновлення виробничих потужностей; збільшення споживання палива й електроенергії; високого рівня концентрації виробництва, особливо у великих містах, та розвитку інфраструктури; значних масштабів вилучення земельних ресурсів із сільськогосподарського користування, підвищення забруднення повітряного і водного басейнів. Виокремлення у складі регіону міжгалузевих комплексів посилює цільову спрямованість програм-прогнозів, підвищення узгодженості дій усіх учасників виконання одного комплексного завдання. Це завдання може полягати як у досягненні заданого кінцевого суспільно - господарського результату, так і у виробництві будь-якої продукції для місцевих потреб.

Міжгалузеві комплекси визначаються за двома основними підходами: цільовим і технологічним.

При цільовому підході міжгалузевий комплекс розглядається як група галузей (підгалузей) суспільного господарства або окремих виробництв, об'єднаних однією програмою та єдиною метою розвитку. При такому підході до міжгалузевого комплексу включають галузі, діяльність яких спрямована на реалізацію певної суспільно-господарської мети, а також структурні підрозділи виробничої й невиробничої сфер, потрібні для досягнення цієї мети. Недолік такого підходу полягає у непостійності та нестійкості галузевого складу внаслідок вузької спеціалізації комплексів і різночасової реалізації множини цілей, що стоять перед суспільним господарством.

Технологічний підхід ґрунтується на групуванні галузей, що пов'язані послідовністю переробки і використання загального вихідного матеріалу й однорідністю призначення продукції. Такий комплекс включає весь виробничо-технологічний цикл від видобутку природних ресурсів до одержання кінцевого продукту. Цей підхід ґрунтується на використанні методу енерговиробничих циклів.

На вищому рівні управління міжгалузевими комплексами (МК) здійснюється відповідними міністерствами, комітетами тощо. Основними формами управлінської організації міжгалузевих комплексів на низовому рівні є виробничі та науково-виробничі об'єднання, промислові та агрокомбінати, агроторговельні підприємства, лісокомбінати тощо. Такі об'єднання в Україні забезпечують більше ніж половину обсягу всієї промислової продукції.

Це комплекси, що розвиваються на базі переробки мінерально-сировинних і паливно-енергетичних ресурсів, сільськогосподарського виробництва та різних промислів. Вони відрізняються:

- природними й економічними умовами формування;
- розташуванням щодо джерел сировини, паливно-енергетичних ресурсів і місць споживання готової продукції;
- виробничою спеціалізацією і структурою;
- рівнем розвитку;
- особливостями територіальної організації та іншими ознаками.

Основними структурно-функціональними блоками комплексів виробничої сфери є такі:

- галузі, що безпосередньо зорієнтовані на кінцеву мету комплексу і є

його функціональним ядром (наприклад, сільське господарство і переробна промисловість в АПК);

- обслуговуючі галузі (виробництво устаткування, постачання і збут, ремонт);

- галузі й види діяльності невиробничої сфери, що сприяють реалізації мети (підготовка кадрів, науково-дослідна, проектно-конструкторська та управлінська діяльність).

Вивчення міжгалузевих комплексів здійснюється в таких напрямках:

- аналіз структури і пропорційності в поєднанні виробництв (вивчення пропорційності дає можливість установити ступінь освоєння території регіону, відповідність існуючої спеціалізації комплексу наявним природним умовам, визначити необхідні зміни в перспективі й виявити роль кожного з них у системі територіального поділу праці. Дослідження структури міжгалузевих комплексів і визначення їхніх типів дає змогу скласти територіальну модель районного виробничого комплексу. За допомогою цієї моделі можна врахувати й оцінити ефект територіальної концентрації, комбінування і кооперування виробництв різних міжгалузевих комплексів, ефект внутрішньо вузлових і внутрішньорайонних зв'язків з урахуванням зон сировинних ресурсів і збуту готової продукції, визначити обмеження, що зумовлені локальними ресурсами, врахувати суміжні витрати капіталовкладень, розрахувати економічний ефект від взаємодії суміжних виробництв).

Паливно-енергетичний комплекс містить групи галузей і підгалузей промислового виробництва, що спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці та споживанні твердого мінерального, рідкого і газового палива, виробництві, передаванні та використанні електроенергії, тепла. Структура паливно-енергетичного комплексу України формується з урахуванням паливно-енергетичного балансу, що склався, і відбиває територіальну специфіку видобутку (виробництва) і споживання паливних та енергетичних ресурсів. Україна належить до держав, що недостатньо забезпечені власними енергоресурсами, окремими видами — лише на 20- 30% і тільки вугіллям - на 100%. Водночас вона має найбільш енергомістку економіку. Споживання умовного палива на душу населення у нас становить приблизно 6,5 т, тоді як у розвинених країнах тільки 4,2-5,5 т. Серед паливних галузей України провідною є вугільна промисловість. До її складу входять підприємства з видобутку вугілля, збагачувальні фабрики, підприємства з виготовлення вугільних брикетів. Вугільна промисловість є базою для розвитку електроенергетики, коксохімії, металургії.

Аналіз комплексів має виходити з необхідності забезпечення високого рівня ефективності виробництва та інвестицій за рахунок внутрішньо регіональних чинників. Вивчення міжгалузевих комплексів здійснюється в таких напрямках: аналіз структури і пропорційності в поєднанні виробництв, визначення раціонального рівня їхнього розвитку і територіальної концентрації, аналіз промислово-територіальних зв'язків, установлення оптимальних зон, визначення економічно обґрунтованих зон збуту і споживання готової продукції, обґрунтування перспектив розвитку і напрямів ефективного

використання капітальних вкладень. Вивчення пропорційності дає можливість установити ступінь освоєння території регіону, відповідність існуючої спеціалізації комплексу наявним природним умовам, визначити необхідні зміни в перспективі та виявити роль кожного з них у системі територіального поділу праці.

Встановлення технологічної взаємодії міжгалузевих комплексів сприяє поглибленому дослідженню проблеми перспективного регіонального розвитку.

В умовах ринкової економіки в Україні створюються нові форми об'єднань підприємств - концерни, асоціації, консорціуми, акціонерні товариства, спілки та інші підприємства, діяльність яких має галузевий або міжгалузевий характер. Об'єднанням підприємств є господарська організація, утворена у складі двох або більше підприємств із метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності для вирішення спільних економічних та соціальних завдань. Об'єднання підприємств утворюється підприємствами на добровільних засадах або за рішенням органів, які відповідно до господарського законодавства та інших законів мають право утворювати об'єднання підприємств. В об'єднання підприємств можуть входити підприємства, утворені згідно із законодавством інших держав, а підприємства України можуть входити в об'єднання підприємств, утворені на території інших держав. Об'єднання підприємств утворюються на невизначений строк або як тимчасові об'єднання. Господарське законодавство визначає види об'єднань підприємств в Україні. Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватися як господарські об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання.

Господарське об'єднання — об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність.

Державне (комунальне) господарське об'єднання - об'єднання підприємств, утворене державними (комунальними) підприємствами за рішенням Кабінету Міністрів України або у визначених законом випадках рішенням міністерств (інших органів, до сфери управління яких входять підприємства, що утворюють об'єднання), або за рішенням компетентних органів місцевого самоврядування.

Господарські об'єднання можуть утворюватися як асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання.

Асоціація - це договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації. Асоціація не має права втручатися в господарську діяльність підприємств - учасників асоціації. За рішенням учасників асоціація може дістати повноваження представляти їхні інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями. Прикладом утворення об'єднання у

вигляді асоціації є «Київ-будматеріали», що є складовою промисловості будівельних матеріалів України і частиною корпорації «Укрбудматеріали». Асоціація «Київбудматеріали» включає такі підприємства: ТОВ «Будматеріали» у м. Біла Церква, КП «Переяслав- Хмельницький цегельний завод», ТОВ «Стійки Керамік», ТОВ «Сквирський цегельний завод», ТОВ «Завод «Цегла Трипілля», ТОВ «Обухівський завод пористих виробів».

Іншою формою господарського об'єднання є **корпорація**.

Корпорація - це договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, делегувавши окремі повноваження та централізоване регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації.

Консорціум - це тимчасове статутне об'єднання підприємств із метою досягнення його учасниками певної спільної господарської мети. Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, у порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення поставленої мети консорціум припиняє свою діяльність.

Концерн - статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій на основі їх фінансової залежності від одного учасника або групи учасників об'єднання із централізацією функцій науково-технічного й виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну делегують йому частину своїх повноважень, у тому числі право представляти їхні інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Підприємство може бути учасником **промислово-фінансової групи** або транснаціональної промислово-фінансової групи, якщо до складу групи входять українські та іноземні юридичні особи. Промислово-фінансова група (ПФГ) є об'єднанням, створеним за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва й структурної перебудови економіки України, включаючи програми, пов'язані з міжнародними договорами України, а також із виробництвом кінцевої продукції. До складу ПФГ можуть входити промислові та інші підприємства, наукові і проектні установи, інші установи й організації усіх форм власності. У складі ПФГ визначається головне підприємство, яке має виняткове право діяти від імені ПФГ як учасника господарських відносин. ПФГ не є юридичною особою і не підлягає державній реєстрації як суб'єкт господарювання.

Специфічною організаційною формою об'єднання капіталів є **холдингові компанії**. Холдингова компанія є інтегрованим товариством, що безпосередньо не бере участі у виробничій діяльності, а використовує свої кошти для придбання контрольних активів, акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Завдяки цьому холдингова компанія здійснює контроль за діяльністю таких підприємств. Об'єднані в холдингу суб'єкти в юридичному й господарському відношенні є самостійними.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Яким чином проводиться формування міжгалузевих комплексів?
2. Охарактеризуйте типи міжгалузевих комплексів.
3. Охарактеризуйте паливо-енергетичні, рудні, нерудні ресурси та їх потенціал в Україні.
4. Охарактеризуйте водні, земельні, лісові, рекреаційні ресурси та їх потенціал в Україні.
5. Охарактеризуйте трудові ресурси, трудовий потенціал України, демографічні передумови в регіональному аспекті.
6. Дайте загальну характеристику паливо-енергетичного комплексу України, розміщення і регіональна структура.
7. Нафтова промисловість України, розміщення і регіональна структура.
8. Роль, особливості, умови розвитку машинобудівного комплексу України.
9. Фактори розміщення, територіальна структура та проблеми розвитку машинобудування України.
10. Галузевий склад, фактори розміщення, регіональна структура хімічного комплексу України.
11. Лісовиробничий комплекс України, розміщення і регіональна структура.
12. Загальна характеристика агропромислового комплексу, розміщення і регіональна структура, проблеми розвитку.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (1 Б.):

. У місті А, де виробляється продукції та послуг на 10 млн. грн. на рік, функціонують сім господарських об'єктів, які створюють відповідні частки валового регіонального продукту: підприємство вантажного автотранспорту (25%), товарна сільськогосподарська ф'ючерсна біржа (5%), таксопарк (10%), авторемонтний завод (25%), комерційний банк (12,5%), комерційний розважально-ігровий комплекс «Луна-парк» (2,5%) і тютюнова фабрика (20%). Знайти обсяг ринкової інфраструктури.

ТЕМА 9.

ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ЯК ЄДНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Ключові слова: РЕГІОН, РАЙОН, РЕГІОНАЛІСТИКА, РЕГІОНАЛЬНА НАУКА, РЕГІОНАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ, МЕТОДИ ВИВЧЕННЯ РЕ, ПАРАДІГМИ РЕГІОНУ

Неоднорідність території за різними ознаками або дуже великий обсяг території з точки зору певної мети вивчення або практичної діяльності визначають необхідність ділення території на частини – регіони.

Регіон – це певна територіальна одиниця, що відрізняється серед інших одиниць такого ж рівня специфічними рисами (географічними, геологічними, економічними, етнографічними тощо) та має певну цілісність, взаємопов'язаність елементів, які її формують. Слово “регіон” – латинського походження (від кореню regio), в перекладі означає країна, край, область.

Синонімом поняття “регіон” є “район”. Раніше термін “район” вживався більш широко, а зараз він укоренився тільки для позначення певних типів регіонів: адміністративний район, внутриміський район, крупний економічний район.

Введене поняття є досить абстрактним, тому регіони виділяються з території відповідно до певних цілей та завдань. Очевидно, що в різних науках та галузях практичної діяльності використовуються свої принципи виділення регіонів. Для економіки найбільш важливе значення має виділення регіонів з позицій адміністративного та економічного управління, місця в територіальному розподілі праці, функціонуванні ринків праці, товарів та послуг, типічності соціально-економічних проблем и т. і.

Для позначення комплексу знань про регіони використовуються також терміни регіонознавство, регінологія, регіоналістика.

Відповідно до типового визначення регінології, її об'єктом є регіон як відносно самостійне цілісне природно-соціальне явище.

Термін "**регіоналістика**" звичайно розуміється як синтез підходів різних наук до регіональних досліджень; сукупність дисциплін і наукових напрямків, що досліджують різноманітні регіональні проблеми: внутрішньополітичні, зовнішньополітичні, економічні, соціальні, військові та ін.

Зазначені проблеми є об'єктивними проявами регіоналізму у внутрішньому та міжнародному житті. При цьому під регіоналізмом розуміється та частина суспільних відносин, яка у центр уваги ставить відносини регіонів з державою, або регіонів держави між собою і відносини між різними системами усередині них.

Регіоналістика, як міждисциплінарна наука, має наступну структуру:

- Теорія фізико-географічного районування (частина географії)
 - Регіонологія (дослідження закономірностей розвитку і функціонування конкретних регіонів, включаючи їхню інфраструктуру)
 - Регіональна економіка (вивчення економічних районів і регіонів), включаючи теорію виробничої інфраструктури
 - Регіональна соціологія, включаючи теорію соціальної інфраструктури
- Концепцію єдиної науки про регіони підтримує і розвиває організована в 1995 р. Міжнародна академія регіонального розвитку і співробітництва (МАРРС), що поєднує вчених і фахівців із країн Європи, Північної Америки, Азії.

Невід'ємною частиною загальної науки про регіони є географія, у тому числі економічна географія. Дискусія в радянській науці про пріоритетність економічної географії, або регіональної економіки закінчилася визнанням права на існування обох галузей знань, що мають багато загального в предметі та об'єкті вивчення, і констатацією компромісу: відбувається одночасно "географізація економіки" і "економізація географії".

Соціально-економічна географія – комплекс наукових дисциплін, що вивчають закономірності розміщення суспільного виробництва і розселення людей; іншими словами – територіальну організацію суспільства, особливості її прояву в різних країнах, районах, місцевостях.

Важливо відзначити, що регіональна економіка торкається областей інших наук про регіон: економічні аспекти регіональної демографії, соціології, культурології, політології та інших наук про людину і суспільство (соціуми), а також геології, біології, екології і т. і.

Таким чином, **регіональна економіка** – це географічний (регіональний) напрямок в економіці, наукова дисципліна, що вивчає в інтересах народногосподарського планування особливості і закономірності розміщення продуктивних сил і розвитку регіонів.

Складність питання про місце регіональної економіки в системі економічних наук полягає в тому, що регіональна економіка має не тільки власний предмет і власний об'єкт вивчення, вона займається ще і регіональними аспектами економічного життя. Тому її "течії" проникають у ґрунт інших областей економічної науки.

Регіональна політика в країнах Західної Європи почала формуватися в період Великої депресії 1929-1933 років як інструмент державного регулювання економіки, коли глибока економічна криза охопила майже весь світ. У високорозвинених країнах Європи та США виникла серйозна проблема диспропорцій у розвитку окремих регіонів. Це загрожувало існуванню політичних еліт держав Західної Європи, вносило соціальну напругу в суспільне життя. Тому постало питання виділення коштів із державного бюджету для подолання диспропорцій у територіальному розвитку таких країн як Великобританія, Франція, Німеччина, Італія та ін.. Найдовшу історію регіональної політики має Великобританія – понад 70 років. У більшості ж країн Західної Європи така політика почала втілюватися в життя після Другої світової війни.

Термін **"регіональна наука"** був введений американським вченим У. Айзардом, завдяки якому у 1954 р. в США була заснована асоціація тієї ж назви "Regional Science Association" з центром у Філадельфії. У його розумінні "регіональна наука - це нове міждисциплінарне поле в системі соціальних наук. Її увага сконцентрована на просторових вимірах людської діяльності...".

Термін **"регіональні дослідження"** виник у 1965 р. у зв'язку із заснуванням у Великобританії Асоціації регіональних досліджень, почав видаватися і журнал "Regional Studies". Дослідження регіонального розвитку набувають практичного спрямування. Завдяки працям таких дослідників як І. Г. фон Тюнен, А. Вебер, Т. Паландер, Г. Хоутеллінг, В. Кристаллер, А. Льош, А. Кукінський, П. Робсон, Г. Річардсон зросло значення регіонального планування. Особлива увага приділялася вивченню ресурсного потенціалу кожного регіону.

Серед радянських економістів слід згадати М. М. Некрасова, який у 1975 році випустив книгу "Регіональна економіка", що містила традиційні характеристики регіонів країни та проблем їхнього розвитку. З українських дослідників найбільш помітний внесок у розробку регіональної економіки зробив В. А. Поповкін, який у 1993 році видав книгу "Регіонально-цілісний підхід в економіці".

На сьогодні регіональна економіка як навчальна дисципліна, що посідає місце на стику суспільної (соціально-економічної) географії та економіки, та як напрям наукових досліджень, зокрема для потреб державного управління, набула значного поширення в більшості країн.

У сучасних європейських регіональних дослідженнях виділяють такі рівні регіональної політики:

- 1) відносини між органами центральної влади та регіонами;
- 2) державне втручання в розвиток окремих територій з метою подолання суттєвих регіональних відмінностей в умовах життя та підприємництва;
- 3) власна політика регіонів: соціальна, економічна, промислова, демографічна та ін.

Термін "регіональна політика" західноєвропейськими спеціалістами використовується при розв'язанні проблеми подолання серйозних регіональних відмінностей. У 50-х роках в Європі посилюється розвиток регіональної науки, активізується регіональна політика, здійснюються фундаментальні дослідження регіонального розвитку, спрямовані на розв'язання соціально-економічних проблем.

Зміст теорій регіональної економіки визначається предметом цієї науки. Як і будь-яка інша наука, регіональна економіка у своєму розвитку поєднує індуктивний та дедуктивний підходи отримання нових знань та намагається створити нові узагальнюючі теорії.

На зміст та структуру регіональної економіки значно впливають загальні економічні теорії (наприклад, теорії загальної економічної рівноваги, економічного відтворення, економічного росту та інші), теоретична географія, а у останній час – міждисциплінарні теорії сталого розвитку.

Теорії розвитку регіону в значній мірі базуються на теоріях макроекономіки вже тільки тому, що «великий регіон» як складна система є близьким структурним аналогом країни (національної економіки). І тому немає необхідності винаходити повну теорію економіки регіону.

Але одночасно між регіоном і країною існують якісні розбіжності. З одного боку, регіон має обмежений політичний і економічний суверенітет, функціонує в рамках правової, фінансової, грошової та інших національних систем. З іншого боку, «розумний поділ праці» між теоріями макроекономіки і регіональної економіки припускає, що на рівні регіону доцільно надавати пріоритет і, отже, великої глибини і деталізації дослідженням таких проблем, як інфраструктурні мережі, розселення, агломераційні ефекти, взаємодія економіки і навколишнього середовища.

Для аналізу внутрішньої структури регіону використовуються теоретичні результати мікроекономіки.

Теорія міжрегіональних відносин тісно переплітається з теоріями міжнародної торгівлі і міжнародної економічної інтеграції. Близькість зазначених теорій визначається подібністю основних понять, фактів, проблем, методології аналізу.

Теорія розміщення виробництва, капіталу, населення та інших факторів базується на відповідних предметних розділах економічної науки. Зокрема, сучасна теорія розміщення виробництва тісно стикається з теорією галузевих ринків. У свою чергу, регіональна економіка доповнює економічні теорії завдяки включенню просторових факторів економічного розвитку (географічного положення, локалізації ресурсів і т.п.) і форм просторової організації економіки.

Розвиток сучасної теорії регіональної економіки здійснюється по двох головних лініях:

- 1) розширення та поглиблення змісту (предмету) досліджень (доповнення класичних теорій новими факторами, вивчення і осмислення нових процесів і явищ, акценти на комплексні проблеми, що вимагають міждисциплінарного підходу);
- 2) посилення методології досліджень (особливо застосування математичних методів і інформатики).

Сучасна наука "регіональна економіка" використовує різноманітний аналітичний інструментарій, як загальнонауковий, так і спеціальний. Уявлення про складність структури інструментарію, що використовується, дає схема, побудована У. Айзардом.

Регіональна економіка використовує наступні наукові методи: програмно-цільовий, системного аналізу, балансовий, картографічний, соціально-економіко-математичного моделювання.

Програмно-цільовий метод у сучасних умовах формування ринкових економічних відносин має важливе значення для комплексної реалізації невідкладних і загальнозначущих регіональних соціальних завдань, що передбачають максимальну ефективність використання задіяних засобів і таких, що характеризуються конкретними (за можливістю вираженими

кількісно) кінцевими показниками, досягнення яких вистачає для вирішення поставленою програмою проблеми. Кожна програма повинна розроблятися з обліком адресності та обмеження у часі, містити завдання для конкретних виконавців і детально розроблену систему управління. Фінансування даних програм здійснюється з місцевого бюджетів (або федерального).

Класифікація регіональних соціальних програм здійснюється за їхнім статусом, функціональній спрямованості і термінам реалізації. До найбільш значущих та актуальних для більшості регіонів соціальних завдань відносяться: адресна допомога громадянам і групам населення з низькими доходами, що знаходяться за межею бідності, обумовленими об'єктивними, що не залежать від них обставинами (непрацездатність, наявність великого числа утриманців і т.п.); поліпшення здоров'я населення; збереження досягнутого рівня і якості виховання підростаючого покоління та його підвищення на основі нових освітніх технологій; підтримка культурного потенціалу, заощадження культурної спадщини тощо.

Метод системного аналізу ґрунтується на принципі поетапності, включає визначення цілей, завдань, постановку наукової гіпотези для всебічного вивчення кожної з територіальних систем, особливостей розміщення і розвитку продуктивних сил (головним критерієм оптимального розміщення є ефективність виробництва, найбільш повне задоволення потреб населення). Метод системного аналізу розглядає цілісність системи, її внутрішні і зовнішні зв'язки, погоджує складні галузеві і територіальні проблеми, що особливо важливо в умовах суверенізації регіонів при становленні ринкових відносин.

Балансовий метод – один з основних методів дослідження проблем в економічній географії і регіональній економіці. Він дозволяє вибрати найбільш раціональні співвідношення між галузями, що визначають профіль господарства економічного району і галузями, що доповнюють даний територіальний комплекс. Баланси необхідні при розробці варіантів розміщення виробництв, їхнього економічного обґрунтування, внутрішньо регіональних і міжрегіональних зв'язків. Використовуючи балансовий метод, можна визначити потреби регіонів у ресурсах і товарах, у робочій силі, оцінити ступінь задоволення регіону в продукції за рахунок власного виробництва, обсяги ввозу і вивозу необхідної продукції, а також виявити диспропорції в розвитку господарського комплексу регіону і намітити шляхи їх усунення. Баланси дозволяють оцінити доцільність розміщення нового господарського об'єкта на конкретній території, визначити його потужність і вартість. Найважливішою складовою частиною балансу є зведений розрахунок обсягу необхідних капіталовкладень для забезпечення динамічного соціально-економічного розвитку регіону.

Картографічний метод є специфічним методом в економіко-географічних і регіональних дослідженнях. Карта – це джерело знань і об'єкт вивчення. Завдяки карті забезпечується якісне засвоєння великого фактичного матеріалу, яким володіють географія і регіональна економіка. Територіальні економіко-географічні процеси та особливості розміщення продуктивних сил у

розрізі країни і окремих регіонів найбільш наочно відбиваються тільки на географічній карті.

Метод соціально-економіко-математичного моделювання використовується в процесі досліджень у зв'язку з проблемами розміщення продуктивних сил і розвитку господарства регіонів, що стають більш складними, а галузеві і територіальні зв'язки – більш важко управляємими. Виділяють такі напрямки соціально-економіко-математичного моделювання територіальних економічних процесів, як:

- розробка моделей територіальних пропорцій розвитку регіонів;
 - розробка математичних моделей по розміщенню різних галузей господарства і регіонів;
 - моделювання процесів розміщення продуктивних сил у розрізі країни та окремих регіонів;
 - моделювання формування господарських комплексів регіонів.
- Розробляючи математичні моделі, можна відпрацювати десятки і сотні варіантів територіальних сполучень продуктивних сил, що дає оптимальне рішення проблем їхньої територіальної організації.

Застосування перерахованих вище методів дозволяє забезпечити найбільш раціональне розміщення продуктивних сил, створити більш раціональну територіальну структуру господарства, впроваджувати цілеспрямовану регіональну політику.

У працях основоположників регіональної економіки регіон виступав тільки як зосередження природних ресурсів і населення, виробництва і споживання товарів, сфери обслуговування. Регіон не розглядався як суб'єкт економічних відносин, носій особливих економічних інтересів. Навпаки, у сучасних теоріях регіон досліджується як багатфункціональна і багатоаспектна система. Найбільше поширення одержали чотири парадигми регіону.

Регіон як **квазідержава** являє собою відносно відокремлену підсистему держави і національної економіки. У багатьох країнах регіони акумулюють все більше функцій і фінансових ресурсів, які раніше належали «центру» (процеси децентралізації і федералізації). Одна з головних функцій регіональної влади – регулювання економіки регіону.

Регіон як **квазікорпорація** являє собою великий суб'єкт власності (регіональної і муніципальної) і економічної діяльності. У цій якості регіони стають учасниками конкурентної боротьби на ринках товарів, послуг, капіталу (прикладом можуть служити захист «торгової марки» місцевих продуктів, змагання за більш високий регіональний інвестиційний рейтинг і т.п.). Регіон як **економічний суб'єкт** взаємодіє з національними і транснаціональними корпораціями.

Підхід до **регіону як ринку**, що має визначені межі (ареал), акцентує увагу на загальних умовах економічної діяльності (підприємницький клімат) і особливостях регіональних ринків різних товарів і послуг, праці, кредитно-фінансових ресурсів, цінних паперів, інформації, знань і т.д. Дослідження в

рамках даного підходу іноді виділяють в особливу дисципліну регіональне ринкознавство.

Три зазначені парадигми в теорії регіону включають проблему співвідношення ринкового саморегулювання, державного регулювання і соціального контролю. Серед вчених-регіоналістів рідко зустрічаються прихильники крайніх позицій: або цілком ринкова економіка (радикальний лібералізм) або економіка, яка є управляється централізовано. Безліч теоретичних відтінків уміщається в платформі «соціальне ринкове господарство».

Підхід до **регіону як до соціуму** (спільності людей, які проживають на визначеній території) висуває на перший план відтворення соціального життя (населення і трудових ресурсів, освіти, охорони здоров'я, культури, навколишнього середовища і т.д.) і розвиток системи розселення. Вивчення ведеться в розрізі соціальних груп з їхніми особливими функціями та інтересами. Даний підхід ширший за економічний. Він включає культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя регіонального соціуму, синтезу яких регіональна наука із самого початку приділяла велику увагу.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Просторові відмінності соціально-економічного розвитку України.
2. Типологія регіонів України за рівнем і особливостями розвитку

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (1 Б.):

Власні промислові запаси нафти в Україні оцінюються у 234,8 млн. т. В Україні відомо 278 родовищ нафти, з яких розробляється 178. Як ви вважаєте, чи може Україна забезпечити свої потреби в нафті і в перспективі за рахунок власного видобутку?

Примітка: За різними оцінками потреби України в нафті складають 45-60 млн. т на рік. Нині в Україні видобувається 4,3 млн. т нафти з урахуванням конденсату, а за прогнозами видобуток нафти на 2008 рік складе 4,5 млн т. Щорічно Україна імпортує 28 (29) млн. т нафти. Назвіть можливі шляхи скорочення споживання нафти в Україні. До речі, первинна обробка нафти скорочується (1990 – 59,0 млн. т, а в 2000 – 12,0 млн. т).

ТЕМА 10.

ЕКОНОМІКА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Ключові слова: МАКРОРЕГІОНАЛІЗАЦІЯ, СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ МЕЗО РЕГІОНІВ УКРАЇНИ, БАЗОВІ ГАЛУЗІ, РЕГІОНАЛІЗАЦІЯ

Макрорегіоналізація (мікрорайонування) країни здійснюється з урахуванням особливостей історичного розвитку, політико-адміністративного устрою, природних умов, природно-ресурсного потенціалу, демографічної ситуації, рівня розвитку і структури господарства на її території.

Поділ території України на економічні райони, які характеризуються соціальною і господарською своєрідністю, відмінностями у внутрішньо регіональних та міжрегіональних зв'язків, дає можливість диференційовано управляти процесами планування і прогнозування розвитку господарства. Регіоналізація сприяє раціональному розвитку кожного регіону, раціональному розміщенню продуктивних сил території, і, в кінцевому підсумку, прискореному регіональному розвитку всієї країни.

В останнє десятиріччя багато вчених (Ф.Д.Застовний, В.А.Поповкін, Б.Я.Панасюк та ін) зробили спроби розробити варіанти схем поділу України на економічні регіони. Вони суттєво відрізняються за чисельністю, межами та назвами регіонів. У сучасних умовах назріла потреба не обмежуватись економічним районуванням. Оскільки зв'язки між економічними і соціальними процесами безпосередні і нерозривні, потреба соціально-економічна регіоналізація, придатна для застосування багатьох сфер суспільної діяльності.

В Україні виділяють різні варіації районування, зокрема Масляк П. та Шищенко П. поділили країну на дев'ять економічних районів: Центральний, Столичний, Східний, Подільський, Придніпровський, Причорноморський, Північно-Західний, Північно-Східний та Карпатський райони.

Центральний економічний район займає, відповідно до назви, центральне географічне положення в межах України і є єдиним районом, котрий займає повністю внутрішнє положення в державі. Складається з двох адміністративних областей - Кропивницької та Черкаської. Площа району — 45.5 тис. км² (7,5% площі держави), населення - 2530,5 тис. осіб (5,2% населення України). За територіально-адміністративним устроєм в межах району налічується 41 район, 28 міст, 41 смт та 1843 сільських населених пунктів. В загальнодержавному поділі праці район виділяється на виробництві продукції сільськогосподарського машинобудування, електротехнічного, енергетичного, приладобудування, харчової промисловості, видобутку графіту, уранових руд, будівельної індустрії, хімічної промисловості.

Столичний район посідає друге місце в Україні за територією. Район охоплює території Київської, Чернігівської і Житомирської областей.

Друге місце в країні належить району за виробництвом продукції промисловості, за виробництвом продукції сільського господарства район поступає тільки Причорноморському.

Східний економічний район - розташований на південному сході України. Включає в себе Донецьку і Луганську області. Основні міжгалузеві комплекси: енергетичний, металургійний, машинобудівний, хімічно-індустріальний. Переважає приміський тип сільського господарства. Добре розвинуті транспортний та рекреаційний комплекси. Але соціально-економічний розвиток Донецької та Луганської областей упродовж останніх років зазнає впливу воєнних дій на частині своєї території, які спричинили різке погіршення становища в соціально-економічній сфері.

Подільський економічний район - це економічний район України, розташований на Правобережній Україні, на заході лісостепової зони, охоплюючи Вінницьку, Тернопільську та Хмельницьку області.

До Придніпровського економічного району входять Січеславська та Запорізька області.

Це один з провідних районів за обсягом виробництва промислової продукції.

Корисні копалини Залізні руди Криворізького басейну представлені 12 млрд тонн. Існують також родовища у Білозерському районі, Чортоницьку, Жовтих водах. Є родовища титану, рутило-ільменітових руд, цирконію, нікелю, кобальту. У Західному Донбасі залягає 8,6 млрд тонн кам'яного вугілля, також існують родовища бурого вугля, нафти, природного газу, бокситів.

Причорноморський соціально-економічний район займає південну частину України. До його складу входять АР Крим, Одеська, Миколаївська та Херсонська області, Його площа — 113 тис.км² (18,7% площі України), населення — 6,8 млн осіб (14,3% населення України). У районі розвинене машинобудування, рекреаційний комплекс, багатогалузева харчова промисловість, високотоварне сільське господарство з високою часткою посівів зернових, садів, виноградарств, тютюну та ефіроолійних культур.

Північно-Західний економічний район (Волинська, Рівненська обл.) розташований на крайньому північному заході України, межує з двома зарубіжними країнами — Білоруссю і Польщею. Це один з найменших за територією і кількістю населення економічних районів країни. Більша частина його території розташована на Поліській низовині, решта — на Волинській височині. Площа району — 40,3 тис. квадратних кілометрів. Населення — 2,3 млн чоловік.

Ґрунти більшої частини району малородючі, дерново-підзолисті. Для підвищення їх урожайності необхідні вапнування і внесення добрив. У районі значні водні ресурси, густа річкова сітка, багато озер. За лісосировинними ресурсами район поступає тільки Карпатському. Лісами вкрито близько 40% всієї площі району. Основними видами деревних порід є сосна, дуб, граб, береза, осика, вільха.

Виявлених корисних копалин небагато, оскільки територія району в геологічному відношенні досліджена ще недостатньо. З паливних ресурсів є

кам'яне вугілля Львівсько-Волинського басейну і торф. Наприкінці ХХ століття відкрито досить значні родовища природного газу, в перспективі можливе відкриття нафти. Великі запаси будівельних матеріалів: граніту, базальту, гнейсів, діабазів, вапняків, глини, піску, крейди. Є сировина для скляної промисловості, каолін. У Рівненській області розробляються поклади бурштину. Трапляється й інше коштовне каміння. В різних частинах району виявлено мінеральні води.

У цілому загальний рівень економічного розвитку Північного Заходу є найнижчим у країні. Переважають галузі АПК. Крім харчової і легкої промисловості тут дістали розвиток машинобудування і металообробка, лісова, деревообробна, фарфоро-фаянсова промисловість. Машинобудування спеціалізується на виробництві сільськогосподарських машин (Ковель, Рівне), приладів (Луцьк, Рівне), устаткування для залізничного транспорту (Ковель), автомобілів (Луцьк), будівельних інструментів (Костопіль), обладнання для тваринництва і кормовиробництва (Квасилів, Рожище). Підприємства хімічної промисловості випускають хімічні добрива (Рівне), товари побутової хімії і пластмасові вироби. У районі дістала розвиток промисловість будівельних матеріалів.

До складу Північно-Східного району входять Харківська, Полтавська й Сумська області. За територією – 84 тис. км² (13,9% території України) та кількістю населення – 6,1 млн чол. (12,1%) Північно-Східний район найменший. Проте його роль в економічному потенціалі держави досить велика. Він характеризується, насамперед, потужним і галузево-різноманітним машинобудуванням: від важкого до електронного й авіаційного. Він має розвинений агропромисловий комплекс; за виробництвом цукрового буряка (23,5% обсягу в країні) й соняшника (17,4%) район посідає третє місце. У галузевій структурі виділяються також легка, хімічна промисловість, енергетика, видобуток корисних копалин.

Районоутворюючим фактором є дуже розвинена транспортна мережа з магістралями загальнодержавного й міжнародного значення – залізницями, автошляхами, трубопроводами, авіалініями.

Північно-Східний район має сприятливі агрокліматичні умови, запаси цінних корисних копалин. Але природно-ресурсний потенціал не визначає господарський комплекс району; його частка в загальноукраїнському потенціалі становить лише 10,5%, тобто менше, ніж частка території.

Природні ресурси представлені, насамперед, корисними копалинами, особливо паливними. В межах району проходить Дніпровсько-Донецька тектонічна западина з покладами нафти й газу. На сьогоднішній час це основна нафтогазова база України.

Найбільші нафтові родовища – Глинсько-Розбишівське, Більське, Зачепилівське, Качанівське, Рибальське. За браком нафти ці родовища дещо пом'якшують сировинну проблему України.

Газові родовища зосереджені в Харківській області. Це, насамперед, славетне Шебелинське родовище, а також поклади в Єфремівці, Кегичівці, в Полтавській області – Солохівське, Яблунівське. Інша група корисних копалин

представлена залізними рудами Кременчуцького родовища, на основі якого працює Полтавський збагачувальний комбінат.

Значна територія району вкрита родючими ґрунтами – чорноземами типовими; особливо широкі їхні пасма в Полтавській і Харківській областях. У Сумській області, поряд з чорноземами, є сірі лісові ґрунти. Взагалі агрокліматичні умови Північно-Східного району сприятливі для багатогалузевого сільського господарства.

Карпатський економічний район (Львівська, Івано-Франківська, Закарпатська, Чернівецька області) розташований на заході України. Площа району становить 56,6 тис. км² (9,4 % території країни), з них Львівська область займає 21,8 тис. км², Івано-Франківська - 13,9 тис. км², Закарпатська - 12,8 тис. км², Чернівецька - 8,1 тис. км²

Карпатський район межує з Польщею, Румунією, Молдовою, Угорщиною і Словаччиною, що зумовлює вигідність його географічного положення. Зв'язки з західними сусідами простежуються як на виробничому рівні, так і в сфері культури, в особливостях національного складу району. Територією району проходять найважливіші транспортні шляхи.

Перед регіональними господарськими комплексами з'являються нові перспективи розвитку, зумовлені впливом наступних чинників.

По-перше, це продовження децентралізації влади та передачі доходних джерел бюджету на рівень громад. Цей чинник є важливим для впливу на соціально-економічне становище саме регіонів. Важливими для розвитку регіонів є санкції у зовнішній торгівлі.

А по-друге, зміна конфігурації міжрегіональної взаємодії всередині країни та поява нових виробничо-збутових зв'язків регіонів на зовнішніх ринках. Внаслідок дії цього чинника з'являється необхідність поступової зміни структури виробництва в регіонах, що надає регіонам нові можливості у формуванні нішевих виробництв, зміні спеціалізації, упровадженні інноваційних технологій.

Кожен із цих чинників формує умови для існування та життєдіяльності регіонів у новій якості, що потребує відповідного регулювання регіонального розвитку з боку держави. Більшої ефективності регулюванню і загалом державній регіональній політиці могло б надати застосування комплексного підходу до розвитку територій. На думку фахівців, у регіональній політиці необхідно перейти від політики вирішення точкових проблем до політики комплексного розвитку територій, комплексного планування територій. Тим самим можна досягти цілей забезпечення стабільного й ефективного розвитку регіонів.

Воєнні дії на сході України та анексія Криму ще раз посилили необхідність зміцнення міжрегіональної взаємодії за рахунок спільних міжрегіональних проектів (транспортних, екологічних, соціальних, гуманітарних, виробничих та ін.) у здійсненні заходів щодо відбудови зруйнованих територій. Поступово через такі механізми регіональна політика набуватиме нового сенсу – як політика активної участі регіонів у формуванні стратегії власного розвитку.

Фахівці з питань децентралізації та регіональної політики серед завдань регіональної політики на майбутній період слушно наполягають на необхідності запровадження програм, які сприяють формуванню єдиного українського простору, визначивши пріоритетами міжрегіональне співробітництво та міжрегіональні проекти, що зміцнюють Україну. Актуальності зараз набувають питання: окреслення соціально-економічних взаємовідносин з окремими районами Донецької та Луганської областей – транспортна логістика, перевезення товарів, вирішення соціальних проблем громадян України на цій території; та формування схем реінтеграції господарства цих територій до національної економіки.

Зміни управління регіонами мають відбуватися паралельно зі змінами інституційного забезпечення державної регіональної політики, оновлення інструментів державної регіональної політики з метою надання гідної відповіді на виклики, що поставили воєнні дії перед регіонами України. Від дій органів влади у формуванні регіональної політики залежить, наскільки вона здатна дати відповідь на питання забезпечення національної безпеки та збереження цілісного господарського простору.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Стратегія економічного розвитку регіонів, основні підходи до неї.
2. Суть, роль і місце ПЕК в НГК України.
3. Прогнозування та економічне програмування як стадії державного планування.
4. Охарактеризуйте стратегії економічного розвитку регіонів України.
5. Яке місце в системі регіонального управління відводиться прогнозуванню та економічному програмуванню?
6. Поняття та особливості проблемних регіонів. Депресивні регіони
7. Якісні показники проблемних регіонів.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (4 Б.):

Розвиток продуктивних сил, економіки країни можливий за умови наявності відповідної чисельності населення, яке виробляє товари і послуги, необхідні для себе та життя суспільства. Тому необхідно аналізувати демографічні передумови розміщення продуктивних сил, тобто слід враховувати динаміку чисельності населення, його статеву-вікову структуру, міграцію, відтворення та інші показники.

Проаналізуйте динаміку чисельності населення України, назвіть причини, які зумовили різкі зміни в ній за окремі роки (табл. 10.1).

Таблиця 10.1 – Динаміка чисельності всього населення України станом на
1 січня

Рік	Млн осіб	Тє ж, %	(+), (-) проти попереднього року, млн осіб
1913	35,2	100,0	
1920	26,4		
1939	40,5		
1950	36,6		
1970	47,1		
1979	49,8		
1989	51,7		
2000	49,7		
2001	48,9		
2002	48,5		
2003	48,0		
2004	47,6		
2005	47,3		
2006	46,9		
2007	46,6		
2008	46,4		
2009	46,1		
2010	45,9		
2011	45,8		
2012	45,6		
2013	45,6		
2014	45,4		
2015	42,9		
2016	42,8		
2017	42,6		

Таблиця 10.2 – Усе населення України станом на 1 січня 201_р.

Регіон, область, місто	Усього населення, тис. осіб	У т.ч.		Площа території, тис. км ²	Густота населення, осіб./км ²	Частка міських жителів, %	Частка сільських жителів, %
		міське	сільське				
АР Крим							
Вінницька							
Волинська							
Січеславська							
Донецька							
Житомирська							
Закарпатська							
Запорізька							
Ів.-Франківська							
Київська							
Кропівницька							
Луганська							
Львівська							
Миколаївська							
Одеська							
Полтавська							
Рівненська							
Сумська							
Тернопільська							
Харківська							
Херсонська							
Хмельницька							
Черкаська							
Чернівецька							
Чернігівська							
м. Київ							
м. Севастополь ¹							
Україна							

1 Включаючи м. Інкерман, смт. Кача і сільські ради, підпорядковані міській раді.

Таблиця 10.3 – Природний рух населення у 20__ - 20__рр., осіб

Регіон, область, місто, країна	20__р.			20__р.		
	Народжені	Померлі	Природ- ний приріст	Народжені	Померлі	Природ- ний приріст
АР Крим						
Вінницька						
Волинська						
Січеславська						
Донецька						
Житомирська						
Закарпатська						
Запорізька						
Ів.-Франківська						
Київська						
Кропівницька						
Луганська						
Львівська						
Миколаївська						
Одеська						
Полтавська						
Рівненська						
Сумська						
Тернопільська						
Харківська						
Херсонська						
Хмельницька						
Черкаська						
Чернівецька						
Чернігівська						
м. Київ						
м. Севастополь						
Україна						

Таблиця 10.4 – Коефіцієнти народжуваності, смертності і природного приросту населення у 20__р. на 100 осіб наявного населення

Регіон, область, місто, країна	Кількість народжених			Кількість померлих			Природний приріст		
	усього	у містах	у селах	усього	у містах	у селах	усього	у містах	у селах
АР Крим									
Вінницька									
Волинська									
Дніпропет- ровська									
Донецька									
Житомирська									
Закарпатська									
Запорізька									
Ів. Франківська									
Київська									
Кіровоград- ська									
Луганська									
Львівська									
Миколаївська									
Одеська									
Полтавська									
Рівненська									
Сумська									
Тернопільська									
Харківська									
Херсонська									
Хмельницька									
Черкаська									
Чернівецька									
Чернігівська									
м. Київ									
м. Севастополь									
Україна									

Використовуючи дані табл. 10.2 – 10.4, розрахуйте і дайте оцінку таких показників:

- а) густота населення;
- б) частка міського населення в загальній його кількості;
- в) природний приріст населення (табл. 10.4);

Проаналізуйте відмінність між областями країни за цими показниками.

Дайте статеву-вікову характеристику населення України та тенденцій її зміни, а також співвідношення чоловіків і жінок (табл. 10.5 – 10.7). Назвіть причини відмінностей у статеву-віковій структурі населення областей та співвідношенні чоловіків і жінок.

Проаналізуйте регіональні особливості статеву-вікової структури населення України та вкажіть області з найбільш сприятливою структурою населення.

Вкажіть області з найвищою часткою працездатного населення і причини, які це зумовили.

Таблиця 10.5 – Динаміка статевої структури постійного населення України станом на 1 січня

Рік	Тис. осіб			%		
	Всього	У т.ч		Всього	У т.ч	
		чоловіки	жінки		чоловіки	жінки
1990	51556,5	23826,2		100,0		
1995	51300,4	23792,3		100,0		
1996	50874,1	23591,6		100,0		
1997	50400,0	23366,2		100,0		
1998	49973,5	23163,5		100,0		
1999	49544,8	22963,4		100,0		
2000	49115,0	22754,7		100,0		
2001	48663,6	22530,4		100,0		
2002	48240,9	22316,3		100,0		
2003	47823,1	22112,5		100,0		
2004	47442,1	21926,8		100,0		
2005	47100,5	21754,0		100,0		
2006	46749,2	21574,7		100,0		
2007	46465,7	21434,7		100,0		
2008	46192,3	21297,7		100,0		
2009	45963,4	21185,0		100,0		
2010						
2011						
2012						
2013						
2014						
2015						
2016						
2017						

Таблиця 10.6 – Постійне населення України за статями, осіб,
станом на 1 січня

Регіон, область, країна	2008 р.		20__р.		Припадає на 1000 жінок /чоловіків	
	чоловіки	жінки	чоловіки	жінки	2008	2017
АР Крим	897735	1064582				
Вінницька	761262	903870				
Волинська	484982	548726				
Січеславська	1551201	1843888				
Донецька	2056032	2470001				
Житомирська	604044	702175				
Закарпатська	594078	645695				
Запорізька	835442	996657				
Ів.-Франківська	650097	729780				
Київська	797797	933693				
Кропівницька	472172	561153				
Луганська	1074092	1276657				
Львівська	1201050	1340359				
Миколаївська	555166	647679				
Одеська	1115397	1268271				
Полтавська	693743	823321				
Рівненська	543815	607115				
Сумська	544262	650366				
Тернопільська	508373	586994				
Харківська	1275394	1504889				
Херсонська	512211	593859				
Хмельницька	621189	725951				
Черкаська	596793	715068				
Чернівецька	421617	479845				
Чернігівська	509571	617786				
Україна	21297678	24894631				

Таблиця 10.7 – Основні вікові групи постійного населення України
станом на 1 січня 20__р.

Регіон, область, країна	К-сть населен- ня, осіб	У тому числі у віці			До загальної кількості, %		
		молод- шому за праце- здатний	праце- здат- ному	старшом у за праце- здатний	молод- шому за праце- здатний	праце- здат- ному	старшо- му за праце- здатний
АР Крим							
Вінницька							
Волинська							
Січеславська							
Донецька							
Житомирська							
Закарпатська							
Запорізька							
Ів.-Франківська							
Київська							
Кропівницька							
Луганська							
Львівська							
Миколаївська							
Одеська							
Полтавська							
Рівненська							
Сумська							
Тернопільська							
Харківська							
Херсонська							
Хмельницька							
Черкаська							
Чернівецька							
Чернігівська							
м. Київ							
м. Севастополь							
Україна							

Дайте оцінку демографічної ситуації в Україні та в її областях і назвіть області з більш гострою демографічною ситуацією за роки, що аналізуються. Вкажіть основні причини погіршення демографічної ситуації.

Проаналізуйте структуру зайнятості населення в галузях народного господарства України (табл. 10.8) і зазначте тенденції її зміни за останні роки.

Таблиця 10.8 – Кількість і структура зайнятого населення за видами економічної діяльності

Показник	2007 р.		2013 р.		20__ р.	
	Усього, тис. осіб.	%	Усього, тис. осіб.	%	Усього, тис. осіб.	%
Усього зайнято	20904,7	100,0		100,0		100,0
Сільське господарство, мисливство, лісове господарство	3468,1					
Промисловість	3973,0					
Будівництво	1030,2					
Торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку. Діяльність готелів та ресторанів	4564,4					
Транспорт і зв'язок	1451,9					
Фінансова діяльність	344,4					
Операції: з нерухомим майном, оренда, інжиніринг та надання послуг підприємцям	1134,7					
Державне управління	1036,4					
Освіта	1693,7					
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1359,0					
Інші види економічної діяльності	848,9					

Виділіть галузі з найбільшою часткою працюючого населення і відзначте зміни, що відбулися в питомій вазі населення, зайнятого в окремих галузях за останні роки.

За даними табл. 10.9 дайте оцінку попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці в Україні за останні роки.

ТЕМА 11.

МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКІ ТА ІНШІ СВІТОВІ СТРУКТУРИ.

Ключові слова: МІЖНАРОДНИЙ ПОДІЛ ПРАЦІ, ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ, ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ, ІНТЕГРАЦІЯ, СТРУКТУРА ЕКСПОРТУ, СУЧАСНА ЗОВНІШНЯ ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ

Розміщення продуктивних сил країн світу, в тому числі України, нерозривно пов'язано з розвитком міжнародного поділу праці формуванням міжнародних економічних зв'язків. Міжнародний поділ праці - це спеціалізація окремих країн на виробництві тієї чи іншої продукції чи надання послуг у світовому масштабі. Кожна країна світу концентрує на своїй території виробництво певних видів продукції, для виробництва якої вона має найбільш сприятливі економічні природні передумови. Україна повинна мати певні переваги перед іншими країнами у виробництві продукції спеціалізації. Для цього необхідно мати: вигідне економіко - географічне положення; специфічні агрокліматичні умови ; попит на продукцію спеціалізації на світовому ринку та високий рівень конкурентоспроможності.

В сучасних умовах економічного розвитку України зовнішньоекономічні відносини - одна з найважливіших сфер діяльності. Створення розвитку цих відносин з усіма країнами світу, особливо з найбільш розвинутими, сприятиме інтернаціоналізації виробництва, підвищенню рівня його технології та якості продукції.

Жодна країна світу, на якому б рівні економічного розвитку вона не знаходилась, не може нормально розвиватися поза світовим господарством, без тісних економічних зв'язків з іншими країнами світу. Міжнародні економічні зв'язки - це система господарських зв'язків між національними економіками країн на основі міжнародного поділу праці. Саме зовнішні зв'язки сприяють зростання національного доходу, прискореному розвитку науково-технічному процесу, підвищенню рівня життя населення.

Для України на сучасному перехідному етапі розвитку економіки особливо важливим є повне використання зовнішніх економічних зв'язків для вирішення початкових науково-технічних господарських проблем.

Розвиток ефективних зовнішньоекономічних зв'язків дасть змогу Україні швидше подолати глибоку економічну кризу, сприятиме стабільному швидкому розвитку продуктивних сил зростанню на цій основі життєвого рівня населення.

Головною метою участі України в діяльності регіональних міждержавних об'єднань є створення сприятливих умов для розвитку національної економіки та прискорення процесу інтеграції України у світогосподарський комплекс, набуття досвіду міжнародного співробітництва, підготовка до вступу у Європейський Союз.

Україна після проголошення незалежності веде пошук власного місця у європейських інтеграційних процесах. Україна є членом і спостерігачем багатьох регіональних міждержавних організацій: ЄС, ОЧЕС, ЄАВТ, ЦЄІ та ін.

Враховуючи, що Україна – одна з найбільших європейських держав, то для неї особливо важливою є інтеграція саме з країнами Європи і, в першу чергу, з країнами-членами Європейського Союзу. Ключовим напрямком зовнішньої політики України та її стратегічним курсом визнано вступ до Європейського Союзу (ЄС). Ідея європейського вибору позитивно сприймається населенням України, євроінтеграційні прагнення України співпадають із необхідністю її модернізації і радикального реформування. Досягнення відповідності держави й українського суспільства копенгагенським критеріям членства в ЄС є головним довготерміновим завданням євроінтеграційного курсу. Співробітництво ЄС, започатковане в 1991р., триває і розвивається.

27 лютого 2014 року, після подій Євромайдану, Європарламент ухвалив резолюцію у якій вперше йдеться про те, що Україна має право стати повноправним членом Євросоюзу. У ній зазначено, що підписання Угоди про асоціацію не є кінцевою метою партнерства з Києвом і відповідно до Статуту ЄС всі європейські країни, включаючи Україну, «мають довгострокову можливість подавати заявку на членство в ЄС».

3 березня 2016 року, глава Єврокомісії Жан-Клод Юнкер висловив думку що Україна не зможе стати членом ЄС в найближчі 20-25 років. Натомість Прем'єр-міністр України, Володимир Гройсман, 1 липня 2016 висловив упевненість в тому, що Україна стане членом ЄС через 10 років. Тоді ж в МЗС Німеччини заявили, що не бачать перспектив членства України у ЄС в осяжному майбутньому, зазначивши про багато невирішених питань, зокрема в тому, що стосується подолання корупції.

21 березня 2014 року Україна підписала політичну частину асоціації з метою подальшого вступу в ЄС, а 27 червня 2014 р. – економічну, тобто Угоду в повному обсязі. В майбутньому членство в ЄС розглядається також такими країнами як Молдова і Грузія.

17 травня 2017 року була підписана угода про безвізовий режим між Україною та Європейським Союзом.

Інтеграція України до Європейського Союзу є складним і тривалим процесом, успіх якого залежить в першу чергу від того, наскільки швидко Україна зможе виконати всі умови ЄС, визначені для країн-кандидатів на вступ у Спільноту. Ці умови визначені в її інтеграційній стратегії, як основні напрями інтеграційного процесу та передбачають (табл. 11.1):

Таблиця 11.1 – Напрями інтеграції України до Європейського Союзу

Напрями	Зміст
1. Політична консолідація та зміцнення демократії	Передбачає неухильне поглиблення політичного діалогу і поліпшення загальної атмосфери стосунків між Україною та ЄС (саміти, міністерські консультації, зустрічі на експертному рівні). Вона спрямована на: гарантування політичної стабільності як в Україні, так і на всьому Європейському континенті; забезпечення мирного розвитку та плідного співробітництва всіх європейських націй; зміцнення демократичних засад в українському суспільстві. Політичну консолідацію у контексті стратегії України на європейську інтеграцію слід розглядати у двох площинах. <i>Зовнішньополітична консолідація</i> спрямована, насамперед, на зміцнення європейської безпеки. З одного боку, вона включає всебічне входження України в європейський політичний (у тому числі зовнішньої політики і політики безпеки), правовий, економічний, інформаційний, культурний простір. З іншого — ідентифікацію політики ЄС щодо України, відокремлення її від політики ЄС щодо Росії та підтримку державами Європи та світовим співтовариством стратегії інтеграції України до ЄС. <i>Внутрішньополітична консолідація</i> базується на виборі, зробленому українським суспільством на користь інтеграції до ЄС та включає зміцнення демократії та верховенства права в державі. Важливим елементом внутрішньої консолідації є формування у суспільстві прихильності до ідеї набуття у майбутньому членства в ЄС як реальної можливості забезпечити гідне майбутнє для України та її громадян.
2. Безпека України у контексті загальноєвропейської безпеки	Грунтується на тому, що розвиток і зміцнення ЄС поглиблюють загальноєвропейську безпеку в усіх її вимірах. Одночасно зміцнення безпеки України пов'язане і з забезпеченням економічної безпеки та політичної стабільності у державі. Розвиток співробітництва з ЄС у рамках Спільної зовнішньої політики і політики безпеки та Спільної європейської політики з питань безпеки та оборони сприятиме також зміцненню конкурентоспроможності української оборонної промисловості, впровадженню принципів, правил та механізмів, що забезпечують відкритість, прозорість доступу продукції цієї галузі на внутрішньо-му ринку ЄС та запобігають її дискримінації, прискореному виходу і закріпленню українських виробників товарів та послуг у пріоритетних міжнародно-спеціалізованих галузях і секторах економіки та значній диверсифікації військово-технічних та науково-технічних зв'язків. Розвиток такого співробітництва надасть змогу зберегти орієнтацію на сучасні системи загальноєвропейського виробництва.
3. Адаптація соціальної політики України до стандартів ЄС	Полягає у реформуванні систем страхування, охорони праці, здоров'я, пенсійного забезпечення, політики зайнятості та інших галузей соціальної політики відповідно до стандартів ЄС і поступовому досягненні загальноєвропейського рівня соціального забезпечення і захисту населення. Даний напрям інтеграційного процесу має здійснюватися у рамках загальної програми реформ з активним залученням інституцій та програм ЄС та його держав-членів і першочерговим спрямуванням технічної допомоги ЄС саме на адаптацію соціальної політики. Важливе значення у цьому контексті матиме ратифікація і дальша імплементація Україною Європейської соціальної хартії, а також укладання угод з координації систем соціального забезпечення робітників, які мають українське громадянство і працюють на території держав-членів ЄС.

4. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС	Полягає у зближенні із сучасною європейською системою права, та передбачає реформування правової системи України та поступове приведення у відповідність із європейськими стандартами і охоплює приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров'я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі.
5. Економічна інтеграція та розвиток торговельних відносин між Україною та ЄС	Полягає у лібералізації і синхронізованому відкритті ринків ЄС та України, взаємному збалансуванні торгівлі, наданні на засадах взаємності сприяння інвестиціям з ЄС в Україну та українським експортерам на ринках ЄС, запровадженні спільного правового поля і єдиних стандартів у сфері конкуренції та державної підтримки виробників; передбачає ліквідацію обмежень розвитку конкуренції та обмеження застосування засобів протекціонізму, формулювання основних економічних передумов для набуття Україною повноправного членства у ЄС.
6. Культурно-освітня і науково-технічна інтеграція	Займають особливе місце, зумовлене потенційною можливістю досягти вагомих успіхів у інтеграційному процесі саме на цих напрямках. Вони охоплюють галузі середньої і вищої освіти, перепідготовку кадрів, науку, культуру, мистецтво, технічну і технологічну сфери. Інтеграційний процес на відповідних напрямках полягає у впровадженні європейських норм і стандартів у освіті, науці і техніці, поширенні власних культурних і науково-технічних здобутків у ЄС. Особливо важливим є здійснення спільних наукових, культурних, освітніх та інших проектів, залучення українських вчених та фахівців до спільних та загальноєвропейських програм наукових досліджень.
7. Регіональна інтеграція України	Передбачає встановлення і поглиблення прямих контактів між окремими регіонами України та державами-членами і кандидатами у члени ЄС, їх розвиток у визначених у цій Стратегії напрямках для поступового перенесення основної ваги інтеграційного процесу з центральних органів виконавчої влади на регіони, до органів місцевого самоврядування, територіальних громад і, якнайширшого залучення громадян України.
8. Галузева співпраця	Являє собою координацію і взаємодію між Україною та ЄС у конкретних галузях і сферах господарської діяльності. Пріоритет на найближчі роки у галузевій співпраці слід віддати сфері транс'європейських транспортних мереж, включаючи магістральні газо- та нафтопроводи, електроенергетичних та інформаційних мереж, співробітництву у галузі юстиції, запобіганню та боротьбі з організованою злочинністю і поширенням наркотиків, митній справі, науково-дослідницькій сфері, промисловій та сільськогосподарській кооперації тощо. Окремим і винятково важливим напрямом галузевого співробітництва є співробітництво в галузі використання атомної енергії в мирних цілях.
9. Співробітництво у галузі охорони довкілля	Є визнаним пріоритетом державної політики і предметом підвищеної уваги громадськості в європейських державах, одним з головних напрямків діяльності ЄС і актуальною проблемою для України, зумовленою не лише наслідками аварії на ЧАЕС, але й загальним станом довкілля в Україні. Правовою основою співробітництва у галузі охорони довкілля є УПС, міжнародні договори та угоди щодо безпеки навколишнього природного середовища, сторонами яких є Україна та ЄС. В результаті співробітництва в галузі охорони довкілля має привести до створення безпечного і сприятливого для людини загальноєвропейського екологічного простору.

Наступні етапи просування України до членства в ЄС:

Входження України в ЄАВТ і ЗЕС.

Розробка та реалізація розширеної Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС.

Створення зони вільної торгівлі Україна – ЄС.

Набуття статусу асоційованого члена ЄС (можлива модель Європейської партнерської угоди, яка відкриває перспективу майбутнього членства в ЄС, або модель відносин асоціації, які Співтовариство у 70-х рр. XX ст. установило з Туреччиною, країнами Близького Сходу).

Слід зазначити, що найбільш вірогідним варіантом реалізації проекту входження України до ЄС є проходження нею інтеграційних процесів разом з країнами-членами Центральноєвропейської зони вільної торгівлі (CEFTA).

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Місце України у світовому територіальному поділі праці.
2. Зовнішньоекономічні зв'язки як один з найважливіших засобів економії суспільної праці.
3. Як Ви можете охарактеризувати векторність зовнішньоекономічних зв'язків України?
4. Охарактеризуйте основні форми зовнішньоекономічних зв'язків України.
5. Поясніть основні риси регіональних інтеграційних утворень.
6. Сутність міжнародного поділу праці.
7. Економічна інтеграція. Економічні союзи. Форми зовнішньоекономічної діяльності: торгівля, кредитування, науково-технічна співпраця, створення спільних підприємств, реалізація проектів на компенсаційній основі, культурна співпраця, туризм.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (2 Б.):

На основі даних табл. 11.1 слід розрахувати зовнішньоторговельне сальдо України в розрізі груп країн та континентів.

На основі розрахунків і наведених даних слід охарактеризувати структуру і динаміку показників зовнішньої торгівлі України

**Таблиця 11.1 – Географічна структура експорту-імпорту товарів,
млн. дол. США**

Рік	Усього	Країни СНД	Інші країни світу	Європа	Країни ЄС	Азія	Африка	Америка	Австралія й Океанія	Невиз- начені країни
Експорт										
2000	14572,5	4497,5	10075,0	4680,2	4561,1	3437,9	731,5	1217,5	7,0	0,9
2005	34228,4	10730,6	23497,8	10881,4	10233,4	8377,4	2393,9	1831,2	13,7	0,2
2008	66954,4	23809,4	43145,0	19732,8	18129,5	15231,0	3902,4	4144,0	64,0	70,8
20__										
Імпорт										
2000	13956,0	8039,9	5916,1	4311,5	4039,3	832,0	136,4	581,4	54,7	0,1
2005	36136,3	17029,3	19107,0	12666,4	12191,9	4644,5	426,2	1265,5	103,9	0,5
2008	85535,3	33569,4	51965,9	30477,0	28868,4	15306,2	1559,1	4190,6	431,7	1,3
20__										
Сальдо										
2000										
2005										
2008										
20__										

ТЕМА 12.

ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

Ключові слова: СТАЛИЙ РОЗВИТОК, КОНЦЕПЦІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, СТРАТЕГІЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ, РЕАЛІЗАЦІЯ ПРОГРАМИ ВИКОРИСТАННЯ І ОХОРОНИ ПРП

Новою парадигмою розвитку українського суспільства, узгодженого з більшістю країн світу, є парадигма сталого розвитку, яку доцільно розуміти на лише в контексті стосунків людини і природи для розширення можливостей економічного зростання, а як скоординовану глобальну стратегію виживання людини, орієнтовану на збереження і відновлення природних спільнот у масштабах, необхідних для повернення до меж господарської місткості біосфери.

Сталий розвиток продуктивних сил як одна з закономірностей розміщення ПС визначає стратегічний напрямок досягнення збалансованості економічної, соціальної і екологічної складових регіональної господарської системи. Ідея сталого розвитку була прийнята з політичним та соціальним

звучанням на конференції в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Була розроблена Концепція „Сталого розвитку”, в якій підкреслена її міжнародна і економічна складова, акцентована увага на соціальному аспекті розвитку. У результаті сталий розвиток став найбільш важливою парадигмою кінця ХХ століття.

Сталий розвиток – це економічне зростання, що забезпечує підвищення якості життя населення та його екологічну безпеку.

Концепція сталого розвитку охоплює дві важливі ідеї:

- Перша полягає в тому, що цей розвиток передбачає вирішення економічних, соціальних та екологічних проблем – розвиток буде сталим тільки тоді, коли буде досягнута рівновага між різними факторами, що зумовлюють загальний рівень життя;

- Друга ідея проголошує, що нинішнє покоління має обов’язок перед прийдешніми поколіннями залишити достатні запаси соціальних, природних та економічних ресурсів для того, щоб вони могли забезпечити для себе рівень добробуту не нижчий, ніж той, що ми маємо зараз.

Ця концепція ставить фундаментальне завдання поєднати динамічний економічний розвиток із наданням рівних можливостей кожному члену суспільства за рахунок підвищення ефективності використання ресурсів та ліквідації залежностей між економічним зростанням та забрудненням довкілля.

У центрі концепції сталого розвитку перебуває людина, оскільки вона та її потреби є метою суспільної діяльності, і вона ж є основним фактором досягнення мети. Людина (як ресурс розвитку), з одного боку, є біологічною істотою, з іншого – носієм інтелекту, творцем і споживачем інформації (в широкому значенні), яка є невичерпним ресурсом розвитку. Тому надзвичайного значення в суспільстві, яке розвивається на засадах сталого розвитку, набувають освіта, де формується і нарощується цей ресурс, і охорона здоров’я як галузь, яка забезпечує збереження і відтворення біологічного носія цього ресурсу. Людина як особливий вид ресурсів не лише наділена інтелектом, але і здатна роботи вибір. Чим більше можливостей виробу вона має тим більший рівень свободи панує в суспільстві. Не позитивність сучасності полягає в тому, що наукові знання людства здебільшого спрямовані не на раціоналізацію забезпечення потреб населення, а на винахід технологій, що дозволяють здійснювати масштабні завоювання природних ресурсів. Отже, екологічна модернізація суспільства може стати відповіддю на протиріччя між економічним зростанням, соціальним добробутом та збереженням довкілля.

Сталий розвиток продуктивних сил України можливий лише на основі кардинальної структурної перебудови економіки, техніко-технологічного переозброєння виробництва, інтенсивного розвитку наукомістких галузей, екологізації усіх сфер суспільного життя. Основна ідея сталого розвитку щодо продуктивних сил полягає у: забезпеченні раціонального природокористування; відтворенні ресурсної бази виробництва; реструктуризації господарського комплексу регіону у зв’язку з новими економічними і соціальними умовами; ефективному використанні трудового та виробничого потенціалу.

Для розв’язання завдань сталого розвитку в Україні принципово важливими є нова структурна політика держави та інституційні перетворення,

вихід з енергетичної кризи, оптимальне використання ресурсного потенціалу, раціональне поселень, формування ефективної еколого-економічної політики держави.

Стратегія сталого розвитку базується на концепції екологізації суспільних відносин. Екологічний фактор повинен враховуватися в процесі вибору та наукового обґрунтування економічно доцільного розміщення продуктивних сил регіону. Головна увага має зосереджуватися на об'єктах, що є потенційними чи фактичними забруднювачами навколишнього середовища. При цьому повинні опрацьовувати програми безпечного проживання на територіях з підвищеною екологічною напруженістю чи програми адаптації та реабілітації населення до несприятливих екологічних умов.

Практичним інструментом у контексті забезпечення сталого промислового розвитку України є розробка і реалізація програм використання і охорони природно-ресурсного потенціалу та екологічної реабілітації її регіонів.

Доцільність розробки і реалізації Програми використання і охорони природно-ресурсного потенціалу на регіональному рівні вимагає суттєвої адаптації у нашій країні до європейських стандартів із природокористування.

Місією Програми використання і охорони природно-ресурсного потенціалу забезпечення перспектив сталого просторового розвитку регіону на основі активізації його природно-ресурсних чинників.

У комюніке Європейської Комісії «Взаємодія між політикою науково-технічного та соціально-економічного розвитку» зазначалося, що розрив у рівнях технологічного розвитку між регіонами перевищує розходження економічного характеру між ними, тому досягнення відсталими регіонами середнього по Європі рівня має бути пов'язане з розвитком виробництва наукомісткого спрямування та інноваційним розширенням сфери послуг. Окрім підвищення здатності відповідати на глобальні виклики, до стимулів перегляду сучасної концепції інноваційної політики ЄС належать недостатній рівень фінансування європейського бізнесу, що, на думку О. Федірко, оцінюють вдвічі менше порівняно з американським. Автор також зазначає, що до новітніх характеристик інноваційної політики належать локалізація інноваційної діяльності, залежність інноваційної ефективності від інтенсивності взаємозв'язків між суб'єктами інноваційної діяльності та виникнення інновацій на стику різних секторів економіки. У результаті оцінювання ефективності інноваційної діяльності з позицій досягнення попередніх пріоритетів та перегляду стратегічних і тактичних принципів її реалізації була сформована новітня рамкова програма ЄС «Горизонт-2020», яка визначає такі пріоритети: передова наука, індустріальне лідерство та вирішення соціальних проблем. Програма пропонує низку ініціатив, спрямованих на розвиток співробітництва та усунення бар'єрів у налагодженні коопераційних зв'язків між країнами за допомогою створення консорціумів, різних типів організацій, фінансових фондів тощо. Враховуючи, що Україна є асоційованим учасником Програми, для її регіонів є реальні можливості інтеррегіонального залучення до співпраці з європейськими партнерами на інноваційних засадах. Найбільш поширені стратегічні орієнтири сучасної регіональної політики включають: фокусування

на людських ресурсах, їх навичках та інноваційних можливостях; пошук резервів для розвитку, домінування питань сталого розвитку та добробуту над економічним зростанням; залучення фінансових ресурсів на конкурсній основі для реалізації запланованих заходів. Країни – члени ЄС розробляють власні стратегічні документи, базуючись на основних положеннях «Зеленої книги інновацій», інших документах ЄС та національних або регіональних особливостях країни. Так, «Стратегія високих технологій» до 2020 р. діє у Німеччині, «Національна політика досліджень, розробок та інновацій» – у Чеській Республіці. Прикладами регіональних стратегій слугують Регіональна інноваційна стратегія Південної Моравії (Чехія), Інноваційна стратегія Стокгольмського регіону (Швеція), Інноваційна стратегія Тамперського району (Фінляндія), свої регіональні стратегії мають регіони Великобританії. Інноваційна політика ЄС спрямована на створення Інноваційного союзу, що має на меті забезпечити досягнення таких цілей: створення Європейського наукового простору, розроблення програм стратегічних досліджень; поліпшення рамок умов для інноваційного бізнесу; запровадження партнерства в інноваційній сфері між ЄС та національними рівнями для технологічного розвитку; реформування систем наукових досліджень та інноваційної діяльності на національному рівні; забезпечення достатньої кількості фахівців із певного кола наук (природничих, математичних, технічних); створення стимулів для залучення інвестицій у науково-технологічну сферу. Пріоритетного значення для розвитку інноваційної сфери ЄС набувають європейські технологічні платформи, під якими розуміють секторальні тематичні форуми, що сприяють поєднанню підприємств з університетами, науково-дослідними організаціями, інвесторами, регулюючими органами, інститутами громадянського суспільства, спрямовані на зміцнення інноваційного потенціалу Європи. Ці платформи вирізняються децентралізованим характером створення, принципами роботи «знизу догори» та взаємовигідного партнерства, підтримкою ініціатив від зацікавлених сторін. На європейському рівні формування регіональних інноваційних систем спрямоване на усунення недоліків централізації управління. Досвід ЄС підтверджує тенденцію формування інноваційної системи ЄС як сукупності регіональних інноваційних систем, координація роботи над якими здійснюється наднаціональною та національною владою. Регіональний характер відрізняє національну інноваційну систему Франції, на місцевому рівні автономно визначають пріоритети розвитку, напрями залучення інвесторів і кваліфікованих кадрів, ця автономність забезпечується завдяки діяльності місцевих позичкових фондів та різноманітності учасників, заснуванню у кожному регіоні консультативного органу «Регіональний комітет із питань досліджень і розвитку технологій». У Латвії запроваджуються курси електронного навчання з менеджменту інновацій для підприємств малого та середнього бізнесу з акцентом на оволодінні методами творчого мислення, фінансування інновацій та захисту прав інтелектуальної власності. В Естонії діє Програма інноваційної грамотності для підвищення поінформованості про інновації як ключовий фактор економічного зростання. Зазначимо, що

наявність стратегії інноваційного розвитку визначена обов'язковою умовою отримання фінансування зі структурних фондів ЄС для регіонів на реалізацію інноваційних проектів. Формування нових економічних регіонів пов'язують з активізацією глобалізаційних процесів, виділяючи такі типи регіонів: транснаціональні; регіони типу «індустріас-макіладорас», сформовані на основі гнучких виробничих мереж; вільні спеціальні економічні зони; регіони, що навчаються, або С-регіони; глобалізовані регіони. С. Захарченко також вважає, що саме останні дві групи регіонів виявляються спроможними підтримувати та підвищувати конкурентоспроможність країни. В Україні роль глобалізованих регіонів можуть відігравати прикордонні, особливо ті, що межують із країнами – членами ЄС. Внутрішні регіони, такі як Січеславська, Полтавська, Кропивницька, Черкаська, Тернопільська та Хмельницька області, повною мірою здатні успішно реалізуватися, на нашу думку, як С-регіони (Competence, Culture, Creativity, Communication). Щодо глобалізованих регіонів, то розвиток на їх території інноваційно-виробничих мереж доводить факт трансформації міжрегіональних конкурентних суперечностей у системну інтеграцію та взаємовигідне співробітництво. Вітчизняні вчені наголошують на реальних можливостях глобалізованих регіонів отримувати додаткові конкурентні переваги, конкуруючи за залучення стратегічних активів, висококваліфікованих працівників, фінансові ресурси, оскільки в умовах глобалізації останні набувають загальнодоступного характеру. Саме тому у високорозвинених країнах набуває популярності модель територіального розвитку, що передбачає розроблення стратегії конкурентного лідерства. Стратегії інноваційного розвитку регіонів мають спрямовуватися на розв'язання основних проблем, пов'язаних із підвищенням конкурентоспроможності та зростанням якості життя населення, формуватися у результаті обговорення з громадськістю, науковою спільнотою, представниками бізнес-структур та місцевих органів влади. Нині в Україні діє Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 р., затверджена у 2014 р., що відповідає новим тенденціям розвитку країни, а саме: поступово зростаючій концентрації економічної активності як на національному, так і на регіональному рівнях; подальшому поглибленню нерівномірностей розвитку територій, зростанню соціально-економічних диспропорцій. Нею визначено важливість досягнення трьох основних пріоритетів: підвищення конкурентоспроможності регіонів; територіальна соціально-економічна інтеграція; ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку. Концептуальні засади документу корелюють із загально визнаними позиціями ЄС щодо здійснення регіональної політики, останні базуються на синтезі заходів із підвищення конкурентоспроможності територій та політики, спрямованої на запобігання збільшенню регіональних диспропорцій. Важливим складником Стратегії є розвиток підприємництва та інновацій, актуальність яких підкреслюється наявним гранично низьким рівнем інноваційної культури населення, стійким занепадом інноваційної діяльності в регіонах та поглибленням диспропорцій інноваційного розвитку. Наголошено на високому потенціалі малого підприємництва в Україні та одночасному його невикористанні порівняно з країнами Європи, адже малий бізнес там визнається

локомотивом створення середнього класу та двигуном економічного зростання. Як зауважує Н. Верхоглядова, регіональну інноваційну політику в Україні сьогодні здебільшого представляють у вигляді програм із конкретними розділами, серед яких: аналіз стану науково-інноваційної сфери, що передбачає виявлення її впливу на конкурентоспроможність продукції, використання інноваційного потенціалу, перспективність напрямів інноваційної діяльності та інституційних зрушень, умови підвищення інноваційної активності; цілі та пріоритети інноваційної діяльності, які випливають із загальної концепції розвитку країни і не вступають у протиріччя зі стратегічними завданнями, сформульованими з урахуванням специфіки та потреб регіону.

Розроблення регіональної стратегії інноваційного розвитку передбачає наявність консенсусу між локальними учасниками інноваційної діяльності, реального усвідомлення проблем розвитку регіону, чіткого та однозначного визначення пріоритетів, мобілізації ресурсів та їх цільового використання. Регіональні стратегії інноваційного розвитку в Україні повинні спрямовуватися на розкриття людського потенціалу та підвищення ефективності результатів інноваційної активності. Такий підхід у цілому корелюватиме із загальноєвропейськими принципами функціонування інноваційної економіки, які розкриваються у мобільності висококваліфікованих спеціалістів, державному фінансуванні інноваційних проектів, пільговому оподаткуванні інноваційної діяльності, співробітництві між академічним середовищем та бізнесом.

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ ЗНАНЬ:

1. Сталий розвиток суспільства та його екологічна, економічна та соціальна складові.
2. Стратегія сталого розвитку України.
3. Економічна оцінка природних ресурсів. Теоретичні основи економічної оцінки природних ресурсів.

АНАЛІТИЧНІ ЗАВДАННЯ (2 Б.):

За даними табл. 12.1 необхідно розрахувати структуру і вказати відмінності стосовно показників зовнішньої торгівлі товарами і послугами в розрізі регіонів України.

Таблиця 12.1 – Обсяги експорту-імпорту послуг в регіонах України
за 20__р.

Країна, регіон, область, місто	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до загального обсягу	тис. дол. США	у % до загального обсягу	
Україна					
АР Крим					
Вінницька					
Волинська					
Січеславська					
Донецька					
Житомирська					
Закарпатська					
Запорізька					
Ів.-Франківська					
Київська					
Кропівницька					
Луганська					
Львівська					
Миколаївська					
Одеська					
Полтавська					
Рівненська					
Сумська					
Тернопільська					
Харківська					
Херсонська					
Хмельницька					
Черкаська					
Чернівецька					
Чернігівська					
Київ					
Севастополь					

Вимоги до оформлення підсумків самостійної роботи

Згідно вимогам кредитно-модульної системи, студент отримує 60 балів у міжсесійний період і 40 балів – на екзамені. Розподіл балів наведено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Розподіл балів по курсу «Регіональна економіка»

	Кількість балів
1.Присутність на лекціях (0,26* 13л)	2,6
2.Присутність на практичних заняттях (0,26*18)	3,6
3.Відповіді на семінарах (0,56*3 відп)	1,5
4.Модульний контроль 1 (0,56*25тестов=12,5 б. 3 б. - питання)	15,5
5.Модульний контроль 2 0,56*25тестов=12,5 б. 3 б. - питання)	15,5
6.Самостійна робота	21,3
Всього балів (за семестр)	60
Екзамен	40
Всього балів	100

Самостійна робота розрахована на детальне вивчення окремих тем курсу. Завдання після тем відрізняються самостійністю виконання, складністю та об'ємністю. Інформація про зміст, вимоги та критерії оцінки наведено у таблиці 2.

Таблиця 2 – Зміст та вимоги до самостійної роботи

Назва теми	Зміст самостійної роботи	Критерії оцінки	Кількість балів
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни	Підготовка реферату	Обґрунтування особливостей напрямів і теорій розміщення продуктивних сил і розвитку регіонів. Наявність власної думки	0,3
Тема 2. Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів	Виконання трьох завдань по матеріалах стат. збірників	Самостійність, правильність розрахунків, обґрунтованість висновків.	1,5
Тема 3. Економічне районування та територіальна організація господарства	Підготовка реферату	Повне відображення історичних етапів економічного районування України	0,5
Тема 5. Сутність, мета і завдання регіональної економічної політики	Виконання двох практичних завдань	Правильність розрахунків та обґрунтованість висновків	1,0
Тема 6. Господарський комплекс України, його структура і трансформація в ринкових умовах	Підготовка презентації	Наявність повної інформації. Яскравість та логічність презентації	5,0
Тема 7. Природний та трудовресурсний потенціал України	Виконання аналітичного завдання	Правильність розрахунків та обґрунтованість висновків	3,0
Тема 8. Міжгалузеві господарські комплекси та регіональні особливості їх розвитку і розміщення	Виконання аналітичного завдання	Правильність розрахунків та обґрунтованість висновків	1,0
Тема 9. Економіка України як єдність регіональних соціально-економічних систем	Виконання аналітичного завдання	Правильність розрахунків та обґрунтованість висновків	1,0
Тема 10. Економіка регіонів України : стан та перспективи розвитку.	Виконання розрахунків на основі статистичних збірників	Правильність виконання розрахунків у середовищі Excel, наявність обґрунтованої пояснювальної записки.	4,0
Тема 11. Міжнародні економічні зв'язки України та її інтеграція в європейські та інші світові структури	Виконання розрахунків на основі статистичних збірників	Правильність виконання розрахунків у середовищі Excel, наявність обґрунтованої пояснювальної записки.	2,0
Тема 12. Фактори сталого розвитку продуктивних сил	Виконання розрахунків на основі статистичних збірників	Правильність виконання розрахунків у середовищі Excel, наявність обґрунтованої пояснювальної записки.	2,0

Перелік рекомендованої літератури

Основна література

1. Димченко О.В. Регіональна економіка: навч. посібник / О.В. Димченко, Н.М. Матвєєва, С.М. Гайденко; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва – Х.: ХНАМГ, 2015. - 221 с.
2. Зінь Е.А. Регіональна економіка: Підручник. - К.: «ВД «Професіонал», 2012. - 528 с.
3. Лишиленко В.І. Регіональна економіка: підручник / В.І. Лишиленко- К.: Центр учбової літератури, 2009. – 384 с.
4. Манів З.О., Луцький І. М., Манів С. З. Регіональна економіка: навчальний посібник. – Львів: «Магнолія 2006», 2012. – 562 с.
5. Олійник Я. Б. Запотоцький С. П., Кононенко О. Ю., Мельничук А. Л., Пасько В. Ф. Регіональна економіка: навчальний посібник (2-ге вид. змін. І доп.) / За ред. Я. Б. Олійника. – К.: КНТ, видавець Фурса С.Я., 2014 – 444 с.
6. Регіональна економіка. Конспект лекцій для студентів спеціальності 7.050107 «Економіка підприємства» / Укладачі: Паромонов В, Д., Татарченко О. М. – Рубіжне: ІХТ СНУ ім. В. Даля, 2008. – 148 с.
7. Регіональна економіка. Краткий конспект лекцій / Укладач Рибалко Н. В. – Донецьк: ДонУЕП, 2009.
8. Екологія [Текст]: підручник / Мін-во освіти і науки України, Київський нац. економічний ун-т. - К. : КНЕУ, 2015. - 371 с.
9. Колотило Д.М. Екологія і економіка [Текст] : навчальний посібник / Д.М. Колотило ; Мін-во освіти і науки України, Київський нац. економічний ун-т. - 2-е вид. доп. і перероб. - К. : КНЕУ, 2015. - 576 с.
10. Українська екологічна енциклопедія [Текст] / Міжнародна економічна фундація, Ін-т українознавства мін-ва освіти і науки України ; ред. Р.С. Дяків. - Вид. 2-ге. - К. : МЕФ, 2006. - 808 с.
11. Основи екології [Текст] : навчально-методичний посібник /сост.: Б.О. Дадашев, В.П. Гордієнко ; УАБС НБУ. - Суми: УАБС НБУ, 2016. - 122 с.
12. Основи екології. Екологічна економіка та управління природокористування [Текст]: підручник / Л.Г. Мельник. - Суми: Університетська книга, 2006. - 759 с.
13. Савченко В.Ф. Регіональна економіка: Навч. посібник / Савченко В.Ф. – К.: Кондор, 2013. – 339 с.
14. Регіони України: статистичний щорічник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

Додаткова література

1. Вплив структурних зрушень на динаміку економічного розвитку регіонів Сучасні технології підвищення ефективності управління галузевими і регіональними соціально-економічними системами: колективна монографія під ред. д.е.н., професора Петренка В.П., д.е.н., професора Полянської А.С. – ІФНТУНГ, 2015. – 287 с.(с. 209-218)

2. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. М.М.Якубовського. - К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. - 410 с.

3. Дідківська Л.І. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / Л.І. Дідківська, Л.С. Головка. - К.: Знання-Прес, 2003.-214с

4. Диспропорційність соціально-економічного розвитку регіонів України: теорія та практика //Стратегії економічного розвитку: держава, регіон, підприємство колективна монографія / За заг. ред. К.С. Шапошникова та ін. У 2 томах. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2015. – Т. 2. – 420 с.

5. Заблоцький Б.Ф. Розміщення продуктивних сил України. Національна макроекономіка / Б. Ф. Заблоцький. - К.: Академвидав, 2002. - 368 с 22

6. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З. Ватаманюка. - Львів: Новий світ-2000, 2005. - 648 с.

7. Ковтун О.І. Державне регулювання економіки: [навч. посіб.] / Ковтун О.І. - Львів: Новий світ-2000, 2006. - 432 с.

8. Конституція України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Національна економіка: навч. посібник./ Решетіло В.П. (заг. ред.). – Х.: Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х.: ХНАМГ, 2009. – 386 с.

10. Національна економіка: Навч. посібн. / за ред. В.М.Тарасевича. – К. ЦУЛ, 2016. – 280 с.

11. Національна економіка: тексти лекцій / О.П. Тищенко, А.Є. Никифоров, Т.Ф. Куценко та ін. / за ред. А.Г. Савченка. – К.: КНЕУ, 2017. – 464 с.

12. . Регіони України: проблеми та пріоритети соціально-економічного розвитку: монографія. / за ред. З.С. Варналія. – К.: Знання України, 2015. – 498 с.

13. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: підручник / С.І. Дорогунцова, Т.А. Заяць, Ю.І. Пітюренко та ін. / за ред. С.І. Дорогунцова. – К.: КНЕУ, 2015. – 988 с.

14. Стеченко Д.М. Державне регулювання економікою: навч. посіб. / Д.М. Стеченко. – К.: Знання, 2016. – 262 с.

Інформаційні ресурси

Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] /Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

Офіційний сайт Кабінету міністрів України [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>.

Статистична звітність емітентів України [Електронний ресурс]/ - Режим доступу: www.smida.gov.ua/db/emitent.

Навчально-методичне видання

**ГУСЄВА ОЛЬГА ЮРІЇВНА
ВОСКОВОЄВА ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА
РОМАЩЕНКО ОЛЬГА СЕРГІЇВНА**

Навчальний посібник
«РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Видавництво ДУТ
03110, Київ, вул. Солом'янська, 7
Надруковано в Редакційно-видавничому центрі
Державного університету телекомунікацій
Київ, вул. Солом'янська, 7; тел. +38 (044) 249-25-75
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
Серія ДК № 1812 від 26.05.2004 р.
Формат 60x84/16. Ум.друк.арк. 4,2.
© ДУТ підписано до друку 28.09. 2019. Наклад 50 прим. Зам. № ____ .